

Sergej Dmitrievsky

Stalin

Utgiven 1931 på Bonniers förlag

Innehåll

Introduktion.....	1
1. Lenins lärjunge.....	4
2. Vägen till makten	42
3. Inbördeskriget.....	79
4. Makten.....	100

Introduktion

I KFml:s¹ veckotidning *Gnistan* (nr 10/1969) fanns en artikel med rubriken ”Sanningen om Lenins testamente”. Artikeln var skriven av den ledande KFml:aren Sigge Åkervall (som senare gick med ”r-arna”, när de 1970 bröt sig ur KFml). Artikelns uttalade syfte var att bekämpa trotskismen som började sticka upp i den svenska vänstern. Ämnet var Lenins ”testamente”, som trotskisterna (och andra) tolkade som att Lenin vid slutet av sitt liv var kritisk till Stalin och ville avsätta honom från generalsekreterarposten. Med sin artikel ville Sigge Åkervall tillrättalägga allt detta, dvs övertala läsaren om att omständigheterna kring ”testamentets” tillkomst gjorde att man inte kunde läsa det bokstavligt. Ingen lätt uppgift, men Sigge Åkervall gick med friskt mod till verket. Den resulterande artikeln skulle dock bli ett ordenligt magplask, eftersom det visade sig att den till stor del var plankad ur en suspekt bok skriven av en storrysk nationalist och fascist: Sergej Vasiljevitj Dmitrievskij (1893-1964). Detta avslöjades grundligt av Kenth-Åke Andersson i en artikel – ”KFml:s omvälvning av historien” – i tidskriften *Revolutionär information* nr 1 (1969).²

Så här beskriver KÅA själv några år senare denna historia (i tidskriften *Fjärde Internationalen* nr 2-3/1972):

Redan i ingressen till denna artikel visade det sig att den tillkommit under ett starkt tryck från medlemmarna, vilka krävt besked om Trotskijs historiska roll: ”På KFML:s sympatisörscirklar frågar kamrater ofta vem Trotskij var och vilken politik han stod för. Även förhållandet mellan Lenin och Stalin, de historiska erfarenheterna av proletariats diktatur i Sovjet och kamrat Stalins roll under denna period är frågor som många vill diskutera i anslutning till frågan om Trotskij.” Artikelförfattaren kan inte fatta att det kan ligga något allvarligt i dessa frågor; han anar omedelbart en enorm sammansvärjning, som sträcker sig över hela världen, från ”världsreaktionens bastion USA” till *Ord & Bild* och *Aftonbladets* kultursida, och vilka alla enats om att propagera trotskismen för att hindra revolutionen i Sverige. Att trotskismen plötsligt blivit aktuell beror, enligt Sigge Åkervall, på att ”reaktionärerna, de inhemska såväl som de internationellt verksamma, blivit skrämda av den marxist-leninistiska rörelsens stora framgångar i Sverige.”

För att möta denna fula sammansvärjning vill författaren därför lägga saker och ting till rätta. Han väljer Lenins ”testamente”, ett arbete som för den oinitierade läsaren kan verka som en klar fördömelse av Stalin. Om man läser detta ”testamente” rakt upp och ned får man onekligen ett starkt intryck av att Lenin vill att Stalin skall avsättas från ledande poster och att denne kritiseras för en felaktig politik. Så var det dock inte alls, försäkrar *Gnistan* och berättar nu ”sanningen om Lenins ‘testamente’”. Det var nämligen så att den åderförkalkade Lenin, som bara fick arbeta några timmar per dag, inte längre kunde följa med i den politiska utvecklingen. Detta utnyttjade trotskisterna, som lyckades lura i honom att Stalin varit stygg mot ”de georgiska separatisterna”. I detta intrigarbete hade trotskisterna hjälp av Lenins sekreterare och även av hans maka Krupskaja, en kvinna som enligt med.lic. Sigge Åkervall tydligen var lite svagsint, eftersom han säger att man kunde ”inpränta” saker och ting i henne som om det vore ett dött material. När denna svagsinta och inpräntade kvinna vimsade omkring blev Stalin arg över hennes ”småaktiga förmynderskap” och röt till. När den åderförkalkade Lenin fick reda på det, blev han ledsen och ville att Stalin skulle avsättas som generalsekreterare. Enligt denna historieskrivning, som faktiskt står i *Gnistan* och inte i *Mitt Livs Novell*, var alltsammans sålunda ett beklagligt missförstånd. En av historiens verkliga vändpunkter förvandlades till en käck anekdot med sensmoralen: missförstå aldrig din nästa! Gudskelov fanns det dock en kongress, som förstod bättre än den knarrige Lenin. Den funderade över situationen, fann att ingen inom partiet kunde ta Stalins plats och han ”omvaldes med rekommendation att beakta Lenins kritik och bättra sig”.

¹ KFml står för Kommunistiska Förbundet marxist-leninisterna, maoistisk organisation bildad 1967.

² KÅA:s svar finns i sin helhet, tillsammans med *Gnistan*-artikeln m fl texter på marxistarkivet: [KFml:s omvälvning av historien. Svar till ‘Gnistan’](#)

Det var redan en i sig märklig analys som *Gnistan* åstadkommit, och de inom KFML som läst på om den materialistiska historieuppfattningen måste ha haft svårt att känna igen sig i artikeln.

Var hade Sigge Åkervall fått denna historieskrivning ifrån? Han nämner inga direkta källor, men angriper hårt alla ”professionella antikommunistiska historiker” till vilka han bl.a. räknar Isaac Deutscher. Istället rekommenderar han i förbigående den fullständigt okände historikern Dmitrievsky, som redan på 30-talet i sin Stalinbiografi skall ha sagt ”allt väsentligt” om Lenins testamente.

Då vi inom RM beslutade att utarbeta ett svar på *Gnistans* artikel blev det just detta meddelande om Dmitrievsky som blev vår utgångspunkt för undersökningen. Vi tog fram hans Stalin-biografi på biblioteket och läste igenom den. Vi kunde då omedelbart konstatera att *Gnistan* så gott som **ordagrant** skrivit av denna biografi.³ Men när vi läste igenom Dmitrievskys biografiska studie över Stalin observerade vi inte bara den vulgärpsykologistiska analys han gjorde av skeendet; vi såg också att han höll sig med en hel serie märkliga värderingar av de agerande; han såg Stalin som en ”äkta ryss” medan han klandrade Trotskij för att denne var en ”ren marxist av västeuropeisk läggning”. Dmitrievskys ideologi verkade skum, och vi beslutade att forska vidare i hans egen biografi. Där blev det ett verkligt napp!

Dmitrievsky hade nämligen en märklig levnadshistoria: före revolutionen hade han hunnit med att vara både populist, ivrig försvarsvän under första världskriget och hängiven rysk nationalist; när Oktoberrevolutionen segrat, gick han ut i inbördeskriget – på de vitas sida. 1918 bytte han snabbt och smärtfritt sida, anslöt sig till de röda och lyckades t.o.m. bli medlem av bolsjevikpartiet. Enligt hans egen självbiografi gick han in i kommunistpartiet av rent nationalistiska skäl, och han betraktade sig fortfarande som anti-marxist. Snart upptäckte han att partiet höll på att genomgå en ”revolution” och att man höll på att kasta ut den, enligt Dmitrievsky, förhatliga västeuropeiska marxismen. Han anslöt sig till Stalins fraktion och stödde honom entusiastiskt i kampen på 20-talet. Efter en tids tjänst inom den sovjetiska diplomatin gick Dmitrievsky i landsflykt, dock utan att överge sin beundran för Stalin. Det var nu han skrev sin biografi över Stalin, ett arbete som fortfarande andas stor beundran över denne äkte ryss. Men därmed är Dmitrievskys politiska karriär inte slut. Året därefter blev han nämligen nazist och 1933 skrev han en biografi över Adolf Hitler, som var lika beundrande i tonen som den han skrivit över Stalin. Under 30-talet fortsätter hans arbeten att dugga tätt, och han behandlar då sådana problem som ”Den judiska imperialismens psykologi”. Det var onekligen en märklig person som *Gnistan* grävt fram och upphöjt till sin auktoritet. Vi hade anledning att i vårt svar sammanfatta: ”Rysk nationalist, kontrarevolutionär, stalinist, nazist och antisemit: det är en märklig karriär denne man gjort. Och honom ställer *Gnistan* före ‘antikommunistiska historiker’ som Isaac Deutscher (!!!). Är man inte inne på farliga vägar?”

* * *

I sitt svar till *Gnistan*, [Kfml:s omvälvning av historien](#), redogör KÅA grundligt och utförligt för Dmitrievskijs (som namnet egentligen bör stavas) politiska utveckling och övriga litterära produktion. KÅA gör givetvis även upp med det historiska och politiska innehållet i *Gnistan*-artikeln. Det är sällan som en politisk polemik får sådant genomslag som KÅA:s dräpande svar till *Gnistan* fick. Det var så nedgörande att ingen mao-stalinist ens gjorde en ansats till att gå i svaromål. **Läs artikeln!**

Till KÅA:s porträtt av Dmitrievskij kan fogas att denne under åren 1927-1930 var förste ambassadsekreterare vid sovjetiska ambassaden i *Stockholm*! Han lämnade posten i april 1930

³ Den enda egentliga skillnaden är att man bytt språkbruk på en strategisk punkt. Där Dmitrievsky talar om att Stalin favoriserade sina ”anhängare”, talar *Gnistan* istället om att han favoriserade ”marxist-leninister” – utan att de ens reflekterar över vad det är för konstigt parti där ledarna ”favoriserar” vissa individer. Det leder till en del märkliga kullerbyttor i artikeln. Ett exempel: ”Lenin erhöll några ‘dokument’ av vilka det framgick att Stalin skulle förbereda den förestående kongressen enligt eget gottfinnande och starkt favorisera marxist-leninisterna Lenin, som tycks ha trott på den information han erhöll, fruktade en förestående splittring av partiet och staten. Hans krafter var vid det laget nästan uttömda, han blev allvarligt bekymrad.” Lenin skulle sålunda ha blivit ”bekymrad” över att Stalin ”favoriserade” ”marxist-leninisterna”! inte att undra på att dr. Åkervall tycker att Lenin är åderförkalkad!

och förklarade att han inte ville återvända till Sovjetunionen. Han hade uppenbarligen redan vid denna tidpunkt nazistiska sympatier, vilka fördjupades under de kommande åren, då Hitler blev hans stora idol. Anmärkningsvärt är att Dmitrievskij fortsatte att gilla Stalin även sedan han blivit öppet fascist. Han kom att förespråka en politisk ideologi som kombinerade stor-rysk nationalism, stalinism och fascism. I så motto är han en föregångare till dagens national-bolsjeviker i Ryssland.

Att Dmitrievskij redan när hans Stalin-biografi publicerades hade nazistsympatier framgår för övrigt redan av baksidestexterna, där uttalanden om den ryska upplagan återges. Text citeras en artikel av den ryske liberalismens huvudfigur, P. N. Miljukov (artikeln hade rubriken "Nationaldiktatorn" och var publicerad i en rysk exiltidning i Paris):

S. Dmitrievsky ställer här inte mer och inte mindre än sin kandidatur som en rysk Hitler.

Och trudoviken Kerenskij's tidning (även den publicerad i Paris) skriver:

Så här har det ofta varit hos oss. Ryssland har inte ägt en Marx, men leninister som omskapat Marx... Det har inte ägt en Bonaparte eller en Hitler, men i stället en Dmitrievsky, vilken är både bonapartist och hitlerian.

Detta gör det ännu märkligare att Sigge Åkervall (och *Gnistans* redaktion) kunde basera en artikel på en bok skriven denne ytterst suspekta figur – de behövde ju inte ens läsa boken kritiskt eller göra några efterforskningar för att Dmitrievskij's misskrediterande politiska preferenser skulle framgå.

Förutom Stalin-biografin finns bl a följande böcker av Dmitrievskij utgivna på svenska

Rysslands öde (Stockholm, Bonniers 1930). Innehåller även en självbiografisk skiss

Hitler (Stockholm, Svea Rike, 1934). Svea Rike var ett nazistförlag

Människor och gärningar (Stockholm, Svea Rike 1935). Anti-semitisk propagandaskrift

Martin Fahlgren i slutet av april 2011

1. Lenins lärjunge

I

Knappast någon nu levande personlighet tilldrar sig så mycken uppmärksamhet som denne son till en bonde och skomakare från Tiflis, vilken studerade till präst men blev ledare för ett revolutionsrike.

Ännu för några år sedan var hans namn blott känt av ett fåtal. Nu sitter han osynlig och otillgänglig som en sann österländsk despot bakom Kremls tjocka murar, och i sin näve håller han hundrasextio millioner människoliv och en sjättedel av världen. Han är sannolikt den mäktigaste av alla nutida härskare. Det finns intet land där statsmakten är så obegränsad som i Stalins Ryssland. Staten är allt — folket intet. Och Stalin är staten.

Det gamla västerlandets politiska ledare, industri- och finansmagnater skulle gärna velat känna och förstå honom — särskilt nu, då den ekonomiska krisen går fram över den av krig och revolution uppluckrade jorden, då den gamla världsordningens stödjepelare störtat och framtiden endast är ovisshet. Vad för denne man med sig? Hur länge kommer 'ödet att vara hans till synes fantastiska planer gunstigt, och hurudana komma dessa planer att vara i morgon? Vad skall man göra? Förbereda sig till kamp eller kapitulation? Skall man beväpna arméer, organisera en ekonomisk blockad, eller skall man träffa överenskommelser om beställningar, krediter, fördelning av marknaden och det politiska och ekonomiska inflytandet? Eller inte göra någonting, låta strömmen leda sig, viljelöst lägga samman de trötta händerna och vänta omstörtningar också i västerlandet som en oundviklig blodig storm?

Ledare och tjänstemän i de ”broderliga” kommunistpartierna, österlandets generaler, envåldshärskare, folktribuner och tusentals äventyrare, som söka egna fördelar i omvälvningar, som jaga efter rov i folkstormars grumlade vatten, uppfånga spämt varje hans rörelse. Ur denna hand, som så tungt och mäktigt lagt sig över Rysslands kropp, strömmar åt alla håll en gulflood av avanser och subsidier. Denna hand leder en millionstark armés bajonetter — en armé, som, väpnad till tänderna, snabbt kan lyfta till makten dem, som nu föra ett undanskynt liv.

Tusen och åter tusen människor i västerlandet och österlandet, som misströstat om social rättvisa, vilja i honom se ledaren, befriaren, den nya världens profet. Tusen och åter tusen i hans eget land dyrka honom och vilja följa honom blint — vart som helst, bara framåt, bara till kamp och framgång. Tusen och åter tusen andra, blottställda, uttröttade av hans makt, nämna med hat och fasa hans namn — namnet på en järnhård och grym despot.

Några höja honom till skyarna, andra finna inte ord nog starka att förnedra honom.

I hans egen omgivning tycker nästan ingen om honom. Han härskar genom skräck och belöningar, men hans makt vilar inte på någon tillgivenhet. Alla frukta honom.

Han sitter i det gamla Kreml, i Moskvas affärscentrum på Novaja Plosjtjad, i sin lilla kammare, i regeringens plenumsal eller i det stora arbetsrummet – lugn, orörlig, med en urtidsödlas stenansikte, där blott ögonen leva och snabbt uppfånga varje rörelse och tanke. Han tiger oftast. Låter andra tala. Först då han hört dem till slut, fångat alla deras öppna och hemliga tankar, ger han halvhögt, lugnt, bestämt en befallning, dikterar en resolution, som kommer att förändra något i millioner människors liv. Därvid ler han sitt orörliga leende.

Det fanns en tid, då han tyckte om att tala högt och skarpt. Det fanns en tid, då han skrattade ofta och länge. Nu gör han det aldrig. Nu är leendet också blott en mask. Då han är ensam försvinner masken, ansiktet blir dystert och grått som en tusenårig sten.

Han ensam vet hela sanningen om sig själv. Vet hur tunga hans dagar äro. Vet hur svår kampen är, en ständig kamp som inte upphör ens en minut. Hur ringa, obetydliga och osäkra

äro inte alla de resultat han nått i jämförelse med de uppgifter han ställt sig, den kraft han offrat. Allt detta vet han. Och det som kanske väger tyngst: att han är en dömd man. Det blir honom inte förunnat att nå målet.

Vad är han? — En tung yxa, som hugger det förflutna i stycken. En murbräcka, som öppnar väg till framtiden. Förr eller senare måste dörren sprängas. Kanske är den redan sprängd och han blott en kvarleva från en förfluten epok, som står hindrande i vägen för det kommande. Vem vet, vem kan veta det?

Men ett är visst: den spänning i vilken han håller folkkrafterna kan inte räcka evigt. Det går inte att ständigt tvinga nu levande generationer att offra allt för de efterföljande. En gång skola de resa sig och säga: vi vilja också leva — inte blott för kommande släkten utan också för vår egen skull. Sådan är historiens lag. Så ha alla revolutioner slutat, och så kommer sannolikt också den ryska att sluta, även om den varit den största av alla.

Vad innebära revolutionens erövringar? En kompromiss mellan den gamla och den nya ordningen, en medelproportional mellan bådas högsta utvecklingsstadier. Men Stalin kan inte se denna kompromiss. Han hatar det gamla alltför mycket och är alltför övertygad om att han handlar rätt. Han kan blott trotsigt gå framåt och kommer också att fortsätta på samma väg. Han försöker gå så långt som möjligt i sitt hänsynslösa köpsläende med livet för att det sedan skall återstå så litet som möjligt för den gamla världen att rycka åt sig.

Det är icke utan skäl han utbytt sitt fäderneärvda namn mot ett annat, som motsvarar hans väsen: Stalin. Detta betyder — en man av stål, en man, lika hård och böjlig som stål. Han har ofta varit tvungen att böja sig. Men aldrig så djupt att han inte kunde resa sig och tillfoga sin fiende ett nytt slag. Så kommer det sannolikt att vara till hans dagars slut — varken livet eller människorna komma att kuva honom. Han kan blott brytas.

Förr eller senare kommer han också att brytas. Han är dödsdömd som Robespierre en gång varit. Men vad betyder det i denna stund? Så länge han kan hålla sig upprätt kommer han att gå vidare och med den största smidighet anpassa sig, när han möter ett hinder och måste ta en omväg. Men sitt mål släpper han inte ur sikte, han strävar dit med sin okuvliga viljas hela kraft.

//

Han är kortväxt, satt, muskulös. Han är över femtio år nu. Det tunga livet och det svåra arbetet ha slitit också denna organism. Men han är ännu i dag starkare än många unga. Han har en primitivt sund kropp. Hans förfäder ha levat ett enkelt liv, andats bergens fria luft; de voro inte förgiftade av stadskulturen och arbetade mera med händerna än med hjärnan. Hans nerver äro som senor. Ansiktet är visserligen fullt av rynkor, som tala om ett oupphörligt, tungt arbete, men också om att han genom en ständig viljeanstängning döljer allt som försiggår inom honom. Ansiktsfärgen har blivit sjuklig, gulaktigt blek — påsar under ögonen. Men över den trotsiga, låga pannan har han en skog av tätt, svart hår, nästan orört av tiden, endast några gråa strimmor. Över den hårda munnen hänga tjocka svarta mustascher ned som på en österlänning, och hakan har inte förlorat sin granitstyrka.

Det finns ingenting påfallande i hans utseende. Tusen och åter tusen människor, vilka likna honom till det yttre, ströva på österländska gator och vägar — handla med frukt, mattor, kvinnor, djur, driva kameler och åsnor, arbeta på fälten, leva som stråtrövare i bergen och som skoputsare i städerna. Han är en typisk österlänning. Den österländska dräktens inramning fattas blott — en färggrann fotsid rock eller en tjerkesdräkt.

Stalin klär sig ytterst enkelt. Han bär nästan alltid en fältgrå uniform, naturligtvis utan några som helst utmärkelsetecken. Utanpå den en soldatrock och på huvudet en skärmmössa. På

sista tiden går han klädd i en tröja, liknande dem som enkla köpmän och rikare bönder förut buro.

Han uppträder också ytterst enkelt och strävar alltid att förbli litet i skymundan, bakom de andra. Men sådan är inte hans natur i grunden, detta sätt att uppträda har han övertagit från Lenin.

Då Stalin var ung, trodde han, att ”ledarna” också till det yttre måste skilja sig från massan. Som österlänning var han van att tänka i bilder. Lenin, som han då ännu inte träffat personligen men som han ansåg för den störste folkledaren, föreställde han sig storväxt, nästan en jätte, representativ, imponerande. Så träffade han Lenin.

— Hur stor var inte min missräkning, berättade han senare, då jag fick syn på en helt vanlig kortväxt man, som på intet sätt skilde sig från vanliga dödliga.

Och denne man uppträdde inte alls såsom den unge Stalin föreställde sig att en ledare måste göra.

Vid sitt första möte med Lenin — det var på bolsjevikpartiets konferens — trodde Stalin att denne ovillkorligen skulle komma för sent, att han först skulle låta alla samlas och med återhållen andedräkt invänta hans ankomst. Ett sus skulle stiga: Tss ... tyst ... Han kommer...

— Denna ceremoni tycktes mig inte överflödig, ty den imponerar och väcker respekt.

För att uppleva denna spänning kom Stalin nästan först till sammanträdet.

Och strax efter honom kom en oansenlig man i sliten rock, gammal hatt, galoscher och med ett paraply under armen – det snöade ute. Han tog hastigt av sig rocken. Utan att någon fäste avseende vid honom satte han sig i ett hörn och började ett lågmält samtal med några av delegaterna.

Plötsligt hörde Stalin:

— Men det är ju Lenin...

— Jag förnekar inte, tillstår Stalin, att detta då tycktes mig vara ett brott mot vissa regler, som en ledare måste iaktta.

— Först långt senare förstod jag att denna enkelhet och tillbakadragenhet i Lenins uppträdande, denna strävan att vara obemärkt, att inte falla i ögonen och att inte understryka sin höga ställning var en styrka hos honom såsom ny ledare för nya massor ur mänsklighetens djup.

... Stalin lever enkelt, nästan asketiskt. Men det är hans natur. Detta är utmärkande för nästan alla stora, äregiriga människor, vilka blott ha ett mål — makten som sådan. De ha inte tid och inte behov av att slösa bort något på de yttre fördelar som makten skänker.

Han bor i en liten våning i Kreml. Förut bodde någon av tjänstefolket, kanske portvakten, i dessa rum. Det ena rummet, matsalen, är större. Här sov förut på divanen hans äldste son i första giftet, som under sin studietid flyttade till en kollektivbostad och levde som alla sovjetstudenter. En lång tid fick han helt enkelt sova på golvet, då sängarna i kollektivbostaden inte räckte till. Småningom blev det något bättre, men också nu lever han mycket torftigt. Det är en ovanlig företeelse bland sovjetdignitärer. De uppfostra vanligen sina barn med ultraborgerlig omvårdnad och skötsel. Men Stalin vill inte att hans son skall ha några privilegier.

I sovrummet bor han med sin hustru, hans gamle kamrat Allilujevs dotter, en tystlåten, lugn kvinna, som alla helt enkelt kalla Nadja, och deras två barn. Han har också en dotter i sitt första äktenskap, vilken är gift med en utländsk kommunist.

Möblerna äro av enklaste slag. För fönstren hänga vita gardiner, I matsalen står en mjuk länstol — kanske den enda lyx som Stalin består sig med. På kvällarna sitter han ibland i denna länstol, röker pipa och tänker... tänker intensivt. Vad tänker han på? Det vet ingen. Hemma talar han ännu mindre än borta. Under middagen råder fullständig tystnad. Blott gafflar och knivar slå mot tallrikarna, och buteljhslen klirrar mot glaset då han häller i vin. Det är en kaukasisk vana, som han inte avstått från. Vin till maten och tobak, det är hans små laster.

Förut fick han maten hemburen ur folkkommissariatets kollektivkök, som ligger mittemot hans bostad, men nu lagas den hemma. Inte därför att han blivit mera anspråksfull — maten i folkkommissariatets kök är dessutom god, och han har inte stora fordringar — men det är en viss risk att få mat från ett kollektivkök, hur tillförlitlig personalen än är. Det är knappast troligt att någon skulle förgifta alla folkkommissarier och medlemmar i centralkommittén, men Stalin kan förgiftas av sina egna partikamrater. Av samma skäl röker han inte främmande cigarretter och dricker inte främmande vin. Under arbetet dricker han te, som hans sekreterare lagar i en elektrisk kokare.

Han har sällan gäster i hemmet. En vaktpost står ständigt vid hans dörr och släpper inte in någon utan särskilt tillstånd. Sällan, mycket sällan, kommer någon av de närmaste anhängarna — Molotov, Ordsjonikidse, Mikojan — till honom i ett brådskande ärende. Någon gång får han besök av kaukasiska vänner — men det gäller alltid en viktig angelägenhet, aldrig enbart ett vänskapligt samtal. Det skulle han inte tycka om, det har han inte tid till. Han vistas också mycket litet hemma. Arbetet tål intet uppskov. Hans hustrus umgänge är också mycket begränsat.

Ibland kan man få se honom i den stora moskvateatern — vid en opera, en balett. Han sitter i en sidologe på parketten, i ”regeringslogen”. Där kan man alltid träffa Enukidse, Vorosjilov, Karachan ... Stalin sitter längst bort, dold för publiken. Han älskar musik, det är kanske hans enda förströelse.

Ibland — på sista tiden allt oftare — reser han på några dagar till ett gods utanför staden. Där arbetar han lika mycket men gör långa promenader. Frisk luft är viktigare för honom än mat. Han tar ibland en vilostund vid pianolan. Det berättas att han gladde sig som ett barn, då han fick den. En underbar uppfinning: man behöver inte kunna noterna, och ändå kan man spela de svåraste kompositioner. Vildens själ gläds. Han älskar sådana teknikens under. Då han sitter vid pianolan och underbara toner flyta fram just så som han önskar, tycks det honom att han skapar.

Kanske tänker han ibland:

”Varför är inte världen, livet, människorna funtade som denna pianola?”

///

Stalin föddes år 1879 i Georgien i staden Gori i Tiflisguvernementet. Hans föräldrar voro bönder i byn Didi-Lalo i samma guvernement. Under Kaukasus heta sol mognade han tidigt. Han vallade får, hästar, ansade vingårdar. På lediga stunder klättrade han i bergen med en hop trashankar, orädda liksom han, kommenderade dem, var deras ledare. Det var lyckliga år. Minnet av dem är nästan det enda som ännu i dag faller som en solglimt i hans tunga och dystra liv, värmer det, jagar bort ansiktets hårda veck, låter det för ett ögonblick lysas upp av ett naturligt, enkelt, nästan barnsligt leende och lockar honom att skratta, skämta litet grovt, men gott.

Han går genom ett rum i sitt sekretariat. Alla vänta spämt: en torr anmärkning, en kort befallning, en skarp tillrättavisning. Han stannar bredvid sin privatsekreterare, fäster blicken för ett ögonblick vid dennes spinkiga, långa kropp, vid det slutna ansiktet, och säger plötsligt:

— Vet du vad, Tovstucha... min mor hade en bock, som var mycket lik dig, men han hade bara ingen pincené.

Ögonen, som se på Tovstucha, vilken inte vet om han skall skratta, bli förolämpad eller kanske sluta sig ännu mera inom sig själv, dölja på djupet något kärleksfullt, ömt.

Det är som om hjärnan, som styr dem, tänker:

”Det är synbarligen en bra människa. Honom kan man lita på och arbeta med — det är väl inte för intet han liknar barndomsvännen, bocken.”

Tovstuchas ansikte smälter i ett ofrivilligt, skyggt, förnöjt leende...

Men detta varar blott ett ögonblick. Åter blir Stalin sluten och kall. Tungt slår arbetsrummets dörr igen. Bakom det breda bordet sitter åter den otillgänglige diktatorn, som misstänker alla, inte tilltror och inte älskar någon. Men omvärvda av barndomens ömhet kunna ändå några sekunder förena två människor.

... Stalin studerade först i en prästskola i Gori, sedan i ett ortodoxt seminarium i Tiflis.

Han skulle bli själasörjare — kanske i sin egen by. Livet hade då blivit enkelt och klart.

Han skulle haft ett litet hus, en vingård, en häst, en fårahjord, en skrämnd och stillsam hustru, en rad barn. Med skorrande kaukasisk röst skulle han läst böner, lett sina församlingsbor, rett ut deras okomplicerade bekymmer, öst svettiga femkopeksslantar i prästrockens djupa fickor, noga räknat gåveknytena och strängt tadlat dem, som lämnat för litet. Han skulle arbetat till det yttersta på de egna fälten och i vingården. På kvällen stilla rökt sin pipa vid fönstret med ett glas grumligt, hemlagat vin framför sig. Hustrun skulle sjungit en sorgsen, entonig sång, då hon lagt barnen att sova. Molnen, alla lika varandra, skulle i ett oändligt led krupit över bergens blåa toppar. Dessa berg skulle utestängt honom från hela världen och hans liv skulle varit entonigt och sorgset som hustruns sång, som molnens väg ...

Troligtvis drömde hans far just om ett sådant liv för honom, och om fadern ännu hade levat och sonen. Kommit till honom nu, på höjden av sin makt, skulle väl den gamle Dsjugasjvili sagt detsamma som en gång fadern till Abel Enukidse, ständige sekreteraren i all-sovjets centrala exekutivkommitté:

”Lämna allt, kom hem, börja arbeta. Hemmet förfaller, vi ha ingen som kan sköta om det, och du befattar dig med struntsaker, din dumbom.”

Soso Dsjugasjvili gjorde tidigt sin far besviken. Han ville inte bli präst. Det lockade honom inte att stillsamt tjäna de starkas och rikas religion. Han började tidigt grubbla över livet. Hans ögon voro forskande och vidöppna — de uppfattade inte blott den klara solen, den blåa himlen, hemtraktens frodiga grönska, utan sågo också fattigdom, slaveri, böjda ryggar och ögon, uttorkade av tårar.

Då fadern flyttade till Tiflis och blev skomakare, hjälpte sonen honom ibland i arbetet. Och varje gång han tog en sko, som lämnats till lagning, sade den honom detsamma som städernas gator och fältens vidder, människornas ansikten och rundningen av kreaturens kroppar. Han ställde en fattigmans eländiga känga bredvid en glänsande lågsko — en prydnad för en herremans fot — och såg framför sig en värld, förvrängd av orättvisor. Nej, han ville inte mildra de vanlottades vrede och sorg med lögnens söta olja.

Men hur skulle han gå till väga? Hans lugna yttre dolde en lidelsefull själ, som fordrade handling, kamp, hjältedåd.

Skulle han bli stråtrövare? Detta var också en hederlig sysselsättning i hans hemland. Och i sina barnlekar hade han inte sällan sökt efterlikna dessa hjältar från hemtraktens berg — vänner till de fattiga och fiender till de rika. Men sådana drömmier tillfredsställde honom inte under de senare ungdomsåren. Bakom den låga pannan fanns en praktisk, klart tänkande, välbalanserad hjärna. Det förflutnas romantik tilltalade honom inte. Vad skulle han då göra?

Han började läsa tidigt och läste mycket. Det var på 90-talet. Det tänkande Ryssland upplevde då sin smekmånad med marxismen. Denna läras torra och exakta formler motsvarade ytterst väl Stalins tänkesätt och uppfostran. Också den omständigheten, att han mognade till man i prästseminariet, spelade en viss roll. Det fanns någon likhet mellan dogmerna i marxismen och i de heliga kyrkofädernas lära. Samma bedrägliga schematiska enkelhet. Man måste blott tillägna sig några grundteser, så skulle världen bli klar som fårens ögon. De marxistiska böckerna visade vägen för den unge Dsjugasjvili.

Han blev varken präst eller stråtrövare — men lärde sig att inverka på människor på samma sätt som dessa: genom idéer och genom fysiskt våld. Han blev revolutionär.

År 1897 uteslöts han ur prästseminariet på grund av "politisk otillförlitlighet". År 1898 inträdde han i det nybildade ryska socialdemokratiska partiets tiflisorganisation. Han ledde propagandaarbetet bland järnvägs- och fabriksarbetarna. År 1900 bildades Tiflis' partikommitté, där Stalin blev medlem och snart en av dess ledare.

"Under denna period", berättar hans officiella biografi, "började arbetarrörelsen i Tiflis lämna den gamla propagandaverksamheten med dess strävan att vinna 'framstående personligheter' bland arbetarna. Programmet för dagen blev agitation bland massorna genom flygblad i aktuella frågor och politiska demonstrationer mot tsarismen. En tvist uppstod mellan 'de gamla', anhängarna till de gamla metoderna, det rena propagandaarbetet, och 'de unga', 'gatuagitationens' anhängare... Stalin stod på 'de ungas' sida — han drogs till den levande massan, till det levande arbetet."

Vid denna tidpunkt sammanträffade han med en av Lenins vänner och anhängare, Kurnatovskij, som spelade en stor roll i den kaukasiska revolutionsrörelsen. Kurnatovskij förmedlade Lenins idéer till Stalin. Snart anslöt sig Stalin till Lenin och blev för alltid en präst och kämpe för denna religion — den jakobinska marxismen, den ryska kommunismen, leninismen.

IV

I en liten kammare i Tiflis' arbetarkvarter satt den unge Stalin över en hög böcker och broschyrer, djupt försjunken i tankar.

Varför blev han just marxist? Han härstammade ju från bönder. Han var ju son av ett land, där bondens och småhantverkarens, men inte industriproletärens intressen dominerade. Varför hade han då valt till kampvapen en lära, som ställde främst industriproletariatets intressen, en lära, som tycktes stå fjärran Rysslands och i synnerhet Kaukasiens speciella förhållanden? Liksom de flesta ryska intellektuella i slutet av förra seklet anammade han den som en uppenbarelse.

De sista åren av 1800-talet förde med sig en oväntad och stormig tillväxt av den ryska industrin. Samtidigt med industrin växte också arbetarklassen och förvandlades till en potentiell kraft. Och i industriproletariatet funno äntligen de ryska revolutionära intellektuella den hävstång, med vars tillhjälp den efterlängtnade revolutionen skulle kunna sättas i rörelse och föra folkets öden in på nya banor.

Hitintills hade de revolutionära intellektuella varit alltför ensamma i sin kamp mot den tsaristiska envåldsmakten, och därför hade denna kamp knappast givit några resultat.

I början stod den liberala adeln i spetsen för rörelsen och försökte förgäves nå sitt mål genom en palatsrevolution. Dessa revolutionärer voro alltför få, och de hade ingen att stödja sig på. De hade avsondrat sig från sin klass, framträdde mot dess intressen men stodo ännu folket fjärran.

”Men deras möda var inte förspild”, skriver Lenin. ”Dekabristerna¹ väckte Herzen. Denne utvidgade den revolutionära propagandan, som upptogs, förstärktes och stålsattes av ofrälse revolutionärer — från Tjernysjevskij till hjältarna i 'Narodnaja Volja'. Kämparna blevo allt flera och kommo folket närmare. 'Den förestående stormens unga rorsmän' kallade Herzen dem.”

Men deras kontakt med folket var ännu inte tillräckligt stark. En storm — ”en folkrörelse” — kunde de inte väcka.

De försökte först närma sig bönderna, vilka de ansågo vara födda socialister och revolutionärer. De trodde att man blott behövde väcka de sovande upprorsinstinkterna hos dem genom propaganda, för att de skulle resa sig som en man. Men folket rörde sig inte. Dess tankevärld stod alltför fjärran de europeiserade intellektuellas, och ingendera förstod den andra. Dessutom var folket alltför utpinat av sitt tunga liv och förmådde ännu inte resa sig till protest. Det fruktade att dess ställning ytterligare skulle försämrans. Revolutionärerna började snart miss-trösta om möjligheten att framkalla en självständig rörelse bland massorna.

På följande sätt beskriver Sjeljabov, ledaren för Narodnaja Volja, sin erfarenhet av en revolutionärs försök att gå ut bland folket:

”Han gick ut i byarna för att upplysa befolkningen, väcka bönderna, komma dem nära och dela deras tunga arbete. Han slet i sexton timmar på fältet, och då han återvände längtade han blott att räta ut de trötta lemmarna. Han önskade ingenting annat, ingen tanke rymdes i hans huvud. Han kände att han förvandlades till ett djur, en maskin, och han förstod äntligen böndernas förmenta konservatism. Så länge de måste arbeta långt över sina krafter för en bit bröd, kan man inte vänta något annat hos dem än primitiva drifter och en strävan efter deras tillfredsställelse. Den misstänksamme bonden betraktar med avoghet varje främling som kommer till hans by — han ser i honom antingen en konkurrent eller en ny uppsyningsman, ditskickad från överheten, vilken ytterligare skall betunga hans tröstlösa liv. Förgäves väntar man uppriktighet och tillit från bondens sida. Man kan inte göra sig omtyckt med våld. I fabriken är förhållandet nästan detsamma. Där fordras också ett övermänskligt arbete, den järnhårda, obevekliga löneskalan gör arbetaren till en utsvulten varg... Du hade rätt, slutade han skrattande, historien rör sig förfärligt långsamt. Man måste påskynda dess lopp.”

Och man började påskynda historiens lopp.

Man sade:

— Revolutionen ernås inte genom organisationer bland folket, utan endast genom en stark centralorganisation, som skall förena de revolutionära elementen och med deras tillhjälp grunda revolutionshärdar.

Sedan gick man ännu längre och sade:

— Revolutionen kan blott ske då revolutionärerna tillgripa den högsta makten i landet. Makten är allt. Då man har den i sin hand kan man omskapa folkets liv och folket självt i enlighet med sina ideal.

¹ ”Dekabrister” — unga officerare, deltagare i den misslyckade resningen den 14 december 1825.

Huvudvapnet i kampen blev terrorn. Genom att undanröja de maktägande vill man desorganisera enväldet och bereda revolutionsorganisationerna ett gynnsamt tillfälle att överta makten.

Terrorn förvandlades snart från medel till självändamål. Och det visade sig att den inte ledde till några resultat. Man dödade en tsar. Av en ren tillfällighet undgick hans efterträdare samma öde. Man dödade en rad dignitärer, men enväldet förblev lika mäktigt som förr och besvarade revolutionärernas angrepp med att skärpa förtrycket i landet. Regeringsterrorns bila minskade revolutionärernas antal för varje dag. Då en dignitär undanröjts lät regeringen avrätta ett tiotal revolutionärer. ”Vi leva upp vårt kapital!” utropade Sjeljabov. Och de liberala ryggade tillbaka, skrämde av revolutionärernas och regeringens terror. Folkmassorna teko som förr. Tvekampen mellan en grupp revolutionära intellektuella och enväldsmakten slutade med de förras fullständiga undergång. De flesta av dem förlorade tron på sin sak och försjönko i hopplöshet.

80-talets reaktion började: ett led av ”små handlingar”, kulturarbete, verksamhet på landsbygden, upprättande av skolor, sjukhus, studiecirklar, en strävan till självuppföstran. Tanken på revolution och tillgrepp av makten eller ett fullständigt omskapande av Ryssland tycktes för alltid uppgiven. Den glödde ännu, men blott hos små inflytelösa grupper. Det stora flertalet började drömma om fredligt samarbete med enväldsmakten, inte om revolution utan om de blygsammaste förbättringar — medan regeringen undan för undan upphävde redan stadfästa reformer.

Så kom 90-talet, proletariats tillväxt, dess uppvaknande som klass, oroligheter, storstrejk. 90-talets arbetare var inte längre den fullständigt underkuvade varelse som Sjeljabov beskrivit. Han ingick som del i en mäktig kraft. Och inför de intellektuella, som ännu för kort tid sedan stått fullständigt ensamma, oförstådda, överflödiga, reste sig plötsligt en folkmassa, som också levde under de europeiserade städernas inflytande och därför tänkte på likartat sätt som de intellektuella och var tillgänglig för deras inflytande. Det var som om ett fönster slagits upp på vid gavel. De aktiva bland de unga skyndade sig att höja revolutionsfanan, som varit nära att falla ur fädernas händer.

Rörelsens nya gestaltning fordrade också en ny teori. Förut menades med folket nästan uteslutande bönderna. En teori, som motsvarade proletariats, den nya maktfaktorernas arbetsuppgifter hade ännu inte hunnit skapas i Ryssland. Teorin togs från väster. Så kommo marxismens idéer till Ryssland. De ha väl knappast någonstades vunnit hastigare och större spridning än i 90-talets Ryssland. De marxistiska idéerna nådde också det avlägsna Kaukasus, där vid samma tidpunkt en industri började utvecklas och ett proletariat växte fram.

Stalin rycktes med av vågen och blev marxist.

V

Snart märkte Stalin liksom den största delen av den aktiva ryska ungdomen, att den europeiskt marxismen som mekaniskt tillägnats inte tillfredsställde den.

Ungdomen kom till insikt om att den marxism, som nått Ryssland, inte var en revolutionär teori. Den hade införts sådan den hunnit utformas i västerlandet. mot 1800-talets slut. Det var inte 40- och 50-talens jakobinska marxism, som tog näring ur samma revolutionära källor som det andliga livet i Ryssland under samma epok. Det var den politiska dekadansens städade marxism, ålderdomens, åderförkalkningens marxism, de sysslösa och fala parlamentens, parti- och fackföreningskansliernas marxism.

”Vi sökte barrikadgudinnans modiga och unga anlete”, skrev en av de ryska marxisterna till en vän. ”I stället fingo vi syn på en gammal sminkad kurtisan. Med vämjelse vände vi oss bort från henne ...”

Det var grymma och kanske svulstiga ord, men det låg mycken sanning i dem. Den europeiska marxismen motsvarade inte mentaliteten hos den tidens aktiva ryska ungdom. Denna ungdom strävade som sina föregångare — upprorsmännen från 70-talet — till revolutionen, till den revolutionära diktaturen, till erövring av hela makten eller en fullständig omdaning av folkets liv. Den önskade barrikader, revolutionsstriden. Och den europeiska marxismen vädjade till tålmod, till tro på en förutbestämd historisk utveckling, och ansåg att man kunde nöja sig med små kompromisser, små smulor från herremännens bord.

Marxismen sade: Om kapitalismen är oundviklig, om den ofrånkomligt måste förändra de politiska formerna, så som den förändrat dem i västerlandet, varför skall man då påskynda historiens förlopp? Ryssland måste komma och kommer till västerlandets parlamentariska regim.

Likaså uppenbarar sig också socialismen en gång i framtiden. Man måste blott tro på proletariatets krafter. Om proletariatet naturnödvändigt strävar till socialism blott därför att det är proletariat, så finns det återigen inga skäl att påskynda historiens förlopp — ingenting kan rubba proletariatet från dess historiska bana, och socialismen kommer oberoende av vår aktivitet eller passivitet.

Varför då denna upphetsning? Till vad nytta den meningslösa kampen, de övermänskliga ansträngningarna, de onödiga offren? Behövs överhuvudtaget en politisk kamp? Är det inte bättre att huvudsakligen ägna sig åt de ekonomiska och sociala frågorna, underlätta och på bästa möjliga sätt ordna arbetarnas materiella liv? Och om man skall kämpa, så skall man göra det inom verklighetens ram, kämpa för mål som kunna uppnås och inte sikta för högt, inte störta mot det okända och försöka hoppa över ofrånkomliga utvecklingsstadier. Västerlandets historia förutspår i utbyte mot tsarismens halvfeodala regim en borgerlig demokratisk parlamentarism. Historien hoppar inte över några utvecklingsstadier. Följaktligen leda proletariatets revolutionsuppgifter blott mot ett mål: att förskaffa den ryska bourgeoisin makten.

Men ungdomen ville inte detta. Och den ville inte heller låta andra skörda frukterna av sitt arbete. Den hade lika litet förtroende för bourgeoisin som för envåldsmakten. Den gjorde ingen åtskillnad mellan dem.

Den mindes Michajlovskijs¹ ord:

”Ryssland är blott skrudat i tsarismens hermelin och purpur, som överskylda hur giriga privat-händer fylla bottenlösa privatfickor. Slit bort denna en gång praktfulla mantel, som malen ätit, så skall ni finna en redobogen, handlingskraftig bourgeois. Den har inte utformats till en självständig politisk enhet, blott därför att den finner det fördelaktigare att obemärkt utföra sin historiska mission — att plundra folkegendomen och utnyttja folkets möda. För den europeiska bourgeoisin är envåldsmakten ett hinder, för vår bourgeois ett stöd.”

Att detta gamla uttalande var riktigt kunde den ryska ungdomen övertyga sig om under den första revolutionen, då bourgeoisin ställde sig i slutna led för att försvara envåldsmakten mot folket.

Då de unga närmare granskat sin nya marxism, sade de till sig själva:

¹ Michajlovskij — ledare för de ryska narodnikerna, ”tankarnas härskare” för den ryska 80- och 90-talsungdomen.

”Tillbaka till 40- och 50-talens marxism, till den jakobinska revolutionära marxismen.”

...Men snart visade det sig, att det inte var tillräckligt att återuppbygga marxismens revolutionsinnehåll för att göra den antagbar för Ryssland. Det visade sig att marxismen överhuvudtaget, till och med i sin ursprungliga form, inte passade för de ryska förhållandena, inte motsvarade landets livsfrågor, inte förklarade dess konkreta verklighet. Marxismen kunde inte heller lösa agrarfrågan, tillgodoseende böndernas intressen. Den förstod överhuvudtaget inte bönderna och kunde inte finna stöd hos dem. Den hade två gudar som den böjde sig för: bourgeoisin och proletariatet. Vad bönderna beträffar räknade man inte med dem, åtminstone betraktade man dem inte som en framtida kraft utan som ett slags historiskt missförstånd, ett övergångsskikt, dömt till oundviklig undergång genom kapitalismen och proletariseringen. Allt detta var fullständigt klart. Marxismen kunde av historiska skäl inte inbegripa bönderna: den uppstod i väster, i länder där bondefrågan inte spelade så stor roll, formades till en hård dogm i en epok, då västerlandets historia för en tid trängts undan böndernas intressen till andra planet. Men också i västerlandet måste förr eller senare marxismens ensidighet såsom en städernas teori, byggd på tillfälliga konjunkturer, föra antingen till dess upplösning eller till en grundrevision. I Ryssland måste den rena marxismen under landets senare utveckling och genom revolutionärernas och folkets klarnande syn visa sig fullständigt olämplig och kastas på historiens avskrädeshög, ty i Ryssland stodo böndernas intressen i främsta rummet. Där var bondeståndet grundskiktet i befolkningen och en avgörande historisk kraft. Just bondefrågan skapade ett revolutionstillstånd, och först då bönderna ställde sig på revolutionens sida kunde den tillförsäkras framgång. Detta visade sig under 1900-talets första år, då en våg av bondeoroligheter kom tsarregimen att vackla. Särskilt starkt kom detta till synes under revolutionen 1905 — bondeupprorets avmattning ledde till revolutionens undergång trots proletariatets och de revolutionära intellektuellas alla ansträngningar. Slutligen är det bönderna som avgjort 1917 års revolution, liksom de komma att avgöra landets vidare utveckling.

Marxismen löste inte heller den komplicerade nationalitetsfrågan. Och vad som var viktigast: den förstod inte Rysslands speciella historiska utveckling och förnekade därför dess särdrag, ville tvinga Ryssland att blint följa efter den europeiska utvecklingslinjen, upprepa alla dess stadier.

Allt detta kom först till synes, då kampen förflyttades från revolutionärernas hemliga kammare, från diskussionerna vid teborden, ut till det verkliga livet. Men många ville inte lägga märke till det. De voro alltför benägna att förneka de gamla socialistiska teorierna; som på sin tid inte förmådde lyfta massorna till revolution och därför nu tycktes fullständigt värdelösa. De voro alltför rädda att slopa den nya teorin och stå utan varje teoretiskt stöd. Och i stället för att omskapa marxismen från grunden och anpassa den efter de ryska förhållandena, strävade de länge att anpassa Ryssland efter marxismen och gjorde våld på fakta, siffror, på hela sin politik. Slutligen kommo de in i en återvändsgränd. Följden blev att en betydande del av den nya revolutionsgenerationen, som uppträtt i början av 1900-talet, vände sig bort från marxismen, vilken i början hade väckt så stark hänförelse, och återvände till den reviderade ryska folksocialismen. En annan mindre grupp försökte nydana marxismen och lämnade slutligen blott kvar dess metoder. Under den stora revolutionen möttes de båda strömningarna — av deras sammansmältning uppstod en rent rysk revolutionsteori, som dock tog den europeiska erfarenheten i beaktande — leninismen.

VI

Lenin var den man, som historien utsett att organisera den ryska revolutionen — skapa dess teori och taktik, uppfostra dess ledargrupper. Detta tog hela hans liv i anspråk, ett liv, fullt av ständig inre och yttre kamp, outtröttligt och krävande arbete, plågsamt sökande, tvivel, betungande misstag, grymma besvikelser, segerns föraning och upplevelse. Men hans liv

räckte inte till. Lenin dog utan att ha fullbordat sin historiska mission. Den ryska revolutionen var inte avslutad vid hans död, framtidens byggnad inte färdig. Dess fullbordande har ålagt Lenins arvingar — de nuvarande och de kommande. Just arvingar: ty nuets och framtidens ryska folk har växt upp och växer upp i hans idéers och handlingars tecken.

...Sedan Lenin återvänt från sin sibiriska förvisning reste han år 1900 som trettioåring till utlandet. Han kom dit redan som mogen man, med stora kunskaper och erfarenheter, med en genomtänkt handlingsplan, och — vad som var huvudsaken — med en oerhörd tilltro till sin kraft och ett starkt medvetande om sin historiska mission.

”I Ryssland — i studentkretsarna, bland de första socialdemokratiska grupperna och i förvisningen intog han den främsta platsen”, skrev Trotskij. ”Han kunde inte undgå att känna sin kraft, redan därför att den erkändes av alla med vilka han sammanträffade eller arbetade... Lenin kom inte till utlandet som marxist 'i allmänhet', inte för litterärt arbete 'i allmänhet' ... Nej, han kom som potentiell ledare, inte som ledare 'i allmänhet', utan som ledare för revolutionen så som han kände och uppfattade den. Han kom dit för att på kortast möjliga tid skapa en riktlinje och organisationsapparat för denna revolution.”

Det ryska socialdemokratiska partiet existerade formellt redan vid denna tidpunkt. År 1898 ägde dess första kongress rum. Men i själva verket fanns inget parti. Det var ingen enhet i teorin och ingen sammanhållning bland anhängarna. Teorin bestod för olika människor av en olikartad, osammanhängande anhopning av formler från den europeiska marxismen, som tillägnats mekaniskt och ibland inte ens uppfattats. Partimedlemmarna voro människor med olika mentalitet och temperament: både blivande revolutionärer, ”mensjeviker” och ledare för liberalt borgerliga strömningar. Det fanns inte heller någon stark organisationsstomme i partiet, ingen ledande central. De flesta lokalorganisationer, som bildats, sprängdes av polisen. De övriga stodo inte i kontakt med varandra.

Lenins plan var att i utlandet på neutral mark, skyddad för tsarismens angrepp, grunda en allrysk politisk tidning som central för revolutionspartiets teoretiska och praktiska organisation. Tidningen startades inom kort — ”Iskra”¹. Den gjorde sin sak. Den rensade partiet från rent borgerliga element, tillförde det nya skikt av revolutionsungdom, upprättade och förenade lokalorganisationer, skapade möjlighet att utarbeta den första varianten av ett enhetligt partiprogram. Iskra förberedde sammankallandet av den andra partikongressen, som ägde rum år 1903, men som i själva verket var den första, då den lade grunden till partiets verkliga existens.

I ledningen för Iskra förenades den ryska socialdemokratins ”gamla” anhängare, vilka hade oerhört stor politisk erfarenhet, vida kunskaper och mycket kända namn: Plechanov, Axelrod, Sasulitj, och ”de unga”, som ännu voro föga kända men förde med sig vindar från kampen som påbörjats i Ryssland: Lenin, Martov, Potresov och något senare Trotskij.

Trots hela sin erfarenhet och auktoritet kommo ”de gamla” snart i andra planet, ty den växande kampen i Ryssland, vars upphovsmän de dock varit, utvecklades utan deras direkta delaktighet — de verkliga deltagarna i denna kamp och miljön där den utspelades, kände ”de gamla” inte till. De stodo fjärran det reala livet i Ryssland, kunde därför inte vara ledare för rörelsen och blevo ofrivilligt blott ”följeslagare”.

”De unga” övertog ledningen.

...De illegala ryska organisationerna följde noga Iskras utveckling, och särskilt uppmärksamt iakttog de Lenin.

¹ Iskra = gnista.

Människor som helt och hållet ge sig åt en vaknande revolutionskamp söka alltid instinktivt en hjälte, en ledare, en överstepräst, som skall upplysa dem med den sanna tron, visa dem den rätta vägen, en människa till vilken de blint kunna överlämna sig för all tid.

En sådan man hade ditintills inte funnits i den ryska revolutionsrörelsen. De sågo, eller snarare anade en sådan människa i Lenin.

— Jag kom till den slutsatsen, berättade Stalin, att Lenin var en ovanlig människa.

— I mina ögon var han då inte bara ledare för partiet utan dess verkliga skapare, ty blott han ensam förstod vårt partis inre struktur och tvingande krav. Då jag jämförde honom med de andra ledarna, tycktes det mig alltid, att Lenins vapenbröder — Plechanov, Martov, Axelrod och andra — voro ett helt huvud kortare än han, att han inte blott var en av ledarna utan något mera, en hövding, som inte känner fruktan i kampen, som modigt leder vårt parti fram på den ryska revolutionsrörelsens okända vägar.

VII

Stalin själv hade då ännu inte träffat Lenin. Han kände honom — liksom flertalet illegalt verksamma revolutionärer i Ryssland — blott genom artiklar, böcker och skildringar av människor, som sammanträffat med honom i utlandet. De som lyckats komma i personlig kontakt med Lenin, återvände alldeles hänförda och bestyrkte Stalins egna tankar om denne man. De berättade allt de sett och hört i utlandets revolutionscentra. De meddelade, att det inte längre fanns någon enhet i Iskra, att atmosfären var spänd. Till det yttre var allt lugnt, men det kändes att någonting brustit inuti. Martov¹ var nervös. ”De gamla” voro missnöjda med Lenin. De kallade honom ”envåldshärskare”, ”socialdemokratisk khan” bakom hans rygg, förebrådde honom att han ville stå över alla de andra, att han var intolerant och oförsonlig. De hemvändande förnekade det inte heller, men voro imponerade av Lenins medfödda härskargåva, som inte betryckte dem — Lenin stod dem närmast.

De berättade om Plechanov.

Han mottog dem ovilligt, talade nedlåtande, lät dem varje ögonblick känna sin egen överlägsenhet, brukade ofta säga:

— Vet ni, när era föräldrar ännu kröpo, var jag redan socialdemokrat...

Särskilt arbetarna kände sig Obehagliga till mods hos honom. De voro ovana att sitta i mjuka stolar och i ett rum, som i jämförelse med deras arbetarkaserner var elegant. Man serverade dem te på en glänsande bricka i små tunna koppar.

— Man får akta sig så man inte krossar dem ...

Plechanov lyssnade ogärna, på något sätt misstroget, till skildringarna från Ryssland och visade genom hela sitt uppträdande, att ingenting var nytt för honom.

Men då de kommo till Lenin, kände de sig som hemma, som i Baku eller Tiflis. Köket var hans mottagningsrum. De sutto vid ett enkelt vitt furubord, drucko te ur enkla glas — tekannan och brödet stodo på bordet. Lenin skar själv upp bröd, bredde på smör och frågade oupphörligt, intresserade sig för allt, för varje småsak: hur man levde, vad man tänkte, vad man gjorde, inte blott inom politiken utan också i det vardagliga livet.

— När man lämnat honom tänker man: ”jag är som en uppslagen bok för honom”, och känner sig inte alls generad ... Och så väl han förstår en sedan!

Då revolutionärerna, särskilt arbetarna, återvände till Ryssland, brukade de säga:

¹ ”Mensjevikernas” blivande ledare.

— Plechanov, ja ... han är vår husbonde och lärare. Men Lenin, han är en av de våra, en kamrat!

De berättade också om Martov, Lenins närmaste man i redaktionen:

— Han är inte allvarlig, obeständig på något sätt. Han går slarvigt klädd, håret står åt alla håll. Han talar mycket fort, hör inte på någon och låter ingen säga ett ord, pratar om vad som helst, hoppar hastigt över från det ena till det andra, blir het, svänger med armarna, sprutar saliv. Och då han tystnat vet man inte varför han sagt allt detta, och man förstår inte vad han ville ha sagt. Det hela verkar meningslöst. Och själv glömmer han snart sina yttranden.

Hemma var Martov lika virrig, opraktisk, oordentlig. Överallt lågo böcker, tidningar, papper i fullständig villervalla. Då han behövde något måste han söka länge, dök in i pappershögarna tills han äntligen hittade det han behövde.

Lenin hade däremot en utmärkt ordning överallt, och det kändes att samma stränga klarhet härskade i hans hjärna.

Lenin lyssnade ogärna till Martovs pladder, och ofta skakade han bedrövad och förebrående på huvudet — det fanns ingen klarhet, ingen fasthet hos Martov.

Nykomlingarna kände, att förhållandet mellan Martov och Lenin var spänt. De sade fortfarande ”du”, men voro kyliga mot varandra. Och man förstod att misshälligheterna inte voro tillfälliga utan beständiga.

— De äro alltför olika. Vet du vad man säger om dem: Lenin är fast — Martov mjuk. Nej, de komma nog inte att arbeta länge tillsammans!

Då Stalin några år senare läste Trotskijs karakteristik av Lenin under iskraperioden, kom han ihåg denna beteckning ”fast” och nickade förnöjt.

Trotsky skrev med sin säregna skarpa, klara stil:

”Där det krävdes att utforma, befästa eller sammansvetsa något, där det gällde att fånga motståndaren i en kvävande snara, där uppträdde kamrat Lenin beslutsamt och talangfullt.”

”Det var skickligt”, tänkte Stalin, ”just så: i en kvävande snara, för att opportunisterna och renegater av alla slag inte skola våga desorganisera och uppluckra partiet.”

Och han kom ihåg hur de hemvändande återgivit Sasulitjs uttalande om Lenin:

— Han har ett dödande grepp.

För Stalin var Lenin idealet av en människa. Lenins fasthet och härskargåva imponerade mest av allt på honom.

— En ovanlig människa, upprepade han ofta.

”Detta intryck”, skrev han många år senare, ”satte så djupa spår hos mig, att jag följde en obetvinglig önskan att skriva om honom till en nära vän bland emigranterna och bad om svar.

”Efter någon tid, då jag redan levde i förvisning i Sibirien — det var i slutet av år 1903 — fick jag ett hänfört svar från min vän och några enkla men djupt innehållsrika rader från Lenin, vilken min vän låtit läsa mitt brev. Lenin skrev jämförelsevis litet, men gav en modig, orädd kritik av vårt parti och en utomordentligt klar, koncentrerad plan för partiets arbete under den närmaste perioden. Endast Lenin kunde skriva så enkelt och klart, så koncentrerat och oförskräckt om de mest komplicerade saker, att varje mening var som ett skott. Detta enkla och modiga lilla brev bestyrkte än mera min tanke, att vi i Lenin ha vår störste kämpe.”

VIII

För människor, som stå fjärran varje politiskt parti, är dess utvecklingshistoria, dess inre miss-hälligheter, medlemmarnas sammanhållning, idéernas enhet och splittring något tråkigt, småaktigt, som inte är värt att uppmärksammas. Särskilt om partiet i fråga är illegalt och av någon orsak inte uppenbart inverkar på en given epoks samhällsliv.

— Vad kan det ha för intresse, om några individer med outtröttlig iver befatta sig med struntsaker!

De flesta människor ge vanligtvis blott akt på det, som försiggår inför allas ögon. Om också endast obetydliga statister meningslöst springa omkring på historiens scen, så tittar man på dem, ty de falla i ögonen och man tilltror dem betydelse och kraft, blott för att de kallas ministrar, ledare för parlamentariska partier och dylikt. Men de viktigare processerna, som ofta avgöra epokens riktning, försiggå omärkligt, tills deras skapare och tolkare stigit fram på historiens skådeplats.

Plötsligt ställer sig ett parti, som ännu i går var en nästan okänd sekt av underliga, ja, löjliga fanatiker med oförklarliga idéer, vid makten i ett jättelikt land och börjar inverka på sitt folks och den övriga världens öden.

Människorna fråga förundrade:

— Varifrån ha de kommit? Hur ha de vuxit fram?

Det är svårt att tro att jättelika händelser, omvälvningar, nya politiska och ekonomiska former, vilka väckt hela världens häpnad, fötts under revolutionsrörelsens illegala epok, ur diskussioner om programpunkterna, ur den omständigheten att Lenin var ”fast” och Martov ”mjuk”, att den rena marxismen reviderades och den gamla narodnikrörelsen återupptogs, att den av alla bortglömde Tkatjov en gång levat och den geniale Njetjajev, förföljd av olyckor, grubblat över revolutionspartiets organisation.

”Vladimir Iljitj¹ och jag erinrade oss en gång”, berättar Krupskaja², då hon beskriver 1903 års händelser, ”en episod ur en av Leo Tolstojs böcker: Han såg på avstånd en man sitta på huk och meningslöst svänga med armarna. Han trodde, att det var en vansinnig, gick närmare och fick se att mannen slipade en kniv mot trottoarkanten. Så brukar det också vara med de teoretiska diskussionerna. Hör man på som utomstående tyckas de meningslösa, men tränger man in i saken förstår man, att det rör sig om väsentliga ting.”

...Vid partikongressen 1903 kom splittringen öppet till synes. Den föranleddes av frågan: vilka krav skall man ställa på partimedlemmarna? Lenin fordrade, att partiet skulle bestå av yrkesrevolutionärer, inte av sympatisörer, som lämnade ett visst materiellt understöd och ibland offrade någon ledig kväll, utan av människor som gävo sig hän, skänkte hela sitt liv åt rörelsen. Martov insisterade på att partiet skulle upptaga alla, som sympatiserade med dess idéer.

Frågan tycktes betydelselös.

Många partimedlemmar bland de intellektuella i utlandet ryckte på axlarna:

— Hur kan man splittra partiet för en sådan sak? Men Lenin visste mycket väl, att det inte var fråga om bagateller.

Några år senare sade han till Trotskij:

— Man kan säga att splittringen år 1903 var en antecipation...

¹ Vladimir Iljitj Lenin.

² Nadesjda Konstantinovna Krupskaja, Lenins hustru.

Anticipation? Av vad? — Av den ryska frihetsrörelsens oundvikliga och definitiva uppdelning på två linjer: reformens och revolutionens. Denna klyvning försiggick inte blott inom socialdemokratien utan delade de ryska revolutionärerna i två skikt: jakobiner och revolutionens girondister.

År 1903 voro rörelsens båda linjer ännu inte klart utformade. Båda parterna talade ungefär med samma ord och ungefär om samma sak. Men den ”betydelselösa” frågan hur man skulle bygga upp partiet började redan präglade de olika riktningarnas anlete. Frågan gällde inte blott hur utan också varför man skulle bygga partiet — för revolution eller för reformer. Vart och ett av dessa mål fordrade sin struktur och sina medlemmar. Så stod frågan. Och den var inte alls ”oväsentlig”.

De som följde Martov — på kongressen voro de i minoritet, varför de också kallades ”mensjeviker”¹ — voro de mjuka, girondisterna, socialdemokraterna, reformernas hjältar.

De litade blint på proletariatets klassmedvetande, dess naturnödvändiga övergång till socialismen. I detta avseende voro de trogna kopior av de västerländska socialdemokraterna. De behövde ett legalt parti, som omfattade arbetare och vida kretsar av radikala intellektuella, vilka sympatiserade med arbetarna.

— De längta efter professorer och gymnasister, ironiserade Lenin.

Sedan de i likhet med de utländska legala ”revolutionärerna” klättrat upp på detta partis skuldror och blivit ”Hans Majestät Tsarens socialister”, ville de i arbetarklassens namn träffa fördelaktiga överenskommelser med de ledande kretsarna och på grundval av dessa överenskommelser långsamt bestiga den naturnödvändiga progressens jämna trappa.

Bland dem funnos många kloka och ärliga människor. Och om det gått att lösa Rysslands brännande frågor på reformens väg skulle de gjort stor nytta inom arbetarklassen och för demokratiseringen i allmänhet. Men det ryska livet bar revolutionen i sitt sköte och dessa människor hade ingenting gemensamt med den fastän de talade om den. För revolutionär handling hade de inte tillräcklig oförskräckthet, handlingskraft, djärvhet. De voro alltför svaga: några av trötthet, ålderdom, utmattning, andra, flertalet till sin läggning. De voro utan kampinstinkt, typiska representanter för den passiva, kompromissande delen av mänskligheten — för det mänskliga slagget.

Redan under iskraperioden hade den gamle Deutsch under ett samtal med den unge Trotskij mycket träffande givit uttryck åt deras ställningstagande:

— Det kommer inte att bli något väpnat uppror, unge man, och det behövs inte heller. I straffkolonin ha vi haft vildhjärnor, som vid första lägliga tillfälle givit sig in i slagsmål, som kostat dem livet. Jag intog följande ställning: uppträdde bestämt, lät administrationen förstå, att saken kunde leda till en stor strid; dock gav jag mig inte in på en sådan. På så sätt vann jag administrationens aktning och kunde utverka att regimen mildrades. Följande taktik måste vi också använda i fråga om tsarismen. Annars komma vi att sprängas och tillintetgöras utan någon nytta för saken.

Vad hade sådana människor med revolutionen att göra? De varken ville eller kunde omändra samhället, de utmanade inte den gamla världen utan försonade sig med den, följde lydigt i händelsernas släptåg. Och då revolutionen kom, hejdade de dess utveckling genom sina eviga kompromisser, sina eviga försök till medling, och slutligen kastades de över bord. Ryssland behövde dem inte.

¹ Mensjeviker av mensje = mindre.

IX

Lenin kände att Ryssland var moget för revolutionen, därför gick han den trotsigt till mötes, grundade partiet och valde dess medlemmar med tanke på den.

— Revolutionens springande punkt, sade Lenin, är frågan om makten. Först då man erövrat makten, först med tillhjälp av revolutionsdiktaturen kan man omskapa landet och folket. Där ligger den revolutionära marxismens a och o. Den som tror, att klasskampen är det centrala i den marxistiska läran, förstår ingenting av marxismen. Det viktigaste är proletariats diktatur. Men hur skall man tillgripa makten? — Genom arbetarklassen. Den är den hävstång, med vars tillhjälp man kan utföra en folkrevolution.

— Just en folkrevolution och inte blott en arbetarrevolution. Man kan opponera sig mot det borgerligt och demokratiskt missbrukade ordet 'folket', man kan yrka på att detta ord inte skall användas för att dölja klassmotsättningen inom folket. Man kan kräva, att proletariats skall vara fullständigt självständigt som klass. Men på samma gång måste man veta, att vi inte dela upp folket i klasser bara för att den främsta skall sluta sig inom sig själv och begränsa sin verksamhet, utan för att denna klass med enig beslutsamhet skall kämpa för hela folkets sak i spetsen för hela folket.

— I spetsen för hela folket, särskilt bönderna, för fullständig frihet, för en konsekvent demokratisk omvälvning, för republiken! I spetsen för alla arbetande och exploaterade — fram för socialismen! Så måste det revolutionära proletariats politik vara.

Men om arbetarklassen var en hävstång, så fordrades det en kraft, som kunde sätta denna i rörelse. Den kunde inte göra det av sig själv. Man fick inte hoppas på arbetarrörelsens förutbestämda utveckling. Genom de styrande kretsarnas skickliga ekonomiska politik kunde arbetarklassens högre skikt lockas att för en tid frånsäga sig den politiska kampen och enbart nöja sig med den ekonomiska. Socialismen var inte alls självfallen för arbetarklassen. Socialismen var en lära, som utarbetats av revolutionära intellektuella ur bourgeoisin. Och med samma framgång, ja, kanske till och med lättare, skulle arbetarklassen kunna tillägna sig en rent borgerlig ideologi. Följaktligen måste man leda arbetarklassen, man måste föra ut den i politisk kamp, organisera den för revolutionen. Endast ett revolutionsparti kunde vara en sådan ledare.

Hur skulle ett dylikt parti byggas? — Enligt jakobinskt mönster som 70-talets revolutionärer format efter de ryska förhållandena. Det måste vara ett parti av yrkesrevolutionärer, beredda till allt. Det skulle vara starkt centraliserat, strängt konspirativt och okuvligt disciplinerat. Dess lära, som accepterats av den översta ledningen, måste vara helig för alla medlemmar. Inga avvikelser, inga divergenser, ingen rätt till kritik. Dess central valdes inte. Partiet skulle styras av ledarna, som grundat det. Under perioder av illegal verksamhet fanns ingen plats för val och demokrati. Ledarnas beslut måste vara en lag som uppfylldes lika blint som en fältherres befallningar under striden. Revolution är kamp, partimedlemmarna revolutions-soldater. Eller riktigare: krigarmunkar, ty de fingo inte ha något personligt liv, då de inträtt i partiet. Blott med ett sådant parti kunde man organisera arbetarklassen och med dess tillhjälp folket, framkalla en hela folkets revolution, ställa sig i dess ledning, omskapa landet, själva folket, mänskligheten, världen.

— Ge oss en revolutionär organisation, så skola vi omskapa Ryssland! utropade Lenin.

Allt detta stod inte bara i strid med mensjevikernas synpunkter utan också med deras läggning.

Trotsky hade rätt då han år 1904 skrev:

”Två världar, två doktriner, två slags taktik, två psyken åtskilda genom en avgrund.”

De flesta deltagarna i 1903 års kongress följde Lenin. Men nästan alla partiets intellektuella emigranter och alla ledare för Iskra sällade sig till Martov. Plechanov kvarstannade längst på Lenins sida. Men också han gick slutligen över till det motsatta lägret. Lenin stannade nästan fullständigt ensam i utlandet. Men bakom honom stodo i tätt sammanslutna led alla illegalt verksamma revolutionärer i Ryssland.

Bakom honom stodo alla aktiva partimedlemmar, oförsonliga, orubbliga — krigare till naturen. De böjde sig inte för ödet utan sökte betvinga det, anpassa både livet och människorna till sina ideal, alltid beredda om inte till seger så till undergång i kampen. De voro värdiga arvtagare till de forna ryska revolutionsgenerationerna, särskilt till de heroiska 70-talsrevolutionärerna. De skilde sig från dem blott genom den marxistiskt färgade teorin, som ställde proletariatet främst, och därigenom att i deras led inte blott funnos intellektuella utan också många ur bonde- och arbetarklassen. De voro kanske grövre, mera oslipade men kände i stället bättre till folkets liv, stodo närmare folket, kunde starkare påverka det.

Det är i allra högsta grad karakteristiskt, att de illegalt verksamma revolutionärerna, som slutit sig till Lenin, inte blott villigt fogade sig för ”envåldsmakten”, som han enligt mensjevikerna påbjöd i partiet och för hans skarpa centralism, utan till och med gingo längre än han.

Efter splittringen, då mensjevikerna ville genomföra en åsiktsfrihet i partiets centrala organisation, överhuvudtaget ville omskapa den till ett parlament med olika strömningar, skrevo revolutionärer, människor av Stalins typ, till utlandet:

”I det proletära revolutionspartiets centrala organisationer kan det inte ens vara tal om att olika strömningar skola företrädas.

”Frankfurtparlamentet, som representerade alla Tysklands revolutionära strömningar från 1848, var helt enkelt en pratvarn, oförmögen att uträtta något för revolutionens sak. Att pariskommunen från 1871 föll, berodde närmast på att den var sammansatt av representanter för skilda strömningar och ofta motsatta intressen. Var och en drog åt sitt håll, och resultatet blev långa diskussioner och klena resultat. Om jakobinerna av år 1793 handlade energiskt och beslutsamt, så var det för att de voro tillräckligt homogena. Och om än jakobinerna från 1793 gått under, så ha de dock för alltid definitivt avgjort revolutionens sak. Inte blott för Rysslands utan för hela världens proletariat gäller det att förbereda sig för och grunda en stark organisation. Utan en mäktig, centraliserad organisation kommer proletariatet inte att kunna styra och inte heller utnyttja makten för sina mål. Proletariatets förberedelse till diktaturen är en så viktig organisationsfråga, att allt det övriga måste komma i andra planet. Förberedelsen består bland annat i att framkalla en allmän opinion, som godtar en stark, mäktig, proletär organisation, och i att klarlägga dess betydelse. Man kan svara, att diktatorer trätt fram och komma att framträda självmant. Men det har inte alltid varit så, och det får inte ske opportunistiskt i ett proletärt parti. Där måste en klar medvetenhet förenas med fullständig lydnad — de båda momenten höra samman (medvetandet om nödvändigheten är viljefrihet).”

Detta var det första stadfästandet av de idéer, med vilkas tillhjälp Stalin senare erövrade makten och befäste den.

X

Stalin sammanträffade för första gången med Lenin i Tammerfors.

Det var i december 1905. Den första ryska revolutionen närmade sig sin kris. Regeringen, som i början tappade besinningen vid det oväntade slaget, fattade sig och beträdde bestämt krigsdiktaturens väg. I november hade kronstadresningen undertryckts. Sedan sevastopol-upproret. Slutligen arresterades arbetardeputerades sovjet i Petersburg. Hela landet översvämmades av bestraffningsavdelningar, vilka med järn och blod upprättade ordningen. Men

revolutionsvägen i de lägre befolkningsskikten steg fortfarande. Då den mötte hinder på en plats, sökte den bryta fram på en annan. De borgerliga kretsarna, som i början varit beredda att understödja revolutionen, ryggade dock redan tillbaka från den. Mensjeviker och andra förlikningsvänliga radikala element tvekade och stannade villrådigt. På många platser hade gynnsamma ögonblick försuttits. Samtidigt med blods-politiken förelade regeringen de liberala kretsarna en kompromiss. Lagen om val till riksduman kungjordes. Den kring skar de lägre befolkningsskiktens rättigheter — men de högre tycktes få den efterlängtdade konstitutionen. Och de voro beredda att deltaga i valen. Detta var liktydigt med att försvaga folkets kampvilja.

Den centrala frågan i konferensen gällde ställningen till riksduman. Delegerarna, som stodo under mensjevikernas inflytande, uttalade sig för deltagande i valen.

Detta framkallade starkt klander från Stalins sida. Han hade nyss kommit från Kaukasien, där han sett hur armenier och tatarer slaktades i Baku, hur grymt regeringstrupperna gått till väga gentemot de upproriska bönderna i Kutajguvernementet. Han hade bevittnat den eftergiftspolitik, som fördes av mensjevikerna, vilka voro särskilt starkt representerade i Kaukasie ns organisationer, och han var övertygad om att just denna politik skulle omintetgöra revolutionen. Hans krav var: ingen förlikning, inga eftergifter — kamp till det yttersta. Seger nu — eller aldrig.

Se, sade han, regeringen har dränkt hela landet i blod. Regeringen gäcker folkets fordran att sammankalla en konstituerande församling. Lagen om dumavalen är blott ett försök av regeringen att föra proletariatet och bönderna bakom ljuset och uppskjuta sin egen undergång. Denna lag utesluter ju faktiskt proletariatet och bönderna från duman... Hur kunna då vi, folkrevolutionärer, komma till samförstånd med regeringen på grundval av denna lag? Och delaktighet i valen är samförstånd. Nej, ett medvetet, kännande proletariat kan endast besvara den nya tsarlagen, liksom varje förfalskning av folkrepresentationen, med en intensiv kamp. Man måste omintetgöra denna polisduma, vägra all delaktighet i den. Valmöten skall man utnyttja, men inte för val utan för att utvidga proletariatets revolutionära organisation och agitera för en väpnad resning inom alla skikt av folket. En resning är den enda utvägen nu. Den måste ofördröjligen förberedas och organiseras överallt. Endast en segerrik revolt kan möjliggöra sammankallandet av en verklig folkrepresentation, en konstituerande församling. Alltså — icke samförstånd utan kamp. Leve den väpnade resningen!

Stalin var orolig i början. Det var första gången han framträdde vid partiledningens möte. För första gången talade han inför Lenin. Men denne såg intresserat på honom och nickade gillande. Stalins röst blev säkrare. Han slutade sitt anförande under allmänt bifall. Ingen visste, att i denna stund resningen redan börjat i Moskva — att revolutionens öde redan lagts på vågskålen.

På samma konferens diskuterades partiorganisatoriska och taktiska frågor. Då enligt mångas åsikt revolutionens framgång fordrade och dessutom arbetarmassorna själva ville, att arbetarklassens alla krafter skulle sammansvetsas, beslöt man att förena sig med mensjevikerna och upprätta ett enhetligt arbetarparti. Genom revolutionens ”rättigheter” upphörde partiet att vara illegalt och tycktes få utveckla sig till ett massparti. Därför beslöt man att frångå de organisationsprinciper, som tidigare tillämpats, tillåta allmänna val i partiet enligt den demokratiska centralismens princip och lämna de grupper, som valts, hela den teoretiska och praktiska ledningen. Dessa kunde omväljas, deras verksamhet var inte längre hemlig och de själva voro ansvariga för sina handlingar.

Stalin deltog inte i diskussionen av dessa frågor. Han teg dystert. Allt detta stod i strid med hans åsikter. Han trodde varken på möjligheten eller nödvändigheten av ett förbund med mensjevikerna. All demokrati var honom emot.

— Vad skall det tjäna till? svarade han Lenin, som under pausen frågade efter hans mening. Ett kampparti måste ha en ständig ledargrupp, som är oberoende av tillfälliga val. Väljer man befälhavare vid fronten?

Lenin log slugt.

— Man kan inte ändra den saken. Nya förhållanden fordra nya former. Men vad betyder det nu! I själva verket förändras ju ingenting. De styrande styra och inte de röstande. Och det beror på de styrandes skicklighet att de alltid bli valda...

Stalin var ändå inte nöjd. Först många år senare förstod han att ”demokratisk centralism” är en utmärkt sak, om man kan behärska dess mekanism.

XI

...De lämnade tillsammans Folkets hus, där konferensen ägt rum. Det var kallt. En skarp vind blåste. Men de strövade länge omkring på Tammerfors gator.

Lenin var intresserad av denne man, vilken han redan hört nämnas som en av de mest beslutsamma och oförskräckta revolutionärerna i Kaukasien. Han frågade ingående om Stalins arbete, om hans liv, hans umgängeskrets, om böcker som han läst. Då och då sköt Lenin in korta anmärkningar ... Tonen var välvillig och gillande. Denne man var just av det slag han behövde.

”Om hela partiet bestode av sådana handlingsmänniskor, skulle vi för länge sedan ha segrat”, tänkte han. ”Det finns en stor och spänd inre kraft hos denne oansenlige georgier. Han glänser inte, drar inte uppmärksamheten till sig, men ... jag skulle inte vilja råka i hans händer, om han vore vid makten ... Vem påminner han om?”

Och plötsligt mindes han. Föregående dag hade man skämtsamt berättat att en av delegaterna, det var visst Preobrasjenskij, med hetta sökt bevisa att Lenin skulle spela Robespierres roll i den ryska revolutionen. Det var inte första gången man talade så.

Strax efter Lenins ankomst till utlandet, under de första månaderna av iskraperioden, hade Plechanov eftertänksamt sagt till Axelrod:

— Av sådant virke blir det en Robespierre.

Denna jämförelse varken smickrade eller glädde Lenin. Han ansåg den inte riktig. Robespierre tycktes honom alltför dyster och ensidig. Sådan var han inte själv och ville inte vara det.

Då han betraktade Stalins skarpa österländska profil, detta ansikte hugget i sten, tänkte han:

”Här är den sanne, den asiatiska, den ryskasiatiska Robespierre ... Just av sådant virke blir det en Robespierre.”

Han sade ingenting till Stalin, men för första gången i sitt liv blev han illa till mods. Han fick plötsligt bråttom hem.

...På kvällen sammanträffade de åter. Denna gång talade Lenin och granskade därvid uppmärksamt sin följeslagare. Men dennes ansikte var ogenomträngligt.

— Jag anser att vi befinna oss i en brytningstid, sade Lenin. De närmaste dagarna och månaderna måste avgöra om revolutionen skall segra eller inte. Allt beror på om det lyckas oss att strängt organisera folkupproret. Om det inte lyckas, hinner tsarismen träffa överenskommelser med bourgeoisin, ja, kanske med våra vänner mensjevikererna, och allt kommer att sluta med en ytterligt kringskuren konstitutionell författning eller en löjlig parodi på en sådan. Lyckas vi däremot, kommer revolutionsdiktaturen, republiken och sedan vägen till socialismen. Och

först då börjar den egentliga revolutionen ... Kom ihåg: vi komma inte att följa den västeuropeiska utvecklingsbanan. I den ryska narodnikrörelsens lära finns en djup historisk sanning. Om vi få arbetar- och bondediktatur, kunna vi hoppa över det kapitalistiska stadiet och gå direkt in i socialismen. Därtill fordras blott, att vi ha bönderna bakom oss. Och narodnikerna ha beaktat deras intressen bättre än vi. I bondefrågan bli vi tvungna att följa narodnikernas program ... Men det blir en senare fråga... Nu beror allt på ledningen. Klarare än någonsin visar sig nu riktigheten av vår bolsjevikteori att ett maktägande och centraliserat parti är nödvändigt. Men i verkligheten ha vi ännu inget sådant. Vi ha alltför många värdelösa människor i partiet. För många pratmakare, teoretiker utan fast mark under fötterna, alltför få verkligt modiga människor, som oförskräckt gå till handling, till real kamp. Ett väpnat uppror är huvudsaken, men inte i gränstrakterna utan i de större städerna. Massorna äro beredda till resning. Kiev och Voronjesj ha visat det. Men vi äro alltför svaga. Vi bli efter massorna och kunna inte organisera dem. Vi strypa deras entusiasm med vår byråkratism.

— Jag har nyligen fått material från petersburgspartiets kampkommitté. Alla deras dogmer gjorde ett mycket beklämmande intryck på mig. Varje ögonblick är dyrbart, och där pågå diskussioner om kampkommitténs uppgifter, om dess rättigheter. Och arbetet! Man har talat om bomber ett halvår, och hittills har man visst inte gjort en enda i Petersburg. Vet ni vad jag sade till dem? Kasta över bord era formler och planer, gå till ungdomen, den kan lära er att handla. Organisera genast grupper bland studenter och arbetare om tre, tio eller trettio man. Låt dem ofördröjligen utrusta sig själva, var och en efter sina resurser, med revolverar, knivar, trasor och fotogen för att anlägga eld. Dessa grupper skola genast välja ledare. Strunta för guds skull i alla formaliteter, alla dogmer. Låt dem utbilda sig i den pågående kampen. Låt dem döda spioner, överfalla poliskommissariat, spränga dem i luften. Låt dem intränga i banker och där ta medel till kampen. De som inte ha vapen kunna kasta sten, hälla kokande vatten på poliser och gendarmer. Allt detta måste de lära så fort som möjligt, och det kan man blott lära i praktiken. Dessa överfall kunna naturligtvis urarta och gå till ytterligheter, men det blir morgondagens sorg. För dagen gäller det . att bekämpa snävheten, doktrinerna, den lärda orörligheten, den ålderdomssvaga rädslan för initiativ ... Nå, i början blevo de som vanligt förorättade i kampkommittén, men sedan grepo de ändå till verket. De påstå åtminstone att de handla. Men jag tror det knappast, ty våra partimedlemmar i huvudstaden tycka bättre om att orera på olika möten än att verkligen uträtta något. På landsbygden vet man vad som behövs — över hela Ryssland tillintetgör man spioner, poliser, gendarmer, gör attentat, tillgriper pengar, skövlar gods. Där handlar man. Men ändå inte tillräckligt intensivt ... Men det berättas att betydande krafter samlats i Moskva, att ett allmänt uppror varje dag kan utbryta där. Jag önskar och fruktar det. Tänk om andra orter, särskilt Petersburg, inte komma att understödja det! ... Komma de att dröja till våren? Är det möjligt! Blir det inte för sent?

Stalin tänkte:

”Det är riktigt, allt vad han säger är riktigt. Man skall inte drunkna i papper och böcker. Man skall gripa livet, forma det. Döda, bränna, kämpa, handla.

XII

... Nästa, dag kommo meddelanden att resningen börjat i Moskva. Regeringen och revolutionen spelade ut sitt sista och avgörande kort.

I början hade revolutionärerna övertaget på Moskvagator. Moskvagarnisonens soldater började tveka. Pålitliga trupper måste hämtas från Petersburg. Men Petersburg kunde ju också resa sig. Tsaren var orolig. Han gick av och an i sitt slott utanför staden och viskade:

— Herre Gud, hjälp oss, stilla Ryssland!

Samma ord hade han mumlat då han underskrev manifestet om konstitutionell författning två månader tidigare.

... Konferensen avslutades i all hast. Fulla av förväntan reste deltagarna omedelbart till Petersburg. Men de mottogs kallt: Petersburg rörde sig inte, teg.

Sent på kvällen hölls ett möte på "Novaja Sjisnjs" redaktion i stadens centrum nära Nevskij Prospekt. Den lilla kammaren var överfylld. Lenin satt i en länstol vid bordet.

— Resningen i Moskva griper omkring sig, sade han. Arbetarna segra. Nikolajjärnvägens personal strejkar. Arméns järnvägspersonal har beordrats att föra trupperna till Moskva. Men man måste förhindra att trupper avgå från Petersburg. Moskva skall till varje pris understödjas.

Någon föreslog:

— Man kan bryta upp spåren och på så sätt spärra vägen för skvadronerna

Lenin nickade gillande.

— Det är riktigt, det måste man göra. Men det räcker inte.

— Vi kunna barrikadera en gata, föreslog en annan. Alla som ha vapen skola samlas där och inta ett kvarter för att på så sätt kvarhålla regeringstrupperna.

— Dumheter, klippte Lenin av. Det är en förtvivlans taktik. Vi äro blott en handfull man. Än så länge röra sig inte arbetarna. Vi ha inga vapen. Vi hinna inte fram förrän vi bli sönderslagna. På det sättet hindra vi inte att trupper avsändas, men omöjliggöra varje framträdande från vår sida i fortsättningen ... Man måste ha trupper. Man måste ha vapen. Ha vi förbindelse med trupperna? Har någonting gjorts?

Nogin och Antonov-Avsejenko från partiets kampavdelning meddelade:

— Matroserna ha avväpnats. Gardet kommer att följa sina befälhavare. Man kan hoppas på armén. Sappörerna och järnvägsbataljonen sympatisera med oss.

— Kan man påverka dem så att de vägra att ersätta de strejkande järnvägsmännen?

— Naturligtvis. De komma till och med att gå över på vår sida.

Det bestämdes att man skulle förmå järnvägsbataljonerna och sappörerna att börja resningen, bemäktiga sig vapendepån på Ohta och lämna vapen till arbetarna, bland vilka man dessförinnan skulle agitera på olika möten. Sedan skulle ställningen i Viborgsdistriktet befästas och förbindelsen med Finland upprätthållas. Antonov-Avsejenko fick överta kommandot. Utryckningen skulle ske tidigt på morgonen.

Natten gick långsamt under spänd förväntan. Dagen började gry. Det blev morgon. De som skickats till soldaterna återvände upprörda, skamsna. Soldaterna hade vägrat att göra en framstöt. Arbetarna kunde synbarligen inte heller förmås därtill. Endast ett arbetardistrikt i Petersburg hade rest sig.

Lenin gav upp detta försök.

— Hejda dem. Gör allt för att hejda dem. Det vore endast till fördel för regeringen om enstaka upplopp undertrycktes. Regeringen skulle själv vilja framkalla en resning bland Petersburgs arbetare under de mest ogynnsamma villkor för dessa. Vi kunna inte tillåta det. Det vore provokation, och det är absolut nödvändigt att förhindra det under nuvarande förhållanden.

Snart kom ett nytt meddelande: järnvägen fungerade, det hade inte lyckats att avspärra vägarna. Semjonov och ladogaregementena hade nått Moskva.

— Moskva är slaget, viskade Lenin, men tillade: Det gör ingenting, det var en svår men nödvändig läxa. Stalin knöt nävarna av raseri. Görs en revolution så? Fullständig planlöshet, mera prat än handling. Förbindelserna hade inte upprättats i tid. Alla lägliga tillfällen hade försuttits. Medan blodet flöt och particellernas bästa krafter förspilldes, voro particentra oförmögna att uträtta något. De hade slösat bort sin tid bara på onyttigt prat ... Stalin började förstå att partiet, som han varit så stolt över, ännu inte fyllde måttet, att också där fanns mycket slagg, att man måste rensa, sovra, uppfostra medlemmarna med oändlig omsorg, stålsätta dem, vänja dem vid praktiskt arbete... ..Kanoner, kulor, bajonetter tillintetgjorde det revolutionära Moskva.

”I Moskva har upproret, Gud vare lovad, undertryckts med vapnens makt”, skrev tsaren i sin dagbok, då han fick meddelande om att revolutionärernas sista befästning, det röda Presnja, intagits.

Snart kvävdes också enstaka uppflammande resningar ute i landet. Revolutionens våg sjönk tillbaka. Då och då förnams ännu dess brus — men överkligt, som i yrsel. Då de maktägande kände sig säkra, skärpte de sitt förtryck. Den första duman upplöstes. Över hela landet pågingo husundersökningar, arresteringar, arkebuseringar. Galgarnas sorgliga pelare restes överallt.

Emigranterna som kommit till revolutionsfesten i Ryssland återvände till utlandet en efter en. Lenin reste också bort.

”Då vi gingo över Genève's döda gator, som blivit så främmande”, skrev Krupskaja, ”sade Iljitj: 'Det är som om jag kommit hit för att lägga mig i graven!' Den andra emigrationen hade börjat. Den var hopplösare och tyngre än den första.”

Likväl ansåg Lenin revolutionen ännu inte förlorad. Han visste, att blodet inte gjutits förgäves, och var inte modfälld för att resningen misslyckats.

Plechanov framkastade en gång:

— Man skulle inte gripit till vapen, man skulle inte ha börjat en väpnad resning.

Lenin utbrast skarpt och vredgat:

— Ingenting är så kortsynt som Plechanovs uppfattning, vilken alla ha tillägnat sig. Tvärtom, man skulle än mera beslutsamt, energiskt och målmedvetet gripa till vapen. Man skulle förklara för massorna det meningslösa i en fredlig strejk och nödvändigheten av en oförskräckt, hänsynslös, väpnad kamp. Vi måste upplysa dem om att en väpnad resning är oundgänglig. Det vore att bedra oss själva och folket, om vi förnekade nödvändigheten av ett förtvivlat, blodigt, förgörande krig som en direkt uppgift i den kommande resningen.

— December har klart visat, att det är en svår konst att fullfölja en resning, vars huvudregel är ett förtvivlat, djärvt, oryggligt beslutsamt angrepp. Vi ha inte tillräckligt anammat denna sanning. Vi ha inte tillräckligt lärt oss själva och massorna denna konst, denna princip att angripa till varje pris. Vi måste med all energi ta igen det vi försummat. Det räcker inte att indela människor efter deras politiska åsikter. En indelning är också nödvändig med avseende på vars och ens ställningstagande till en väpnad resning. Alla som äro mot en sådan, som inte förbereda sig för den, måste hänsynslöst stötas bort ur revolutionärernas krets och kastas över till motståndarna — till förrädarna och de fega. Ty den dag närmar sig, då händelsernas intensitet, då kampställningen kommer att tvinga oss att skilja vänner och fiender åt genom denna indelning.

Tidigt varje morgon kunde personalen i ”Société de lecture” i Genève iaktta en enkelt klädd rysk revolutionär — byxorna, som han hade uppkavlade på schweiziskt maner för att inte

smutsa dem, brukade han glömma att vika ned. Han tog fram en bok om barrikadkampen och angreppets taktik, vilken han lämnat kvar sedan föregående dag, satte sig på sin vanliga plats vid fönsterbordet, strök över det glesa håret med en karakteristisk gest och fördjupade sig i läsningen. Ibland reste han sig för att hämta en stor ordbok från hyllan och där söka reda på förklaringen till en obekant term, tog ett par steg över golvet, satte sig ned igen och skrev hastigt och koncentrerat något med liten stil på små kvadratiska pappersblad.

Det var Lenin, som skyndsamt ville inhämta det försummade, särskilt frågan om befrielsekriget enligt Klausewitz och andra strateger. Den första revolutionens misslyckande hade inte skrämt honom.

— Det var generalrepetitionen, sade han. Nästa gång kommer den verkliga revolutionen.

... Stalin återvände till Kaukasien. Han blev mera tystlåten, dystrare, men kastade sig med än större intensitet i revolutionsarbetet. Liksom Lenin trodde han fullt på ännu en revolution.

Han sade ofta

— Också vi få en gång stå i solen.

XIII

Efter 1905 års revolution började Stalin spela en betydande roll i partiet. Han stod i ständig förbindelse med dess central.

Bolsjevikrörelsens ledare befunno sig liksom före revolutionen i utlandet, där också Lenin vistades. Stalin for sällan dit. Han var endast en gång i Stockholm, en gång i London och en gång hos Lenin i Krakow. Varje gång påskyndade han sin återresa till Ryssland. Han trivdes inte i utlandet.

Han tyckte inte om emigrantkretsarna och emigrantlivet — en atmosfär av futtigt skvaller, små intriger, ordfejder, oändliga och ofta meningslösa diskussioner i trånga kammare, på smutsiga kaféer, vid ett glas beskt te, i moln av tobaksrök, i utdunstningen från orena kroppar och ruttna själar. Han kvävdes där. Han var van vid de ryska vidderna och vid levande handling.

Stalin tyckte inte om emigranterna. Då han var ung och ännu inte sammanträffat med dem, voro de för honom omgivna av kraftens och heroismens gloria — dessa rörelsens ledare, denna allsmåktiga central som ingav orubbligt förtroende, som höll alla trådar i sin hand, dirigerade revolutionärerna i Ryssland och tvingade dem att spänna sina krafter till det yttersta och inte rygga tillbaka för något. Men när han hade sett dem på nära håll under revolutionsåren i Finland, i Petersburg och sedan i utlandet och jämfört dem med sig själv och sina vänner, som arbetade illegalt i Ryssland, kände han sig plötsligt inte stå efter dem utan snarare vara dem överlägsen. Hans blinda dyrkan vändes i förakt, ja fientlighet.

Endast Lenin hade inte blivit någon missräkning för Stalin. Ju mera han lärde känna Lenin, desto högre värderade han honom. Det glädde honom mycket att inte heller Lenin aktade sin omgivning i utlandet utan höll sig borta från den och undvek ett alltför nära umgänge med de övriga emigranterna. För arbete var Lenin alltid tillgänglig, men enbart för arbete. I sitt privatliv var han ytterst tillbakadragen, tyckte inte om att leva i kommun, där människorna trängdes som vägglöss, där de inte kunde undgå att iakttaga varandra och göra intrång på varandras liv. Han kunde inte fördrå emigranternas dådlösa, meningslösa besök hos varandra.

— Vad vill det säga, ha vi eviga fester! utropade Lenin uppbragt, då någon besökte honom alltför ofta och tog hans tid från arbetet.

Lenin var verksam dag och natt. Inte ens vid måltiderna lade han undan böcker, brev, tidningar. Promenaderna voro hans vilostunder, och även då var han helst ensam med sin hustru.

Allt detta och mycket annat imponerade på Stalin. Han märkte ofta själv, att han studerade Lenin och sedan strävade att efterlikna honom. Det var inte en rent yttre identifiering som hos många, vilka under inflytande av Lenins starka personlighet omedvetet tillägnade sig olika gester och uttryckssätt från honom. Stalin studerade Lenin som en allvarlig bok, varvid han intuitivt sökte uppfatta och lägga på minnet de drag som karakteriserade denne, inte som människa utan som rörelsens ledare. Stalin observerade, lyssnade, grubblade över det han hört och tänkt: Just så måste en revolutionsledare vara, just så måste man handla vid dylika tillfällen... Trodde Stalin redan då, att han i sinom tid skulle inta Lenins plats? Knappast. Men intuitivt upplevde han nog det kommande. Instinktivt strävade han synbarligen redan då, medveten om sin egen kraft, till makten och ville därför till sin naturliga begåvning lägga den födde, sanne, ende ledarens erfarenheter och kunskaper.

...År 1906 anordnades i Stockholm en kongress som skulle förena den ryska socialdemokratins båda flyglar. Denna förening visade sig ofördelaktig för bolsjevikerna: de ledo nederlag på kongressen. I agrarfrågan, som då var av största betydelse för Lenin, blev hans parti i minoritet.

Lenin insåg klart vid denna tidpunkt, att man blott med böndernas tillhjälp kunde lyckas framkalla en revolution. Därför fordrades en fullständig revidering av partiets agrarprogram — man måste gå in för jordens nationalisering. Lenin visste att det skulle innebära en återgång till narodnikrörelsen — och det var detta som fordrades. Hans förslag förkastades, varvid några av mensjevikerna anmärkte, att arbetarpartiet inte behövde något agrarprogram just emedan det var ett arbetarparti. Oktoberrevolutionen medförde dock jordens nationalisering — och detta var den riktiga vägen, den ledde bönderna, såsom Lenin förutsett, till hans parti.

Valet av partiets nya centralkommitté blev också ett nederlag för bolsjevikerna: mensjevikerna fingo övertaget: Endast tre bolsjeviker valdes, men två av dem — Krasin och Strojev — voro själva i grunden nästan mensjeviker, och den tredje — Rykov — var svag och tvehågsen. Partiets ledning kom i mensjevikernas händer.

”Jag såg då Lenin för första gången som besegrad”, berättade Stalin om stockholmskongressen. ”Han liknade inte alls de ledare, vilka jämra sig och bli modfälda efter ett nederlag. Han spändes till ett enda energiknippe, som ryckte med sig anhängarna till nya strider och kommande segrar.

”Jag minns hur vi, bolsjevikdelegater, samlades i en grupp, och frågade Lenin om råd. I någras yttranden märkte man trötthet, nedslagenhet. Lenin pressade fram mellan tänderna: 'Häng inte med huvudet, kamrater, vi komma säkert att segra, ty vi ha rätt !'”

”Häng inte med huvudet för ett nederlag' — det var detta som hjälpte Lenin att sammansvetsa en armé, trogen till det yttersta och starkt medveten om sin kraft ...”

Detta ”drag” hos Lenin lade Stalin märke till och strävade att tillägna sig.

Londonkongressen ägde rum år 1907. Där avgingo bolsjevikerna med segern. Partimassan — särskilt de i Ryssland illegalt verksamma revolutionärerna — hade stötts bort av mensjevikledningens hållning under den tid som förflutit mellan de båda kongresserna. Mensjevikerna närmade sig alltmera de borgerliga partierna. Valet till den andra duman genomförde mensjevikerna i block med ”kadeterna”¹. I själva duman upprättade de en nära kontakt med

¹ Kadeter — anhängare av det konstitutionellt demokratiska partiet. Dess ledare är Miljukov.

detta parti, som själv kallade sig "Hans Höghets opposition". På samma gång fordrade mensjevikerna alltmera bestämt, att man skulle upplösa det illegala partiet och sammankalla en partilös arbetarkongress för att på så sätt skapa ett nytt öppet arbetarparti efter engelskt mönster, där anhängare av socialismens alla moderata riktningar skulle representeras, såväl socialdemokraterna, socialrevolutionärernas högerflygel som anarkisterna. Lenin, som såg att reaktionen i landet alltmer förtätades, påbjöd emellertid att partiets illegala apparat och dess arbete skulle förstärkas.

Bolsjevikerna segrade och fingo majoritet i partiets centrala ledning, som de behöllo till den stora revolutionen, vilken medförde en fullständig brytning med mensjevikerna.

"Jag såg då Lenin för första gången som segrare", skrev Stalin om londonkongressen.

"Vanligtvis brukar segern förvrida huvudet på ledarna, göra dem dryga och högmodiga.

Oftast bruka de fira segern och sedan vila på sina lagrar. Men Lenin har ingenting gemensamt med sådana ledare. Just efter segern blev han än mera vaksam och lyhörd.

"Att inte yvas över segern — det var detta som hjälpte Lenin att nyktert väga motståndarens krafter och skydda partiet mot oväntade slag."

Detta "drag" hos Lenin lade Stalin märke till och strävade att tillägna sig.

XIV

Lenin hade rätt: det var för tidigt för partiet att triumfera. Snart blev det inte mera tal om att söka vinna program- och organisationssegrar över mensjevikerna utan blott att upprätthålla partiet. Det började falla isär. Möjligheten till revolutionsarbete i Ryssland hade diminuerats till ett minimum.

Stolypin stod vid makten — den ende verkligt store man, som enväldet kunde framvisa vid 1900-talets början, en man född att styra ett rike.

Han höll landet hoppressat i en järndiktators hårda grepp. Men han förstod mycket väl att det inte var tillräckligt att blott med våld undertrycka revolutionsrörelsen. Det vore som att tillsluta en kittel, under vilken en osläckbar eld brinner och i vilken ständiga ångor stiga — förr eller senare måste explosionen komma. Det krävdes ett reformprogram, som icke blott skulle ge utlopp åt folkmissnöjet utan också utnyttja en del av dess kraft för kejsardömet.

Stolypin visste, att enväldsmakten inte hade något stöd i landet, att den blott var en kraftlös kvarleva av det förflutna. Adeln hade förlorat sin forna betydelse. Handels- och industri-bourgeoisin var beredd att stödja monarkin — mot vissa förmåner — men var själv kraftlös. Den hade nästan inget stöd i landet, då den ryska medelklassen blott var svagt utvecklad. En väg av successiva reformer under en liberalt borgerlig regim var otänkbar i Ryssland. Därtill voro frågorna alltför brännande. Det fordrades en skarp och radikal omdaning av landets ekonomiska struktur och först och främst en radikal lösning av agrarfrågan. En sådan lösning fordrade en stark makt och våldsmetoder. Men det kunde en liberal regim inte prestera, lika litet som den var i stånd till snabb handling. Blott en revolutionär diktatur skulle kunna utföra det. Stolypin visste liksom Lenin att Ryssland var moget för revolutionen, och han visste att en revolution var möjlig inte blott från folkets utan också från de maktägandes sida. Han satte in sina krafter på att genomföra en sådan.

Stolypin påbörjade det jättelika arbetet att omdana Rysslands gamla agrarstruktur. Han ville undanröja de ryska byalagen för att i deras ställe skapa ett starkt skikt av rika självägande bönder.

"Sjuttiosex millioner desiatin tillhöra trettio tusen godsägare (i det europeiska Ryssland) och sjuttio tre millioner desiatin tillhöra tio millioner bondehushåll", sade deputeraden Belousov i

riksduman. ”Om man också bestrider någon av dessa siffror — vi tro att de äro odisputabla — kan ingen förskjutning av dem ändra sakförhållandet.”

Dessa siffror voro avgörande för Ryssland. De skapade revolutionsstämningen. Det fanns blott två utvägar.

”Antingen en omdaning av de gamla agrarförhållandena”, skrev Lenin, ”vad millioner bondehushåll och de trettiotusen rika godsägarna beträffar, antingen fullständig utarmning av de fattigaste bönderna, millioners proletarisering och uppkomsten av millioner nya självägande bönder, eller också nationalisering av jorden och fullständigt tillintetgörande av godsägarna som klass.”

Båda vägarna voro revolutionära. Den första var Stolypins, den andra Lenins. Naturligtvis skulle Stolypins reform, vilket han också förutsåg, medföra ett visst tryck på storgodsägarna. Om de rika böndernas antal ökades, skulle det givetvis ske på storgodsägarnas bekostnad .med tillhjälp av statens jordfond och under dess tryck.

Vilka resultat skulle Stolypins reform kunnat uppvisa om den slutförts?

”Ryssland kommer att få en fullständigt borgerlig agrarstruktur”, skrev Lenin. ”Storbönderna komma att lägga beslag på nästan all odlingsbar mark, jordbruket kommer, att bli kapitalistiskt.”

Möjligheten till en borgerligt demokratisk, radikal revolution skulle omintetgöras. Endast sådana revolutioner som 1830- och 48-års vore tänkbara.

”Men då kan man inte ens tala om 'samhällets fullständiga demokratisering genom agrarfrågans radikala lösning', eller rättare sagt: i sådana revolutioner komma blott småborgerliga kvasisocialister ännu att tala om 'lösningen' (särskilt en 'radikal' lösning) av agrarfrågan, vilken redan avgjorts då landet formats kapitalistiskt.”

Eller annorlunda sagt: med sin reform ville Stolypin taga trumfen från revolutionärerna, vilka strävade till den ”stora omvälvningen”, som skulle skaka Ryssland från grunden — vilket oktoberrevolutionen senare gjorde. Han ville beröva dem bönderna, som strävade att befästa sin äganderätt till jorden. Bland den stora massan av rika självägande bönder skulle både kejsardömet och kapitalismen funnit ett fast stöd.

Men detta var inte allt. Stolypins revolution skulle oundvikligen fört till konsekvenser, vilka det då varit svårt att förutse men som nu äro skönjbara genom Rysslands senare utveckling. Den skulle krävt en utveckling av landets skaparkrafter – dess industrialisering, som man skulle säga nu. Detta bleve också nödvändigt för att få användning för millioner proletariserade bönder. Då den ryska bourgeoisin sannolikt inte heller i detta fall skulle visat tillräcklig energi, skulle staten återigen blivit föranlåten att framträda och framtvunga en statskapitalism, som skulle konkurrera med den privata.

Dessa idéer lågo då redan i tiden. Följden hade blivit att Ryssland frigjorts från det utländska ekonomiska inflytandet, dess imperialistiska politik i öster skulle nått en mäktig utveckling, det fosterländska kapitalet och arbetarklassens högre skikt skulle på denna grund givit ett nytt och säkert stöd åt kejsardömet. Detta vore, om man så vill, Stalins regim upp- och nedvänd, men naturligtvis mera liberal, och utan någon .önskan att bryta med västerlandet. En mera europeiserad och djupt nationell regim, som stod närmare bonapartismen. I denna riktning gick Stolypin, denne de högre skiktens revolutionär, denne, jag upprepar det, mest lysande man under 1900-talets tsaristiska envælde.

Hade hans planer kunnat förverkligas? Tvivelsutan. Till och med Lenin medgav, att Stolypins agrarreform var genomförbar. Han sade naturligtvis, att ”den stolypinska politikens framgång

fordrar många år av våldsamt förtryck och tillintetgörande av bondemassor, vilka inte vilja jagas bort från sina byar och dö av hunger”. (Observera: samma sakförhållande råder under Stalins regim.) Men det betyder inte, att den inte hade kunnat förverkligas.

”Historien kan uppvisa fall”, skrev Lenin, ”då en sådan politik haft framgång. Det vore tom och demokratisk fraseologi att påstå, att en sådan politik vore 'omöjlig' i Ryssland. Den var möjlig!”

Vad tsarregimens förmåga att industrialisera landet och befria det från utländskt inflytande beträffar, . äro följande ord av Stalin, vilka han yttrat på grundval av sin nuvarande erfarenhet, ytterst värdefulla:

— Det tsaristiska Ryssland kom under ett halvkolonialt ok, då det gav bindande koncessioner och tog bindande lån hos västerländska makter, vilket dock inte utesluter, att det till sist skulle kunnat nå ert självständig ekonomisk utveckling, naturligtvis inte utan några mer eller mindre 'lyckade' krig, och naturligtvis inte utan plundring av grannländer...

Stolypinpolitikens resultat visade sig mycket snart: revolutionsrörelsen undertrycktes inte blott genom arkebuseringar, dagliga arresteringar, förvisningar till Sibirien utan också genom att tron på revolutionen rubbades hos dess egna män. De läto händerna sjunka — revolutionspartiernas uppluckring började.

XV

Perioden 1909-1911 var särskilt prövande för partiet.

”Partiet, som splittrats av kontrarevolutionen, upplevde en fullständig förfallsperiod”, skrev Stalin. ”En period, då man inte trodde på partiet, en period av allmän flykt, inte blott bland de intellektuella, utan också till en del bland arbetarna, en period, då man tog avstånd från det illegala arbetet, en period av upplösning. Inte blott mensjevikerna utan också bolsjevikerna representerade en rad fraktioner och riktlinjer, vilka till största delen stodo fjärran arbetarrörelsen ... Just under denna period uppstod idén att fullständigt upplösa den illegala verksamheten och organisera arbetarna till ett liberalt stolypinskt parti. Lenin var då den ende, som inte rycktes med av de allmänna strömningarna utan höll partiets fana högt, enade våra splittrade krafter med förvånansvärt tålamod och otroligt trots och kämpade mot alla slags partifientliga riktningar inom arbetarklassen.”

Stalin var bland de få, som orubbligt understödde Lenin och outtröttligt fortsatte revolutionsarbetet.

... Just under denna period insåg Stalin helt vad Lenins omgivning i utlandet var värd och höll detta för ögonen, då han sammanträffade med människor ur denna krets.

Under 1905 års revolution svällde partiet hastigt. Många människor anslöt() sig till det rent tillfälligtvis, under inflytande av de allmänna tendenserna, hänförda av partiets idéer och dess framgång — medan andra helt enkelt spekulerade i revolutionen och sökte egna fördelar där. Under revolutionsperioden var partiet rikt, pengar flöto dit från alla håll — redan det lockade många. Om revolutionen skulle bli segerrik betydde medlemskap i partiet en tryggad ställning, makt, inflytande. Men efter nederlaget flydde alla dessa människor till utlandet för att rädda sig undan regeringens repressalier. I början trodde de, att revolutionsfloden ännu skulle stiga, att deras revolutionskarriär blott lidit ett tillfälligt avbrott. Sedan sågo de att reaktionen befästes för lång tid och på allvar. Och inte blott en reaktion, utan också en revolution från de maktägandes sida, och detta gjorde dem överflödiga. Inte alla förstodo det klart, men många kände det.

Medlemmarna började fly från partifanorna en efter en. De förnekade gårdagen som en ungdomssynd, kallade dess idéer för tomma drömmier, skyndade att stryka ut dem ur sitt liv, uppställde nya mål och ville få fotfäste i det reala livet, en trygg befattning, hem och familj.

”Man måste ordna sitt liv”, skrev en av dessa emigranter, ”allt som förut uppfyllde oss har flugit sin kos, gått till drömmarnas rike.”

De som lyckats ”ordna sitt liv” blevo levande beståndsdelar i den borgerliga värld, som de ännu helt nyss velat störta. De trängde in i denna värld och klängde sig fast vid dess glädjeämnen med nyomvändas hela fröjd, med förlorade söners girighet. Det fanns inte tillgivnare tjänare vid den borgerliga äganderättens altare än dessa människor, som senare kallade sig ”bolsjevismens gamla garde”.

Men kunde man på något sätt anklaga dem? — Nej, åtminstone inte då. De förblevo vad de varit — det är allt. De hade gått vilse i ungdomen, hade inte funnit den väg, som livet utstakat åt dem. De hade aldrig varit sanna revolutionärer, kämpar, martyrer, idébärare, alla dessa människor bakom fronten — Krasin, Krsjsjanovskij och andra. Livet hade gjort dem nyktra. Livet hade gallrat krigarmunkarnas parti och stött bort dem därifrån. De funno sitt rätta hem och acklimatiserade sig snabbt. Nej, då kunde man inte anklaga dem. Deras förbrytelse började först under 1917 års revolution, då de togo revolutionärers mask på sina feta ansikten. Ty just de, som inte hade något gemensamt med revolutionen, förde dit en grumlig ström av låga begär, grym cynism, borgerliga renegaters småaktiga ondska.

Det fanns också sådana som inte lämnat partiet — till dess och sin egen olycka. Det var de, som trots alla ansträngningar inte kunnat finna en plats vid herremännens bord. De hade nog önskat det, men inte passat där eller helt enkelt haft otur. De voro sådana som Sinovjev eller Lunatjarskij. De släpade fram sitt fattiga bohempliv vid sidan av ledaren, som förblivit revolutionen trogen. De förde en tynande tillvaro på den sinande partikassan, arbetade också en smula på revolutionens karga åker, men gjorde det liknöjt och planlöst. De trodde inte längre på någonting. De voro sanna filistrar och borgare liksom sina lyckligare bröder, kanske till och med i högre grad än dessa. Som alla olycksfåglar voro de förbittrade ända in i märgen. Denna förbittring, denna hämndlystnad mot den borgerliga världen, som en gång förskjutit dem, förde de sedan med till revolutionskampen. De voro dess slag, dess värde lösaste element — revolutionens hyenor.

Sådana voro de flesta före detta revolutionärer, vilka under reaktionsåren räddat sig till utlandet. Det fanns också många sådana i själva Ryssland, särskilt i huvudstäderna, bland de intellektuella. De betraktades med förakt av Stalin, som representerade det handlingskraftiga ryska illegala partiet, där kampen fortfarande pågick, nya människor växte upp, en ny entusiasm tändes trots de reaktionära krafternas hela tryck, trots organisationens sprängning, trots fängelse och förvisning.

XVI

Men inte ens de bästa bland emigranterna kunde hänföra Stalin, just emedan de voro emigranter, privilegierade revolutionärer, rörelsens aristokrater, goddags-piltar, och dessutom därför att de inte undgått att präglas av livet i utlandet.

”De äro kanske inga dåliga människor”, tänkte Stalin, ”men vad ha de gemensamt med revolutionen i Ryssland? De ha kommit bort från Ryssland och dess folk, ha ofrivilligt europeiserats, förborgerligats. Om man söker djupare, så finner man att deras ideal är en västerländsk parlamentarism inom vars ram man kan förena arbete för socialismen med det borgerliga livets fördelar. De förstå blott alltför väl att detta vore omöjligt under Stolypins regim. De äro klokare än många andra och inlåta sig därför inte på några kompromisser...”

”De tala ännu om revolution. Men äro de i stånd till revolutionär aktion efter så många dådlösa år i utlandet bortom den reala kampen och de reala farorna? Naturligtvis inte. De ha ofrivilligt gjort sig själva till hjältar bakom fronten ... Flertalet av dem ha inga starka nerver, inte ens enkelt mannamod. Inför en verklig fara skulle de stå handfallna och rådlösa. Och de fordra ännu att betraktas som våra ledare!”

Stalin erinrade sig ofta en episod från revolutionen år 1905. Hans vän Kamo besökte ett möte, som anordnats av revolutionärer, vilka just anlant från utlandet.

Kamo kom med lätta kaukasiska steg, log sitt barnsliga leende, så underligt på hans kärva ansikte, och i handen bar han vårdslöst ett stort, runt föremål, inlindat i . en vit servett.

Kamo tyckte om att skämta.

Han gick fram till bordet, där man just skulle dricka te, lyfte handen med servetten och sade glatt leende:

— En bomb!

Alla ryggade tillbaka. Några störtade till fönstren och började nervöst rycka upp dem. Tänk om bomben skulle explodera!

Kamo lade ”bomben” på bordet och vecklade långsamt upp servetten.

— Varför är ni så rädda? Inte behöver ni vara det. Det är en vattenmelon. Mormor har skickat hit den från Kaukasus. Var så goda och ät.

De närvarande som knappt hämtat sig från förskräckelsen sågo illvilligt på Kamo.

— Vad är det för kvickhet! Ett sådant vilt skämt! Kamo blev förvirrad, såg sig skuldmedveten och oförstående omkring.

Stalin gick fram till honom.

— Kom, så gå vi ut ett slag...

Han ville tillägga:

— Här ha vi ingenting att göra...

Men han teg.

Dessa människor ville göra revolution! Skulle revolutionärerna i hans hemland störtat till fönstren vid åsynen av en bomb! Hur många nätter i rad hade inte både han och Kamo tillbragt i rum med stora upplag av bomber och dynamit, men de hade sovit utmärkt.

Och dessa voro de bästa bland emigranterna ... De tycktes inte vara människor utan drivhusplantor. Det var självfallet att den första revolutionen misslyckades i deras svaga händer.

Skulle någon av dem ha kunnat uthärda det omänskliga arbetet i det illegala tryckeriet i Baku? Tryckpressen stod i ett kvavt och trångt rum utan fönster, endast upplyst av en fotogenlampa. För att komma till tryckeriet måste man gå genom ett hus, som befann sig i ett helt annat kvarter. Där bodde sättarna och tryckarna tillsammans med sin ledare Trikin. E nukidse. En underjordisk gång ledde därifrån till tryckeriet. Den stängdes omärkligt med en betonglucka, som man inte kunde öppna utan kännedom om dess mekanism. Tryckarna och sättarna hade inte rätt att lämna huset under den tid arbetet pågick. Emellanåt fingo de ledigt men måste då omedelbart lämna Baku. På så sätt framlevde de sitt liv som eremiter, utan ljus och luft, utan ett eget liv. De brötos ned av detta tunga. arbete, tynade av, dukade under för lungshot — men tryckeriet arbetade utan att uppdagas av polisen och försedde hela Kaukasien med revolutionslitteratur...

Skulle emigranterna förmått utföra sådana tysta hjältedåd? De skulle inte ens ha hållit ut i två dagar.

Skulle de uthärdat en väpnad sammanstötning med soldater? Skulle de kunnat organisera och genomföra en kupp i en bank eller statens postkontor, döda en spion, en polisman, en gendarm? ... Och allt detta var enligt Stalin viktigt för revolutionen. Genom handling och inte genom teori måste människorna uppfostras. Vad skulle ske om en verklig revolution utbröte? Skulle dessa människor kunna leda ett inbördeskrig, kommendera arméer?

...Stalin var inte heller omtyckt i emigrantkretsarna.

Revolutionärerna i emigrationen voro vana att betrakta sig som jordens salt, den kommande revolutionens naturliga och enda ledare. Denne hårde och gråe man från den illegala ryska revolutionsrörelsen, vilken Lenin av okänd anledning värderade så högt, var dem oförklarlig, främmande och ibland löjlig. De sågo nedlåtande på honom liksom de också betraktade Ryssland och dess folk med överlägsenhet och ringaktning. Vad var Ryssland? Ett efterblivet land. Ett folk av barbarer och slavar. Vad voro Stalin och hans likar? Revolutionens lastdjur och grovarbetare.

Långt före revolutionen började striden mellan rörelsens aristokrater och dess grovarbetare. Denna strid slutade många år senare i revolutionens eld och krutrök. De utländska aristokraterna avgingo inte med segern. De betalade sina gamla skulder med sitt blod, med långa smärtfyllda fängelseår, med en tynande tillvaro i Sibiriens tundror, med en ny emigration.

XVII

Men det som starkast stötte bort Stalin från västerlandet var hans uppfattning av det — han hatade det med sin primitiva naturs hela styrka. Ur Lenins lära hade han, förutom tanken att tillgripa makten och organisera den järnhårt, bäst tillägnat sig den teori som motsvarade hans läggning: teorin om de koloniala och halvkoloniala ländernas förslavande genom västerlandets imperialistiska kapital.

Stalin var georgier, en österlandets son, och i hans hemland var Ryssland förtryckaren. Han trodde i början att alla frågor i hans land kunde lösas genom dess avskiljande från Ryssland. Det var därför han satte in en punkt om de små nationernas rätt till självständighet, då han utarbetade partiets nationalitetsprogram. Men sedan förstod han att det inte var någon lösning. De små nationerna kunde inte existera i en värld, byggd på den starkes rätt. Det var fördelaktigare att som en del av ett stort land bekämpa imperialismen, kämpa mot den med hela styrkan av Rysslands gigantiska kropp ... Det var därför georgiern Stalins hat först riktades mot västerlandet.

— Ryssland självt är ett halvkolonialt land, sade han. Dess kapitalism och krigsfeodala imperialism äro blott tjänsteandar hos det kapitalistiska västerlandet. De verkliga förtryckarna och de sanna ägarna till världen — däribland till Ryssland och Georgien — finnas i västerlandet.

Det var därför hans hjärta sammanpressades av ett starkare hat till de europeiska huvudstädernas mäktiga bankpalats, industrikoncerner, parlament än till tsarslotten i Ryssland.

— Härifrån kastas ett nät av kolonialt förtryck över Ryssland och dess lydstat, sade han, härifrån understödes tsarismen. Här är imperialismens stödjepelare. Världen blir lycklig först då vi störtat den.

Han kände inte till några främmande språk, kunde därför inte tränga in i västerlandets liv. Han betraktade blott dess yttre drag för att kunna bestyrka sina tankar, som tagit fast form.

Han såg en långt utvecklad teknik, en rik materiell kultur. Han hänfördes inte utan resonerade sakligt:

— Allt detta måste vi tillägna oss, då vi bli fria. Vi måste hinna upp och hinna förbi dem. Först då kunna vi besegra dem.

Dem — det var västerlandets människor. Han skilde i detta fall inte förtryckarna och de förtryckta åt. Han såg på västerlandet som en barbar på det gamla Rom. Han tyckte, att inte blott de rika voro parasiter som levde på andra folk utan också proletariatet — i synnerhet dess högre skikt.

Han såg naturligtvis fattigdomen. Den var kanske mera fruktansvärd än i Ryssland. Men den rörde honom inte. Han kände till och med ett slags tillfredsställelse. Han hånlog, då han gick genom fattigkvarterens smalaste och smutsigaste gränder.

”Här komma vi att firma våra bundsförvanter.”

Han ställde sig skeptisk till de västerländska revolutionärerna. Han dömde dem efter människor som han tillfälligtvis träffade, och som Lenin skildrat för honom — tjänstemännen i västerlandets socialistiska partier. Han trodde varken på dem eller deras verk.

”Revolutionärer? Våra bundsförvanter? Dumheter! Vilka äro dessa slöa brackor? De skilja sig på intet sätt från våra mensjeviker. Dessa människor äro också fiender och kanske farligare, ty de försvaga än skickligare massornas revolutionsanda. Titta på deras magar, se in i deras våningar, granska deras bankkonton, deras förehavanden, så skall ni förstå att de i lika hög grad som sina herrar, de västerländska kapitalisterna, äro intresserade i massornas exploatering. Liksom sina härskare ha de blivit feta på kolonialfolkens blod och genom exploatering av sina länders fattiga. Nej, våra bundsförvanter komma inte från de socialistiska partiernas högre tjänstemannakår utan från de hungrande massorna.”

Om någon av ungdomen bland de västerländska socialisterna gav uttryck åt tankar, som överensstämde med Stalins egna, och man berättade detta för honom, gladdes han inte utan hånlog misstänksamt:

— Vänta bara: snart kommer han också att få en rund mage. Då kommer han att tala på annat sätt.

Och Stalin tillade:

— Jag tror inte på en revolution i västerlandet. Den kan blott komma som en följd av den ryska. Medelklassen är alltför stark. Och den kommer att hejda varje rörelse. Den revolutionära delen av proletariatet, dess lägsta skikt, är alltför splittrad och skrämmd. Endast vi i Ryssland ha i bönderna en tillräckligt stark basis för revolutionen. Bourgeoisin i Västeuropa har skänkt bönderna jorden, och därför är det svårare att åstadkomma en resning där.

— Det är på tiden att förkasta den föråldrade uppfattningen, att blott Europa kan visa oss vägen. Tvärtom: just Ryssland kommer att bana väg för socialismen.

Motsäger detta marxismen? — Desto värre för den själv. Ännu en sak: det finns två slag av marxism, den dogmatiska och den skapande. Jag bekänner mig till den senare.

De revolutionära emigranterna — förutom Lenin — skrattade åt hans åsikter eller upprördes över dem. De voro särskilt förtörnade över hans förakt för västerlandets socialister. Emigranterna ställde, i motsats till Stalin, dessa mycket högt, voro måna om deras vänskap och sågo i deras liv, i deras nuvarande sin framtid — sina, ack, ouppnåeliga ideal...

Men de försökte undvika att diskutera dessa ämnen med Stalin, särskilt förhållandet till de västerländska partierna, ty de visste att detta var de mest brännande frågorna för honom, och om man rörde vid dem kunde han bli utom sig och grovt, som alltid då han blev upprörd, börja tala om att de kröpo för de utländska brackorna och förnedrade sig.

— Att ni inte förstår, skrek han, att de inte värdera er ett dyft och att de också strunta i vår revolution. Det är betydligt fördelaktigare för dem att tsarismen bibehålles i Ryssland. Inte bara därför att det garanterar deras herrar inkomster genom lån, koncessioner — en inkomst i vilken även de äro delaktiga — utan också därför att tsarismen genom sin blotta existens låter deras till grunden genomruttna regim framstå i en fördelaktigare dager ... Och ni själva? Dessa feta, lumpna, fega kräldjur spotta er i ansiktet och ni kryper för dem som om de i verkligheten representerade någon makt och på något sätt kunde hjälpa er ... Att ni inte förstår att ni själva är en betydligt större makt — bakom er står Ryssland! Om ni vill det eller inte, och om den västerländska socialismens slavar vilja det eller inte, kommer en revolution i Ryssland, som skall skaka och omvälva hela världen!

Han såg skräckinjagande ut vid dessa ord. Ögonen brunno dystert. Orden föllo hårt som en bila. Han utströmmade revolutionens blodiga anda. Hatet till den gamla världen var denne mans starkaste drivfjäder.

XVIII

Lenin lyssnade uppmärksamt till Stalins ordknappa och kärva tal, läste intresserat hans fåtaliga, alltid sakliga artiklar, som höllo sig strängt till ämnet, och ofta sade han till de kringstående, då han fick tag i en artikel som särskilt klart och skarpt brännmärkte den internationella och ryska mensjevismen:

— Läs det här. Denna artikel förtjänar den största uppmärksamhet från alla, som värdera vårt parti. Ett bättre angrepp på de medlande och eftergivna mensjevikernas åsikter kan man knappast finna.

Åhörarna ryckte på axlarna men diskuterade inte. Det var ofördelaktigt och farligt att diskutera med Lenin.

Men då Lenin år 1912 förde in Stalin i partiets centralkommitté, mottogs detta med indignation. Ingen opponerade sig öppet. Men missnöjet fick uttryck man och man emellan.

Sinovjev ryckte föraktfullt på de feta skuldrorna, rynkade sitt kastratansikte och sade:

— Det är en skam! Iljitj håller på att bli vansinnig: Vad kan han se hos denna kaukasiska apa med de gula ögonen!?

Men Lenin värderade ”den kaukasiska apan” mycket högt. Han värderade den högre än hela sin omgivning i emigrationen, som blott bestod av lydiga eunucker, medan Stalin förde med sig till utlandet de illegalt verksamma ryska revolutionärernas spända och viljestarka stämman. Det var dessa människor, som ensam buro upp partiet. Han talade ibland grovt och otympligt men alltid klart om vad det levande Ryssland kände. Mycket fann Lenin överdrivet hos honom. Men i grunden överensstämde Stalins tankar och stämningar med hans egna. De voro blott mera primitiva och oslipade.

... En gång, det var i London, besökte Lenin och Stalin ett möte, som hölls i en kyrkliknande sal. Det var ett bönhus, där engelska socialister församlats. En av partimedlemmarna läste bibeln med entonig nasalröst och förkunnade sedan, att judarnas uttåg ur Egypten var förebilden för arbetarnas uttåg ur kapitalismens rike till socialismens.

Alla reste sig och sjöngo efter den socialistiska bönboken:

— Led oss, o Herre, ur kapitalismens rike till socialismens!

Då de båda kommo ut på gatan skrattade Stalin länge och högt och sade sedan triumferande:

— Hade jag inte rätt? Det är så de förbereda revolutionen här: de vilja stiga rakt in i socialismen över glattbonade parkettgolv, och då de känna, att de inte kunna göra det själva, be de: sänd oss, o Herre, socialismen... Hundra och tvåhundra år kan man förbereda socialismen på så sätt och inte komma ett steg ur fläcken. Revolutioner komma inte — man gör dem.

— Hm ... sade Lenin eftertänksamt. Det engelska proletariatet har insupit mycket av sann socialism. Gå till exempel till ett möte, där man diskuterar praktiska frågor. Jag besökte ett dylikt för några dagar sedan: man talade om trädgårdstäder. inledaren, en partifunktionär, kom bara med plattheter, men så framträdde en enkel arbetare och angrep genast själva problemet och klarlade det kapitalistiska systemets kärna ... Här bryter socialismen fram med all kraft ur de lägre arbetarskikten. Vi främlingar märka det bara inte, då vi vanligtvis endast se de degenererade förborgerligade högre arbetarlagren... Men just dessa högre skikt ha tyvärr mycket stort inflytande på arbetarna. Över deras sunda idéer ligger ofta ett så tjockt hölje av alla möjliga fördomar, av religion, hela denna borgerliga brygd, att man ibland låter händerna sjunka och tror att man aldrig skall kunna nå kärnan... Det är sorgligt! Här är arbetaren inte alls som hos oss. Vår arbetare har utvecklats under andra historiska förhållanden, och han står betydligt högre än den europeiske i fråga om klassmedvetande. Våra revolutionärer äro också bättre, till och med de borgerligt färgade.

Han tystnade.

Sedan började han liksom sammanhangslöst berätta:

— Vi träffade en gång en härvarande socialist, jag tror att det var hos Tachtarev. Det var en kraftkarl. Han talade för ett modigt program och aktiva handlingar. Sedan frågade han oss om vårt liv. Nadesjda Konstantinovna berättade. Plötsligt sade han till henne: ”Har ni verkligen suttit i fängelse? Så fruktansvärt! Om man satt min hustru i fängelse vet jag inte vad jag hade gjort. Min hustru!”... En engelsman, som hade hand om ett stort boklager, tog en gång lektioner i ryska hos oss. Vid ett tillfälle sade han: ”Jag är övertygad socialist. Jag framträdde till och med en tid aktivt. Då kallade min arbetsgivare mig till sig och sade, att han inte behövde några socialister, och om jag ville kvarstå i hans tjänst, så finge jag hålla mig i skinnet och glömma socialismen. Jag tänkte: socialismen kommer oundvikligt, mitt framträdande förutan, och jag har hustru och barn. Nu berättar jag inte längre att jag är socialist, men åt er kan jag ju säga det” ... Det är just det, kära vän, som ligger tungt över det engelska proletariatet ... Är det inte storslaget!

De starka kindknotorna spändes i Stalins ansikte. Ett grovt ryskt skällsord ville komma över hans läppar, men han slog bara förtretad bort med handen.

Då de kommo hem, tog Lenin fram ett häfte med anteckningar ur böcker som han läst. Han fann det sökta stället och räckte häftet till Stalin.

— Läs det här, som jag har antecknat. Cecil Rhodes, en bland den nutida imperialismens största pionjärer, berättade det för sin vän Stead redan år 1895.

Stalin läste:

... ”Jag var i Londons Eastend i går och besökte ett arbetslöshetsmöte. Jag hörde de hätska talen där, som voro ett enda rop: bröd, bröd! När jag kom hem, tänkte jag igenom det jag sett och övertygade mig än starkare om imperialismens betydelse ... Min djupaste tanke är att den sociala frågan måste lösas på följande sätt: för att rädda fyrtio millioner invånare i Britannien från ett förintande inbördeskrig måste vi, kolonialpolitiker, tillskansa oss nya länder för att

placera befolkningsöverskottet, tillägna oss nya områden för våra fabrikers och gruvors export. Ett imperium är, som jag alltid sagt, en näringsfråga. Om ni inte vill ha något inbördeskrig, måste ni bli imperialister.”

— Har ni läst det? Förstår ni? frågade Lenin.

Stalin nickade.

— — —

...Lenin satt vid middagsbordet hos ”själve” Bebel. Nästan alla ledare för den tyska socialdemokratin voro inbjudna.

En stor våning. Kanariefåglar i burar. Burarna täckta med små broderade dukar. På de mjuka möblerna i mottagningsrummet voro likadana små dukar fästade, för att de sittandes hår inte skulle fläcka de rena överdragen. I allt märkte man en kärlek till den solida hemtrevnaden.

Man åt rikligt och närande. Drack varmt surt vin och öl. Människorna voro välmående och mätta. Stämningen var andäktig.

Då de lyfte pokalerna till de tjocka läpparna, sade de högtidligt till varandra:

— Mahlzeit.

Man talade naturligtvis om partiangelägenheter. Och på själva tonen kunde man höra, vilka angelägenheter som diskuterades. Då det var tal om det tyska partiet var tonen högtidlig, andäktig, självförförnöjd — affärerna gingo utmärkt. Men då man talade om det ryska partiet voro orden lika sura som vinet, men betydligt kallare. Vad var det egentligen för ett parti, som regeringen inte tålde i landet! Kunde de verkligen inte komma överens? Vad spelade det för en roll om Stolypin satt vid ledningen? Man kunde göra några eftergifter. Stolypin behövde väl också arbetarledare. Han var efter allt att döma en klok människa. Nej, de voro tomma, obetydliga människor. Varken pengar, makt eller ställning. Kort och gott: ryssar!...

Lenin gick därifrån tillsammans med Gorkij.

— Bebel föreföll mig en smula självförförnöjd, sade Gorkij. Överhuvudtaget voro alla mycket självförförnöjda, och till och med stolarna tycktes lyckliga att få bära ledarnas högt ärade kroppar.

— Ja, sade Lenin dröjande och brast plötsligt i skratt.

— Vad är det?

— Det föll mig just in, att Stalin borde varit med på den här middagen. Han skulle nog ha skällt ut dem efteråt. Ett sådant skådespel är just något för honom.

XIX

Då Stalin år 1912 flydde ur förvisningen i Narym, for han till Krakow. I en av den främmande stadens utkanter lyckades han slutligen finna ett litet hus, där en av dörrarna bar skylten: ”Ouljanoff”.¹ Han steg in till Lenin och fann inga spår av nedslagenheten och förfallet, som för så kort tid sedan präglade omgivningen.

Två rum. Det ena var större — dystert, skumt. Där arbetade Krupskaja i det utökade partiarkivet med den omfattande korrespondensen. Det fanns mycket arbete, nästan mer än man kunde hinna med. Hela den förslöande och uppluckrande reaktionen var som bortblåst. Landet levde upp. Partiets lokalorganisationer återuppstodo. Nya människor strömmade in, nya krafter och en ny entusiasm tändes. Människor från olika delar av Ryssland och från de

¹ Ouljanoff = Uljanov, Lenins verkliga namn.

mest avlägsna emigrationstrakter kommo ständigt till Lenin. De voro fulla av arbetsiver och tro. Revolutionen mognade. I orubblig övertygelse att den var nära förestående, utstakade Lenin med järnhand en väg, som fullständigt avvek från mensjevikernas, vilka paralyserade honom. Han bröt också med dem i organisationshänseende. Bolsjevikerna blevo ett självständigt parti, som oupphörligt växte.

Stalin förde med sig intressanta och glädjande nyheter. För kort tid sedan hade han såsom medlem i partiets centralkommitté besökt de viktigaste arbetsdistrikten i Ryssland och återupprättat förbindelser och partiorganisationer. Allt andades liv. Ryssland var oigenkännligt.

Dess historia leddes in på andra banor genom ett enda revolverskott på en landsortsteater.

På sommaren 1911 anordnades under tsarens besök i Kiev en festföreläsning på teatern.

Under pausen stod ministerpresident Stolypin vid orkestern, stödd mot barriären. På parketten reste sig en okänd ung man i frack och gick hastigt längs gången mot en av de första bänkraderna, drog fram en revolver och avlossade ett skott. Den storväxte Stolypin i sin vita jacka erbjöd en god måltavla. Det första skottet träffade — en. mörk fläck syntes på hans jacka och spred sig hastigt. Stolypin vacklade och föll tungt.

Mördaren visade sig vara en ung advokat och hemlig polisagent från Kiev vid namn Bogrov.

Bogrov blev hängd. Det berättas, att man måste tysta ned honom med våld, då han fördes till avrättningen. Han ropade att samma människor, som befallt att han skulle avrättas, hade givit honom i uppdrag att döda Stolypin, lovat honom fullständig straffrihet och belöning.

Det är uppenbart att det var tsarpolisen själv, som organiserat och utfört mordet. Men vem var upphovsmannen? Initiativets trådar förlorade sig i tsarslottets labyrinter.

Stolypin var en verklig diktator: mäktig, kall, hänsynslös. Hans hand träffade tungt och hårt inte blott de lägre folkskikten utan också människor i de styrande kretsarna. Tsaren själv fruktade honom.

Stolypin tyckte illa om imperiets ruttna högre skikt och föraktade det. Han ansåg dessa människor oförmögna att styra landet och kanske i högre grad än den lägre befolkningens revolutionärer skyldiga till 1905 års revolution. Han visste, att landets intressen voro dem likgiltiga, att de enbart leddes av personligt vinstbegär. Hade han endast fått leva längre, kvarstå vid makten och befästa den, skulle han så småningom stött bort hovets högre byråkrati från de ledande posterna och satt unga människor i dess ställe, vilka voro trogna honom och kejsardömet idéer, såsom han förstod dem. Stolypin stod inte blott tillfälligt vid makten. Han var en diktator och för varje år blev hans makt större.

Hovets byråkratiska klick visste och kände det. Den började en förbittrad kamp för makt och inflytande, för sin existens.

Då Stolypin som var en stark man, i stånd att kväva en folkrevolution, kom till makten, mottogs han med hänförelse. De högre skikten applåderade hans motto: Först lugn, sedan reformer!

Men då han påbörjade sitt reformarbete, ryggade de misstroget och fientligt tillbaka. De varseblevo hans sanna ansikte. De förstodo, att han också ville revolutionera landet, i varje fall omdana det, och att för honom upprättandet av ett stort och till sin inre struktur välbalanserat kejsardöme överskyggade klass-, stånds- och privatintressen. De insågo, att han förr eller senare skulle spränga de rådande förhållandena och till och med göra intrång på de högsta samhällsklassernas rättigheter och privilegier.

Vid hovet talade man om att hans agrarreform var alltför djärv och kunde få farliga konsekvenser, fast kejsaren tackat honom för den i en särskild skrivelse. Hovet fruktade, att denne diktator, som själv härstammade från adliga godsägare, skulle gå än längre, i statens namn fordra offer både av de stora jordägarna och kapitalisterna, göra intrång på deras rättigheter för att skapa en kraftbalans i landet och få stöd för sin makt.

Då han i lagstiftande församlingen framställde förslag att införa landsting i de västliga guvernementen, tycktes han de åldriga dignitärerna i statsrådet alltför "liberal", och hans projekt avböjdes. Men Stolypin gav inte vika för någonting. På tre dagar upplöste han både duman och rådet och genomförde sitt lagförslag genom den högsta styrelsen.

I de högre kretsarna var man framför allt missnöjd med hans personliga förbindelser. Man visste, att han sökte stöd hos de liberala monarkisterna, att han gärna ville bilda ett kabinett av socialt verksamma personer, att han redan fört underhandlingar i denna fråga och var nära vän med ordföranden i riksduman, Gutjkov, som var hatad av hovet och ansågs farligare för tronen än många revolutionärer. Man frågade sig vad Stolypin fann i dessa förbindelser. Han ville givetvis ha stöd utanför hovkretsarna för att om så krävdes kunna angripa dessa.

Slutligen visste alla, att Stolypin var upprörd över Rasputins närvaro vid hovet och att han var fast besluten att ändra detta sakförhållande.

Så småningom växte misstron och fientligheten till oförsonligt hat. Då revolutionärerna i början av hans diktatur sprängde en del av hans hus i luften, beklagade blott få vid hovet att han inte blev dödad, men efter några år riktade det ruttna hovet hätskt och ranaagenten Bogrovs revolver mot honom. Det är möjligt att Rasputin var en av de mäktigaste anstiftarna till detta attentat. Om Stolypin fått leva skulle Rasputins epopé kanske inte ha varit. Rasputin kämpade liksom många andra för sin tillvaro.

Stolypins död öppnade vägen för massornas revolution. Med honom gick också hans verk under, vilket ensamt kunnat rädda Romanovs kejsardöme och gjuta nytt liv i det. Nu voro dess dagar räknade.

XX

På våren 1913 arresterades Stalin åter, och efter några månaders fängelse förvisades han långt bort till den gudsförgätna byn Kurejka i Turuchansktrakten. Först februarirevolutionen 1917 befriade honom.

Nära fyra års ensamhet i den sibiriska förvisningen var en god och nyttig skola för Stalin. Han hade tid att göra upp räkningen med sitt förflutna.

Han tyckte sig inte ha något att förebrå sig. Hela hans liv hade varit en oupphörlig, spänd kamp för de ideal, som han uppställt. Den största delen av sitt medvetna liv — från och med år 1898 då han blott var nitton år — hade han sysslat med illegalt partiarbete, dolt sig och flytt för överheten som en jagad varg, levat under främmande namn, på falska pass, i fängelse och förvisning. Vid första möjlighet flydde han och började på nytt: illegalt arbete, förvisning, ny flykt. Men inte ens under tider av starkaste reaktion, då livet och arbetet i Ryssland blev oerhört svårt, lämnade han landet.

Han blev fängslad första gången år 1902. I slutet av 1903 förvisades han på tre år till östra Sibirien. I januari 1904, en månad efter ankomsten till förvisningsorten, flydde han. Under 1905 års revolution var han i Tiflis som ledare för den därvarande politiska organisationen.

Sedan kom tammerforskonferensen, en kort vistelse i Petersburg, återresa till Tiflis, strängt arbete där. Sedan stockholms- och londonkongresserna. Då han återvänt från londonkongressen flyttade han år 1907 till Baku. Där ledde han det illegala bolsjevikorganet "Baku-

arbetaren”. Han omintetgjorde mensjevikernas inflytande, gjorde Baku till ett ”bolsjevismens citadell”, reste omkring i hela bortre Kaukasien och blev erkänd ledare för dess leninparti.

I mars 1908 ny arrestering. Åtta månaders fängelse. Sedan förvisning till det nordliga Vologdaguvernementet i Solvytjegorsk. Efter några månader flydde han och återvände till Baku.

År 1910 arresterades han på nytt. Åter några månaders fängelse och åter Solvytjegorsk. År 1911 flydde han och dirigerades av partiet till Petersburg.

Samma år arresterades han igen efter några månader och förvisades till Vologdaguvernementet. I slutet av 1911 flydde han åter till Petersburg.

I början av år 1912 reste han redan som medlem i partiets centralkommitté till de viktigaste arbetardistrikten i Ryssland och organiserade partiets lokalceller. I Petersburg grundades med hans tillhjälp tidningen Pravda.

1 april 1912 kom en ny arrestering, fängelse och sedan förvisning på fyra år till Narymtrakten. Han flydde samma år på sommaren, återvände till Petersburg, reste därifrån till Lenin i Krakow och deltog i bolsjevikorganisationens underhandlingar. Sedan reste han tillbaka till Petersburg och ledde där arbetet i riksdumans bolsjevikfraktion.

På våren 1913 kom den sista arresteringen och den sista förvisningen.

... Vad hade han inte fått uppleva och utstå under sin illegala verksamhet. Det hade funnits stunder av stormande triumf, men också ögonblick då han inte visste, om han skulle stanna bland de levande. En gång räddade han partcentralen från undergång.

Man meddelade honom att partiet var utan pengar och att det var omöjligt att uppbringa några. Revolutionen ”var omintetgjord, ingen trodde på den mera, gåvorna hade upphört att strömma in. Vad skulle man göra? Snart skulle man bli tvungen att uppge allt arbete.

Stalin svarade kort:

— Det kommer att finnas pengar.

Han skaffade revolverar och bomber, tog några vänner med sig och plundrade mitt på ljusa dagen på trafikerad gata en penningtransport. Partiet fick ny livskraft.

En gång var Stalin nära att duka under.

Han fick springa gatlopp mellan led av soldater från saljanregementet. För att smärtorna skulle förlängas fingo soldaterna inte slå honom i huvudet med kolvarna utan bara på ryggen och skulderna. Endast få kunde uthärda en sådan tortyr. De flesta blevo vansinniga av smärta och ångest. Ingen förmådde springa denna hemska väg till slut. Stalin föresatte sig att han skulle uthärda smärtorna. Han tog en bok och försökte koncentrera sig på den för att inte tänka på slagen. Hans rygg svullnade och sköljdes av blod. Han vacklade, men pressade ihop tänderna och nådde ledets slut. Först där föll han samman.

Också detta överlevde Stalin. Då han återhämtat krafterna, flydde han och återupptog sitt illegala arbete.

...Han hade inte haft något eget liv. Han hade en mor, hustru, barn. Man kan inte säga, att han inte älskade sin familj. Han älskade de sina på sitt sätt och mycket starkt. Men de voro inte medelpunkten för hans intressen. Ibland såg han dem inte på månader och år och kunde långa tider inte sända några underrättelser. De hade flera gånger kunnat gå under utan hans vetskap, om inte partiet tagit sig an dem.

Modern åldrades snart av de eviga sorgerna, den eviga spänningen, den eviga oron för sonen. Hustrun fick slutligen umgälla detta tunga liv med en död i lungshot. Barnen växte upp utan tillsyn — men blevo starka som fadern.

Sådant var hans förflutna.

Och idéerna? ... Han hade inga egna idéer. Naturen hade danat honom till handlingsmänniska och inte till tänkare. I praktiska ting, i sammansvärjningstekniken och skickliga intriger bakom kulisserna var han en mästare. I idéernas värld var han enbart Lenins lydige lärjunge. Men allt som han tillägnade sig av Lenin lade sig till rätta i hans hjärna, men förändrat, utan Lenins levande mångformighet — förenklat till en primitiv enhet. Lenin var som en religions-skapare. Därför gjorde han inget sammandrag utan gick alltid vidare, tog avstånd från något som en förvillelse och upphöjde något annat, ledd av livets och folkmassornas röst. Stalin däremot var en offerpräst i leninismens kult. För honom voro alla Lenins påståenden orubblig lag. Och allteftersom tiden framskred förundrade han sig alltmera över Lenins ständigt nya tankar. Han kritiserade honom inte.

Men ofta föll det honom in:

”Finner inte Lenin livet alltför komplicerat, är det .inte därför han ständigt går vilse, irrar, söker, tvivlar, tillstår sina misstag och strävar att rätta dem? Tänker han inte för mycket? Hans teori är utmärkt. Den förklarar samhället tillräckligt väl — är det inte tid att sätta punkt och säga: från denna stund är teorin utformad? Det är tid .att förverkliga den. Man kan bara förverkliga något klart utformat, oföränderligt ...”

... Stalin trodde, att han i den kommande revolutionen — och att den måste komma betvivlade han inte — skulle bli ett redskap, lett av Lenins mäktiga vilja. Sannolikt ett redskap, bestämt för revolutionens grovarbete: för att uppbygga den nya världen, för att utplåna det förflutnas makt, för att avhugga olydiga huvuden. Detta var klart. Men var det allt?.

En oklar röst ur djupet ställde en fråga: Vad skulle ske om Lenin själv och de andra som omgävo honom visade sig alltför svaga i revolutionens bränningar? Om de inte skulle ha tillräcklig beslutsamhet att gå vägen ut? Blev inte han, Stalin, själv tvungen att framträda mot sin lärare och hans apostlar? Bli en bödel för sin egen Kristus och sin egen hjord?

Rösten var dunkel och Stalin svarade inte på dess fråga. Men han kände att svaret redan mognat. Denne man visste sig äga styrka och beslutsamhet nog för att kämpa mot alla, till och med mot Lenin, för att dennes idéer skulle bibehållas rena och tillämpas i livet.

Han var såsom storinkvisitorn, vilken sade till Kristus:

— Gå bort och stör oss icke!¹

Han var en fanatisk dogmatiker. Här framträdde tydligt hans andliga uppfostran. Här visade sig kanske ännu klarare hans österländska ursprung.

I Stalins hemland falla solstrålarna nästan lodrätt mot marken. Från ljus till skugga finns ingen övergång. Antingen — eller. Antingen ljus eller skugga. Det finns ingenting däremellan.

¹ Ur Dostojevskijs roman ”Bröderna Karamasov”.

2. Vägen till makten

I

Under senare hälften av mars år 1917 kom Stalin från Sibirien till Petrograd, som var upprivet av revolutionsyrsel. För första gången i sitt liv stod han handfallen, visste inte vad han skulle göra, stelnade i rådlöshet. Han kunde inte vinna klarhet i de nya förhållandena.

...Revolutionen var väntad. Man kände att dess utbrott var nära. Men ingen visste när och hur den skulle komma. Den utbröt plötsligt och förlöpte liksom alltför enkelt i början. Romanovs kejsardöme hade inte störtats i blodiga strider. Det försvann av sig självt, då det varken kunde existera eller härska längre i den form det antagit och med de personer, som stodo vid ledningen. Så upplöses salt i vatten — hastigt och spårlöst.

Ända till sista ögonblicket tycktes kejsardömet vara som förr: majestätiskt, hemskt, otillgängligt. Vid slotten stodo poster i stram givakt. Tsaren levde sitt vanliga liv. Promenerade, läste engelska romaner, drack sitt bestämda glas vodka till frukost och middag, bad länge och innerligt om kvällarna, skrev regelbundet dagbok, reste till fronten, förde därifrån en öm brevväxling med sin maka, lyssnade uppmärksamt till hennes myndiga råd, tog emot rapporter, skrev: ”Så må det vara.” Allt tycktes som förr.

Det fanns ministrar. Det är sant att de utbyttes nästan dagligen. Men de hade fortfarande en oerhörd makt i sin hand, de voro alltjämt blott ansvariga inför kejsaren och hovklicken. Det fanns en armé, det fanns polis, det fanns lydiga tjänstemän. Det fanns en riksduma. Men liksom soldaterna ställde sig i stram givakt, då de mötte en general, gjorde riksdumans medlemmar det, då de åhörde kejsarens beslut om dumans upplösning.

Men kriget pågick. Som ett hemskt sår frätte det landet. Tiotals millioner människor sletos bort från hemmet och arbetet. Millioner hade redan stupat vid fronterna: i inget land voro blodsoffren så stora och meningslösa som i Ryssland. I alla städer stönade sårade i de överfyllda lasaretten.

Ett ekonomiskt förfall rådde. Den svaga industrin kunde inte tillgodose krigets stora fordringar. Transportförbindelserna voro ytterst otillfredsställande. Det fattades bränsle. Jorden förtorkade utan människohänders vård. Svälten kom.

Vid fronten var blott en tredjedel av soldaterna försedda med gevär, det fattades alltid ammunition. Armén stod hjälplös inför fienden, som var väpnad till tänderna. Den minsta framgång betalades med strömmar av blod. Efter framgångarna kommo nederlag och nya blodflöden.

Förrådet av livsmedel, kläder och medikament var miserabelt. Den bedrövliga kommandostaben ingav inget förtroende. Brevet hemifrån, som kallade till de väntande fälten, väckte saknad. De obegåvade maktägande respekterades inte längre. Över fronterna, över landet spredos dystra rykten om förräderi. Dess rötter söktes vid hovet. Dynastins prestige föll för varje dag.

Ett mörkt missnöje växte i det jättelika landet. Bönderna förhöllo sig ännu lugna. De uthärdade krigets tyngd med vanligt tålamod. Där behöllo de maktägande sin auktoritet längst. Men arbetarna voro oroliga. Strejkerna spred sig alltmera. Förgäves skickade outtröttliga individer såsom Pridvorov¹ tusentals arbetare till fronten, till kulregnet. Förgäves ersatte man dem med personer, som genom protektioner och pengar befriats från krigstjänsten. De som

¹ Jefim Alexejevitj Pridvorov — känd sovjetrysk kommunist och poet, som skriver under signaturen Demjan Bednyj. Under kriget ledde han Industri- och Handelsmannaförbundets ”arbetaravdelning”.

skickats till stridslinjen uppluckrade armén, och bakom fronten kvarstannade tillräckligt många för att framkalla en jäsning.

Det uppstod också oro i arméerna, som förlagts till de större städerna. Hären bestod inte längre av de forna kadrerna, sammansvetsade med järnhård disciplin. Den var en grå, formlös, halvklädd, svulten massa, som behärskades av en enda tanke — fred.

I städernas alla lägre skikt växte ett tungt hat. Som droppar av frätande gift verkade ryktena om förräderi. Varför ta de vårt blod? Vad tjäna alla dessa offer till? frågade man. I de långa köerna vid halvtomma butiker spredos från man till man som en elektrisk ström ondskans och förbittringens gnistor. Mest av allt tändes de fattigas hat av spekulanternas utsvävningar. Aldrig hade inkomsterna varit så höga, aldrig hade det funnits så mycket pengar och aldrig hade de värderats så litet. Aldrig hade så dyrbara dräkter och smycken burits, pengar och liv så cyniskt odslats bort som under denna hemska tid. Och detta fingo fattigdomens inflammerade ögon bevittna.

Det rådde oro och missnöje i de högsta kretsarna. Alla förstodo, att läget försämrades med varje dag. Man fasade för krigets följder. Ryssland blev allt svagare och började betraktas med allt större ringaktning av de allierade. Vad skulle följa på fredsslutet, till och med efter en seger? Skulle inte det utsugna landet komma i fullständigt beroende av sina bundsförvanter? Var det gjutna blodet till någon nytta? Skulle Ryssland få Dardanellerna och skulle det bibehålla sitt inflytande i Persien, i fjärran östern, i Balkanstaterna? Ännu dystrare tycktes läget ute i landet. De högre kretsarna kände, att de befunno sig på toppen av en eruptiv vulkan. Var fanns en utväg? Hur skulle man på nytt spänna landets krafter till seger? Hur skulle man förhindra revolutionen?

En palatsrevolution förbereddes, och man ville utbyta en tsar mot en annan. Man viskade om konstitutionell författning, om ett ansvarigt ministerium. Men det fanns varken kraft eller vilja att genomföra detta. Storfurstarna reste efter underhandlingar med utlänningar och liberala ledare till tsaren för att framställa en skygg vädjan om upprättande av ett ansvarigt ministerium. Men till och med dessa, de mest privilegierade som ingenting hade att frukta, skälvde, bleknade, blevo brydda för några misslynta ord från en man, som de själva ansågo hopplöst svag, och för en enda kall blick från kejsarinnan, denna ”kvinna i byxor”, som hon själv kallade sig. De talade inte till slut, tystnade mitt i meningen, återvände hem och berättade förvirrat:

— Det blev ingenting ... Det är omöjligt...

Liberalismens ledare underhandlade mellan fyra väggar, analyserade klokt och elakt landets ställning, brännmärkte på riksdumans tribun och vid olika officiella underhandlingar klokt och elakt det obegåvade styret. Men sedan de hållit sina tal, som voro svidande piskrapp åt landet, gingo de hem som skolpojkar, underordnade sig lydigt en förordning, som underskrivits av den kraftlöse monarken. Generalerna rynkade pannan, affärsmännen viskade bekymrat, de allierades sändebud skrevo nervösa rapporter — det gick utför.

De unga vid hovet beslöto att handla: Rasputin lönnmördades i en källare, och tsarfavoritens ännu varma kropp kastades ned i en vak. Det var allt de förmådde.

//

Men kunde man överhuvudtaget göra något mera? Dessa kretsar och dessa människor kunde det inte.

Den yttersta högerns anhängare, dignitärer som grånat vid statsmaskineriets hävstänger, denna grupp som motsvarade ”bolsjevismens gamla garde”, insåg klarast sakernas läge. De hade uppfostrats och inhämtat kunskaper i en mångårig kamp mot revolutionen. De hade en

utmärkt polisinformation till sitt förfogande. De sköto föraktfullt undan tanken att fortsätta på parlamentarismens bana. De sade, att det inte fanns något mera felaktigt än den uppfattning, som gjorde sig gällande på många håll: att ”monarken blott behöver skänka landet sanna konstitutionella rättigheter och garantier, tillmötesgå fordringarna på ett ansvarigt ministerium, avlägga ed för sig och tronföljaren om trohet till konstitutionen, för att Ryssland skall gå mot ljusa dagar, lugnet återställas och de konstituerande församlingarnas moderata partier leda ut landet ur den återvändsgränd, dit regeringens obeslutsamma och inkonsekventa politik för det”. Men ingenting av detta kunde inträffa. De konstituerande församlingarnas moderata partier voro ”så svaga, splittrade, och man måste öppet säga, så obegåvade, att deras triumf skulle blivit lika kortvarig som osäker”. Vänsterpartierna voro dock annorlunda. ”Trots att deras nuvarande dumarepresentanter äro fullständigt befängda, trots att det inte finns en socialdemokrat eller socialrevolutionär, som inte ochranan skulle kunna köpa för några hundra rubel, utgöra dessa partier en fara och en kraft, då de ha en idé, pengar och väl förberedda och organiserade anhängare. Massan ändrar ofta sina politiska åsikter, sjunger med samma hänförelse 'Gud bevar tsaren' som den skriker 'bort med envåldsmakten', men i sitt hat till de ägande klasserna, i sitt avundsjuka begär att dela deras rikedom, i den så kallade klasskampen är denna massa stark och beständig. Den . kan dessutom påräkna sympati från nästan hela bondeklassen, som genast kommer att följa proletariatet så snart revolutionsledarna erbjuda den främmande jord.

”På grund av det ryska samhällets nästan kaotiska omognad i politiskt hänseende skulle en verkligt konstitutionell statsform naturligtvis först och främst ha till följd, att högerpartierna fullständigt och restlöst sprängdes och de mellanliggande partierna successivt uppslukades av kadeterna, som i början skulle få en avgörande betydelse. Men också kadeterna skulle snart hotas av samma öde... Maktlösa i kampen mot vänsterpartierna måste de genast förlora sitt inflytande, och om de tänkte gå mot dessa skulle de slås ned ... Och sedan ... sedan skulle revolutionsmassan, kommunen träda fram, dynastin gå under, de ägande klasserna tillintetgöras, och slutligen skulle bonden-banditen få makten. Man kunde gå ännu längre i sina förutsägelser och efter en fullständig anarki och grym slaktning se återupprättandet av ett tsaristiskt envælde vid Rysslands horisont — men ett bondevælde, representerat av en ny tsar, må han heta Pugatjev eller Stenka Rasin ...”

Man måste säga att författarna till denna ,skrivelse, som lämnades till kejsaren i november 1916, gävo en utmärkt framställning av landets läge, dess politiska partiers betydelse och en nästan visionär förutsägelse av det kommande.

Till deras uttalande måste man blott bifoga den mening som polisen, vilken stod i deras tjänst, gav uttryck åt beträffande de aktivaste medlemmarna i revolutionspartierna:

”De organisationer som koncentrera sig kring Lenin bestå av de mest företagsamma och energiska revolutionära element, vilka äro beredda till ständig kamp och oupphörligt motstånd.”

Men inte ens högerpartiernas ledare kunde finna en utväg ur de givna förhållandena. De rådde blott tsaren att inte göra några eftergifter och uppmanade honom att införa diktatur. Men hela saken föll på att det inte fanns någon lämplig diktator och inget program för diktaturen. I denna stund behövde Ryssland en man av jättelik viljestyrka och skarpt förstånd, en ny Peter, som skulle kunna resa landet ur dess förfall genom en modig social reform. Blott krigets ögonblickliga avslutande och en revolution uppifrån kunde ha räddat den gamla regimen. Men det ruttnade systemet orkade varken frambringa stora män eller stora idéer. Så kom folkrevolutionen. De resultat, som kunde ha uppnåtts på annat sätt, fick folket betala genom år av omstörtningar, blodströmmar, millioners ruin och död. Så grym är historiens gång.

Kvinnor gingo ut på Petrograds gator med ropet: — Bröd!

Efter kvinnorna följde fabriksarbetarna och pöbeln. Men allt berodde på soldaterna bakom fronten. De vom oförmögna att gå ut i kriget men kunde mycket väl avgöra kejsardömets öde.

Det avgjordes nästan utan kamp. Den siste som gick ut med en grupp människor, klädda i soldatrockar, var gardets överstelöjtnant, Kutepov¹ — en dyster, trotsig man, uppriktigt hängiven den fallande regimen. Om kejsardömet ännu existerat, om det ägt en armé, skulle han övergjutit staden med blod och återupprättat ordningen. Men han hade inga soldater utan kommenderade en del av gatumängden. Kejsardömet var också borta, det hade smulats sönder vid den första stöten. Ingen av de härskande tänkte på motstånd, alla fogade sig för revolutionen som något oundvikligt.

Den siste premiärministern, den åldrige furst Golitsyn, skrev genast en avskedsansökan och lämnade sin tjänst. Andra ministrar inlämnade också avskedsansökan, gingo frivilligt till riksduman och begärde att bli arresterade. Kejsarens bror Michail ville inte utnämnas till Petrograds diktator utan stängde helt enkelt in sig i sitt hus och avvaktade händelsernas utgång. I riksduman avlade några dagar senare storfurst Cyrill, den blivande emigrant-kejsaren, under revolutionens röda fanor sin ed till gardematrosernas nya välde. Befälhavarna vid fronten erkände genast revolutionen.

- Revolutionen accepterar jag fullständigt och utan förbehåll, sade efter någon tid general Denikin, som senare blev ledare för den vita armén.

General Drosdovskij, som då ännu var en fullständigt okänd överstelöjtnant men senare blev en av de okuvliga hjältarna i den vita rörelsen, skrev i sin dagbok:

”Jag blir illamående, då jag läser tidningar och märker hur alla de som ännu i går betygade enväldet sin vördnad, nu krypa för mobben.”

Slutligen skrev själve kejsaren, sedan han undertecknat tronavsägelsen:

”Klockan ett på natten lämnade jag Pskov med tungt hjärta: runtomkring mig förräderi, feighet, bedrägeri.”

Vad kunde under sådana förhållanden gardets överstelöjtnant, Kutepov, göra, då ingen tänkte på motstånd, då alla huvudlöst ville rädda sig från det sjunkande skeppet. Han återvände till krigsministeriet och höjde den vita fanan ... Men liksom många andra underkastade han sig endast för att vinna andrum. Efter ett år blev den vita fanan i hans hand ett vitt standar.

///

Ännu äro ämbetsverken, fabriker, verkstäderna i arbete, ännu upprätthålles fronten. Soldater föras ut på öppna platser för att lära sig krigets hantverk, inland skickas marschkompanier till stridslinjen. Ännu hållas butikerna öppna, teatrarna och biograferna äro fullsatta. Människorna dricka, äta, älska, skratta... Allt tycks som förr.

Men det är blott till det yttre. I verkligheten finns ingenting kvar av det förflutna. Om ännu någonting uträttas, om livet ännu flyter i den gamla strömfåran, så sker det blott vanemässigt. Också ett ouppdraget ur går ännu sedan mästaren lämnat det. Men det går inte som förr, och snart kommer det att stanna. I sinom tid skall dock en annan mästare komma, kasta bort den gamla mekanismen, ersätta den med en ny — och folklivets klocka skall om också ojämnt dock fortsätta sin gång. Men ännu har den nye mästaren inte kommit och uret har snart gått ut.

Tjänstemännen gå stapplande till sina kanslier, inte med de forna, jämna stegen, avpassade till minutvisaren. De kunna inte arbeta som förr då de komma in i sina välkända, dammiga och

¹ En av den vita rörelsens hjältar. Efter Wrangels död ledaren för den ryska militära emigrationen. Han bortfördes från Paris år 1929.

nedosade rum, då de sätta sig till borden, nötta av århundraden, till travar av skrivelser, som ännu avfattas efter gamla, invanda formler. De känna ingen säkerhet, klarhet, deras ögon blicka oförstående, allt tycks vara som förr och är ändå så annorlunda. Själen är borta. Endast en död form, som med varje dag försvagas, kvarstår. På fabrikena arbetar man allt sämre. Luften är tung av ovädersmoln — och varje ögonblick tycks arbetet plötsligt kunna avstanna och massorna översvämma gatorna. Till vad nytta? — Det är ovisst. Allt tycks ju redan vara klart, tsaren är borta, hans ministrar sitta i fästning, det finns en provisorisk regering, arbetar- och soldatsovjeter. Men arbetarna äro inte nöjda med de osäkra förhållandena och ha en oklar förkänsla, att något nytt är i görningen.

Soldater exercera, utföra bestämda övningar med käppar i stället för gevär, sticka ned inbillade fiender, men allt detta sker utan allvar, intresselöst, lättjefullt, liksom de gjorde någon en tjänst och exerceerade bara för syns skull.

Med trasiga uniformsrockar kastade över skuldrorna, med mössorna oförfärat på svaj och med slängande kläder gå "revolutionsarméns" marschkompanier i otakt till stationerna. De led-sagas som förr, och som förr sjunga de. Men då tåget hunnit några stationer från Petrograd smälta dessa kompanier samman, och inget nytt tillskott kommer till fronten.

Själva fronten är också död. Den är blott en kvarleva. Ett verkligt krig med dess offer och kraftspänning existerar inte längre. Själen är borta.

Blott dekorativa soldater i sovjeterna ropa:

— Led kriget till seger! Skydda revolutionen! Fram för jord och frihet!

Men samma sovjetar ha redan uppluckrat fronten och i den grå soldatmassan sprids det allt oftare från man till man och tränger allt djupare in i medvetandet:

— Frihet! ... Jord! ... Vad tusan behöver jag frihet och jord till, om jag stupar ...

Pöbeln behärskar allt och alla. Den är än orolig, larmande, blind, än sedeslös och lättjefull — en stor och oväntad revolutions fega och uppstudsiga storstadspöbel. Överallt folkmassor, skrik, tal, ibland skottlossning, gräl. Pappersflikar virvla, skal av solrosf rön knastra under fötterna, otaliga cigaretter ryka, luften är full av oklara, knappast utarbetade upprop, förmaningar, böner. Pöbeln, den gemena, smutsiga storstadspöbeln härskar överallt. Den dränker ämbetsverken, dess osammanhängande och mångstämmiga larm genljuder i regeringskretsarna, splittrar dem och influerar deras tankar och handlingar. Fullständigt kaos härskar. Virrvarr. Det finns allt och ingenting — ingen stat, ingen regering. Tidlöshet...

Och blott på bondemarkernas oändliga vidder råder ännu tystnad — avvaktan.

IV

Över landet står det skrivet: Den ryska staten.

Vad är det? Monarki? — Nej. Från den tvåhövdade örnen har kronan tagits ned. Men örnen står kvar, fastän plockad. Republik? — Inte heller det. Man vågar inte utropa republik, då man inte vill gå folkets vilja i förväg. Kort och gott: det är ovisst vad Ryssland är — något formlöst, könlöst, någonting där intet är förutbestämt.

Vid ett massivt bord i Mariinska slottet sammanträder regeringen.

Den diskuterar allvarligt olika frågor i detalj, beaktande alla vedertagna former.

Men vilka frågor? — Alla utom dem som man genast borde diskutera och klarlägga för att utkristallisera statsformen. Ingenting löses av denna regering. Varken frågan om landets

politiska struktur, kriget eller agrar- och nationalitetsfrågan. Allt förberedes endast långrandigt och fruktlöst i olika kommissioner. Och den konstituerande församlingen — den ryska jordens herre — skall avgöra allt. Men när skall den sammanträda? Tiden står ju inte stilla... Dess sammankallande uppskjutes ständigt. Med en apotekares noggrannhet utarbetar man valformen — för att inte ett ens av folkets vilja skall förbigås, för att folkets ställningstagande fullständigt skall återspeglas.

Då den slutligen kommer att församlas, då den slutligen kommer att sammanträda, skall den finna sin plats upptagen. Den skall inte längre motsvara landets krav, skall upplösas under fullständig likgiltighet och omärkligt försvinna från jordens anlete.

Ibland försöker regeringen visa sin makt. Från dess tribun ljuda då ord, som flyga över landet: om plikt mot staten och om en stark och fast makt, om järn och blod. Men det är blott ord. Det finns ingen stat och denna regering har ingen makt.

Kunna verkligen dessa människor bilda en revolutionsregering? De äro kloka, ärliga människor. På sitt sätt vilja de statens bästa. Men vilja är ett och kunna ett annat. De förmå ingenting. De ha räknat med att bli monarkins arvtagare, och just därför ha de uppluckrat den, men stormen blev dem övermäktig. I dag äro de redan det förflutnas män, som styra av en tillfällighet, av ett missförstånd, bara därför att revolutionen inte gripit omkring sig tillräckligt. Dess första akt har försiggått utan kamp; därför har dess våg ännu inte hunnit skölja bort mellanskikten, blotta ytterligheterna. Revolutionen har inte hunnit ställa dem ansikte mot ansikte med sina idéer och former, med sina nya, starka män.

Till största delen tillhöra de den liberala, moderata bourgeoisin. Och just att de äro moderata och liberala är deras historiska försyndelse i denna svåra epok. De ha sina idéer, som mognat i arbetsrummets tystnad, och stå mycket fjärran folkets liv. Idéer, i vilka allt som fordras för folkets lycka är avvägt med matematisk precision. Vad vilja de? — De äro själva godsägare, kapitalister. De önska därför inga starka sociala omvälvningar utan frukta dem. De vilja blott en smula jämka på den ryska sociala strukturens motsättningar. Sedan upplysa folket smått, befria det smått, berika det smått, men ack! — revolutionens historia känner inte till några homeopatiska metoder. Den rör sig framåt med stora och hastiga steg. Den fordrar ett ögonblickligt avlägsnande av bölderna på folkets kropp. Smärta, blodsutgjutelse — men ett radikalt ingrepp. Och framför den långsamme, försiktige, europeiskt bildade läkaren föredrar den sin kloka gubbe — trollkarlen, som känner till folkorganismens fordringar och som har en fast, säker hand.

Veta regeringens män hur folket lever? — Nej. De ha vuxit upp under inflytande av de europeiska böckerna, sederna, herremanstraditionerna och tillbragt sina dagar i det löjliga ryska parlamentets korridorer, vid universitetskatedrar, fjärran från det levande folket, från dess tunga och glädjelösa liv. De äro som utlänningar i sitt eget land. Och det som gör folktsarer och diktatorer stora äga de inte: förmågan att lägga sitt öra till jorden och avlyssna millioners dolda önsknings. De stå därför fjärran folkmassans revolution.

Men de ha heller ingen kraft att undertrycka den, återupprätta staten och makten, förkroppsliga sina idéer och tvinga folket att följa den väg de utstakat. Därtill fordras en hård och kärv hand — en blodig kontrarevolution. Men de frukta kontrarevolutionen, de äro oförmögna att bringa den till stånd, söka därför stöd från vänster och komma i revolutionspöbelns våld.

Vid deras första försök att genomföra sin vilja, att uträtta något som de anse riktigt, blir revolutionspöbeln utom sig, vild och skriker:

— Ge er i väg!

De ha varken kraft eller makt att stävja pöbeln. De kunna inte kalla folket eller generalerna till kamp mot den. De starkaste och klokaste männen i den provisoriska regeringen, Gutjkov och Miljukov, avlägsna sig under mobbens tryck. De andra foga sig.

Nej, det är ingen revolutionsregering! Den är i sanning temporär och provisorisk. Därför är dess arbete också så fruktlöst. Den sysselsätter sig huvudsakligen med att diskutera sin egendomliga och svåra ställning.

...I Tauriska slottet och senare i Smolnijinstitutet sammanträder en annan regering, också provisorisk, tillkallad av en pöbelns nyck. Man kan säga, att det är den verkliga regeringen, men den vill inte heller ta makten i sina händer, den är rädd för det direkta ansvaret och föredrar att leda landets öde i tysthet, förstulet. Det är sovjeternas exekutivkommitté, bestående av arbetar- och soldatdeputerade, revolutionsoligarkernas högkvarter.

Här finnas olika människor, olika skikt.

Här finnas sanna revolutionärer till livssyn och läggning, vilka ännu inte hunnit utstaka sin väg ur den allmänna villervallan. De ha både vilja och lidelse, beredskap till offer och själv-uppgivelse men ha ännu ingen möjlighet att göra bruk av dessa egenskaper. De stå i skuggan, förlora sig i mängden. Här finnas också okunniga människor ur folkets djup, vilka stå nära jorden, ännu förstå föga av larmet omkring dem, som riva sig i nacken, rynka den hårda pannan och undrande och förebrående skaka på huvudet. Inte heller för dessa människor har handlingens stund kommit. Nu veta de blott ett: revolutionsstadens tygellöshet tilltalar dem inte, de önska en stark makt och ordning.

Men den stora massan, slaggen, ledes av de revolutionära, demokratiska, mjuka, ryggradslösa girondisterna – alla partiets födda mensjeviker. Alla de som någon gång, om också endast i en polisstation "lidit för folket", som endast rört sig i revolutionens förstuga och sedan gått sin väg och sålt sin övertygelse för det borgerliga livets fördelar, krypa nu fram ur alla vrår till revolutionens fest. Nu äro de alla stridsmän, hjältar. I detta kaos är det otänkbart att få någon klarhet, och man kan inte skilja den sanna och falska glorian åt ärliga kämpar och revolutionens spekulanter. Alla lägga fram sina växlar, alla fordra gottgörelse för sina lidanden i revolutionsstriden, alla — till och med medarbetarna i ochranan, vilka förutseende satt eld på polisarkiven.

Här befinna sig också alla gråa, giriga, rovlystna människor, som längta efter ögonblickets ära — revolutionspöbeln utan något förflutet och (i de flesta fall) utan något kommande. Här finnas både lägre officerare, tandläkare, farmaceuter och ingenjörer, alla dessa skikt bland de bildade klasserna, vilka ännu i går vegeterade utan att ägna varken revolutionen eller makten en tanke, och som nu tack vare klingande fraser och folkets tillfälliga blindhet göra en hastig karriär. Det går ju. så lätt!

"Det skulle tvivelsutan inte vara svårt", skriver Drosdovskij i sin dagbok, "att följa med strömmen och fiska i revolutionens grumliga vatten. Jag skulle inte ett ögonblick tvivla på framgång, ty jag har alltför väl studerat människorna. Men då jag lärt känna dem har jag kommit att förakta dem alltför mycket, och det vore omöjligt för mig att offra min stolthet för fördelarnas skull."

Men så tänka inte många: huvudsakligen blott sanna ryssar, i vilkas ådror blodet från det stora imperiets upphovsmän ännu flyter. Dessa människor stå liksom revolutionens kommande hjältar i skuggan. Den grälla mängden, som uppfyller Smolnyjs nedsmutsade rum, är oftast djupt fientligt stämd mot Ryssland, dess nation, dess historia.

Ledarna för detta avskum bekymra sig föga om folket och dess intressen, de äro mera upptagna av sitt personliga öde. Då de stigit från intet till maktens toppar, tänka de blott på en

sak: hur de skola befästa sin tillfälliga ställning, hur de bäst skola utnyttja denna chans, hur de skola suga sig fast vid landets kropp och dricka sig övermätta. Hela deras revolutionsanda bottenar i en principlös demagogi, med vilken de uppluckra landet. I själva verket ha de ingenting gemensamt med folkrevolutionen.

Revolutionens freds-, jord-, och nationalitetsfrågor varken, vilja eller kunna de lösa radikalt.

De upprepa:

— Revolutionen är borgerlig, därför skall bourgeoisin regera. Vi utöva blott kontroll.

De föredra att vanka i bourgeoisins släptåg, då de tro, att den skall lyckas att varligt föra den ryska staten till de europeiska politiska partiernas parlamentariska oligarki.

Men kanske de verkligen kunna bistå bourgeoisin i dess försök att återupprätta och reformera staten! Inte ens detta förmå de. Ty därtill fordras att bourgeoisin får hjälp att undertrycka de lägre skiktens revolution och befästa en krigsdiktatorisk makt. Men detta innebär ett hot mot deras egen makt. Än mera: mot deras liv. Därför hindra de regeringen och utlämna den slutligen fullständigt till oktoberrevolutionens diktatur.

Det är sannerligen landets förbannelse, detta futtiga skikt av egenkära, principlösa, maktlystna men svaga, fega och onyttiga människor! Vägen går dock fram över dem. Sådan är kanske revolutionens lag.

Det finns ingen stat, ingen makt. De gamla formerna börja störta, de nya ha ännu inte skapats. Men både staten och makten behövas. Annars går Ryssland under. Starka människor skola snart inse det. Likaså bönderna. Klyvningens tunga process börjar. Det ryska folkets alla aktiva element gruppera sig kring de yttersta falangerna. Det ruttna demokratiska förbundet mellan den moderata bourgeoisin och den rosenfärgade socialismen slopas och slänges undan från historiens våg. Kampen för att återställa den ryska statsformen begynner. Kampen för dess form och innehåll. I två fientliga läger koncentreras alla, som hysa en stark kärlek till landet och folket, viljemänniskor, beredda till övermänskliga hjältedåd och otrolig självuppgiffring. De passiva elementen tvingas också mot sin vilja att delta i denna kamp, som för till ett avgörande. Hur ställer sig frågan? Antingen — eller. Antingen det gamla kejsardömet, kronan över den tvehövdade örnen, en stark militärdiktatur, sovjeternas upplösning, ett blodigt undertryckande av de lägre skiktens revolution och reformer efter lugnets återställande. Eller ett fördjupande av folkrevolutionen, pöbelns underkuvande och organisering, en skoningslös jakobindiktatur, utplånande av den forna regimens alla sociala grundvalar, en fullständig ombyggnad av det förflutna, en fysisk, psykisk och moralisk förintelse av gårdagens män: nya människor, nya former ur vilka skall framgå ett nytt imperium — ett nytt, enigt, mäktigt, odelbart Ryssland.

Antingen Kornilov eller Lenin.

Lenin segrar.

V

I mars månad år 1917, berättade Stalin några år därefter, var jag obeslutsam. Det varade blott en eller två veckor. Vid Lenins ankomst försvann all tvekan, och vid aprilkonferensen 1917 stod jag på hans sida mot Kamenev och hans oppositionsgrupp.

Orsaken till denna obeslutsamhet är inte svår att utröna. Just under marsdagarna 1917 visade det sig otvetydigt, att Stalin inte var självständig. Han kunde utmärkt tillägna sig och än bättre i praktiken förverkliga andras idéer. Han kunde göra alla slutledningar, om det blott fanns en grundläggande riktlinje. Men han kunde inte skapa ett nytt idésystem, och Ryssland befann

sig i mars 1917 i en historisk brytningsperiod. Det gällde att omvärdera alla värden för att möjliggöra en ny stats uppbyggnad. Det fordrades fullständigt nya idéer.

Stalin kände sig bortkommen. Förut hade hela hans energi koncentrerats på att störta tsarväldet och detta mål hade helt och hållet upptagit honom. De flesta människor i synnerhet Stalin, som ständigt varit sysselsatt med praktiskt arbete — sågo följderna av monarkins fall endast i allmänna drag och oklara schematiska bilder. Nu hade han nått målet. Vad skulle sedan följa? Vilket konkret innehåll skulle man lägga i det gamla programmet? Och motsvarade detta program det reala läget?

Lenin skrev från utlandet, att det gamla programmet måste revideras, att ett nytt historiskt skede fordrade både nya mål och nya metoder. Men Lenin var långt borta, hans tankar kommo blott som fragment, sporadiskt, och de gingo alltför mycket stick i stäv med det som Stalin såg runtomkring sig. Hade Lenin rätt? Kunde han riktigt bedöma läget i Ryssland på så långt avstånd, utan att se människorna och deras liv?

Kamenev, som tillsammans med Stalin återvänt ur förvisningen, yrkade hetsigt på att man inte skulle räkna med Lenins ”fantasier”.

— Kan Iljitj veta vad som försiggår här hos oss? Där i utlandet har han kommit bort från den ryska verkligheten och kan förstöra hela vårt tunga och ansvarsfulla arbete med sina meningslösa påhitt. Jag försäkrar er: nu fordras en enhetlig revolutionär front, annars är reaktionen oundviklig. Vi kunna inte bryta med den övriga revolutionsdemokratien. Vi få inte riskera att framkalla en splittring bland arbetarna. Och vem skulle följa oss om vi ginge in för det? ... Blott ett fåtal. Demokratien har massan bakom sig.

Kamenev förordade, att man skulle understödja den provisoriska regeringen, ingå förbund med mensjevikerna och fortsätta ”revolutionskriget”, kort och gott allt som Lenin reste sig emot.

Denna Kamenevs ställning och hans växande inflytande över partiledarna var ingen tillfällighet.

Inte heller bolsjevikerna hade undgått andra partiers öde i revolutionsepoken: också till deras led kommo människor, vilka under reaktionens tryck vänt sig bort från revolutionen men som nu återvände vid dess seger. De kallade sig med stolthet ”gamla bolsjeviker”, ville inte ha flera omvälvningar och ingen kamp utan strävade till en varm plats i den revolutionsdemokratiska oligarkin. Därför reste de sig inte alls emot mensjevikerna och andra rosenfärgade socialister utan föredrogo en plats i sovjetdemokratins yttersta vänsterflygel. Alla tvekande anslöto sig till dem. Partiets aktiva medlemmar blevo förvirrade, de kände, att allt inte var som det borde, att ett djärvt steg måste tagas, men de visste inte i vilken riktning. Några av dem anslöto sig till ”träsket”, då de fruktade att genom självständigt handlande skada revolutionens sak. Fruktan för reaktionen var stark hos alla. Av dessa skäl iakttog bolsjevikerna en mycket obestämd hållning under omvälvningens första dagar. I arbetar- och soldatdeputerades nybildade sovjeter uppstod frågan om de själva skulle överta makten i landet eller lämna den i den moderata bourgeoisins händer. Då mensjeviker av alla schatteringar förordade det senare alternativet, understrykande att en borgerlig revolution borde styras av bourgeoisin och endast kontrolleras av socialisterna, röstade sovjeternas exekutivkommitté enstämmigt för en sålunda fördelad makt. I exekutivkommittén befunno sig tio bolsjeviker. Vid sovjeternas plenum röstade blott nitton bolsjeviker av fyrtio mot den borgerliga regeringen — således rycktes den största delen av bolsjevikerna med strömmen och förenade sig med revolutionsdemokratins mensjeviker. Uppropet, som Petrograds bolsjeviker kungjorde för de arbetande, talade om ”stöd åt revolutionsregeringen”.

Det är sant, att ”de unga” med Molotov i spetsen snart vände åt vänster. I Pravda, vars ledning de övertogo, ljödo röster: den provisoriska regeringen är kontrarevolutionär. ”De ungas” yttersta vänsterfalang talade till och med om att störta den och fann genklang hos en del av Petrograds arbetarmassor, huvudsakligen i Viborgsdistriktet.

Men så kommo ”ledarna” från Sibirien: Kamenev, Stalin, Muranov. De sköto undan Molotov från Pravdas ledning.

”Den femtonde mars, då den nyredigerade Pravda utkom, var försvarsvännernas jubeldag. Hela det Tauriska slottet — från lyckasökarna i riksdumans kommitté till sovjeternas exekutivkommitté, själva kärnan av revolutionsdemokratin — var uppfyllt av en nyhet: de sansade moderata bolsjevikernas seger över ytterlighetsmännen ...

Då detta nummer av Pravda nådde fabrikena, ställde sig våra partimedlemmar och sympatisörer fullständigt oförstående, och motståndarna bereddes en skadeglad triumf. Förbittringen i arbetardistriktet var mycket stor, och då proletärerna fingo veta, att Pravda övertagits av tre bolsjevik, som kommit från Sibirien och vilka förut redigerat tidningen, fordrade de dessas uteslutande ur partiet.”

Så berättade en, av de utstötta från vänsterfalangen, Sljapnikov, den blivande ledaren för arbetaroppositionen.

I hans berättelse finns blott en överdrift: endast en liten del av partimassan och en ännu mindre del av arbetarna voro starkt vänsterorienterade. Revolutionsmobben hade inget klart självmedvetande. Den var ännu försvarsvänlig. Både Kamenev, Stalin och Muranov följde strömmen och behövde inte frukta att uteslutas ur partiet.

Kamenev var som skapad att leda detta mänskliga trask, som för en tid fått övertaget i partiet. Han var en typisk hjälte för denna grumliga tid. En människa utan ryggrad, av mensjevikernas kött och blod. I partiet representerade han alltid mensjevikströmningarna och visade sig aldrig ståndaktig. Redan under kriget hade han halvt avsvurit sina idéer. Då ryktet om revolutionen nådde Sibirien, där man ännu trodde att Michail skulle bli kejsare, skyndade sig Kamenev såsom ordförande vid ett borgerligt möte att hälsa den första konstitutionelle monarken. Senare hälsade han lika varmt den provisoriska regeringen. Vid sin återkomst inträdde han i sovjeternas exekutivkommitté och visade där genom hela sitt uppträdande, att han fann det genant att representera ett sådant parti som bolsjevikernas men att han skulle göra allt för att lugna dem. Han var beredd till vilka eftergifter som helst för att göra en fördelaktig kompromiss, för att få en del av makten. I arbetarkretsarna tyckte man aldrig om honom. Kring hans namn gingo dystra rykten om hans förbindelse med tsarochranan. Men ”de gamla bolsjevikerna”, partiets högre funktionärer, sågo under dessa kaotiska dagar just i honom den man de behövde. Kring honom grupperade sig både Kalinin och Rykov med sina anhängare i Moskva. Också Sinovjev, som övergivit Lenin, anslöt sig till honom genast vid sin ankomst till Ryssland. Kort och gott, under dessa dagar utstakades redan linjer och grupperades människor för de kommande ”oppositionerna”.

Stalin följde också Kamenev, ehuru osäkert, initiativlöst, dådlöst. Han drogs in i eftergiftspolitik, men kunde inte spela någon större roll där — den bar hans dådkraftiga och viljestarka natur emot. Därför kunde han ingenting uträtta.

”Under sin blygsamma verksamhet i exekutivkommittén skymtade Stalin ibland som en grå fläck och försvann spårlöst”, skrev Suchanov i sina hågkomster.

VI

Långsamt rörde sig finlandståget. Lenin var eftertänksam; han visste, att det inte fanns någon återvändo från den väg han valt. Antingen — eller. Antingen seger eller fullständigt nederlag

och död — inte blott för honom utan också för partiet och idéerna. Det avgörande ögonblicket inträdde, då hela hans verk, hans drömmar och tankar skulle konfronteras med det reala livet. Han pressade tänderna hårt samman — beslutet var fattat. Det fanns ingen återväg. Nu skulle kampen börja.

Bredvid honom satt den bleke, skälvande Sinovjev. Hur skall det gå, hur skall det gå? viskade han tyst för sig själv.

Redan i Sverige hade man sagt dem, att de antagligen skulle arresteras, så snart de kommo fram. Men. skulle de endast arresteras? De hade rest genom Tyskland, och man kunde säga, att de voro tyska spioner, och under revolutionsdagar äro alla lidelser lössläppta...

Sinovjev skulle med nöje hoppat av detta tåg och omärkligt fortsatt sin väg. Sedan skulle han kunnat dölja sig, stanna hos någon av vännerna under den värsta tiden och se sig omkring.

”Jag får väl ge tusan i den politiska karriären. Livet är dyrare.”

Men tåget gick och han hade inte mod att dölja sig för Lenins stränga blick, som tycktes läsa vad som försiggick i hans själ.

Krupskaja såg husen och träden genom fönstret. Det som skulle ske intresserade henne föga. Hon hade redan vant sig vid allt. Hon tänkte inte nu på politik och arbete utan upplevde det glada mötet med hemlandet.

”Vi äro redan i Ryssland, fosterlandet — ryska björkar, ryska ansikten, ryskt tal. Allt är så kärt, nära, oförglömligt.”

Hon hade tårar i ögonen.

...Vid finska gränsen möttes de av systerbäckarbetarna och petrogradbolsjevikerna med Kamenev och Stalin i spetsen.

Arbetarna buro Lenin på sina skuldror till stationen och uppmanade honom att hålla tal. Han slog avvärijande bort med handen och kastade fram några hälsningsord. Han hade annat att tänka på. Han ville veta vad som skedde i Petrograd. Men först och främst kastade han sig över Kamenev. Han visste redan och kände klart vad denne gjort.

— Vad har ni gjort där i Pravda? Vad skriver ni? Vi ha skällt ut er ordentligt ... Vad är det för linje ni följer! Det är skamligt ... Eftergiftspolitik!

Kamenev slingrade sig som en strykrädd hund. Han försökte le. Allt skulle förklaras, allt skulle ordnas. Men Lenin vände sig redan till Stalin. Frågade honom sakligt om läget i Petrograd och ställningen i landet. Stalin svarade lika sakligt. Han tyngdes inte av Lenins förebråelser. Än sedan ... Om de gjort fel, om de haft orätt. Lenin hade kommit, och han skulle ställa allt till rätta. Stalin var nöjd. För första gången sedan revolutionen kände han sig säker. Nej, en människa som talade så fast och klart kunde inte ta miste. Lenin visste vad han ville. Stalin kände åter förtroende för ledaren och var beredd att ställa sig vid dennes sida.

Sinovjev och Kamenev satte sig i ett hörn av kupén och började ett lågmält samtal.

Sinovjev frågade enträget:

— Således är ni säkra på att man inte kommer att arrestera oss?

Kamenev lugnade honom. Spänningen i Sinovjevs ansikte gav vika, och han återfick sitt vanliga cyniska uttryck. Han var beredd att på nytt spanna ett nät av intriger. Tåget hade inte hunnit fram till Petrograd, förrän Sinovjev avsvurit sig Lenin.

...Finlandstationen i Petrograd. Hederskort, musik. En ung marinofficer, en av dem som gjorde karriär på revolutionen, höll ett hälsningstal och slutade med en förhoppning, att Lenin

skulle gå in i den provisoriska regeringen. Lenin teg, där han stod i sin tillskrynklade rock och runda hatt, som åkt litet på sned. I handen höll han en jättelik blomsterbukett, som någon stuckit till honom. Han visste inte vad han skulle göra med den och tryckte den varligt som ett barn till sitt bröst. Han log en smula, men det ryckte i hans ansikte. Han var inte upplagd för hälsningstal.

...Före detta kejsrerliga gemak. Sovjeternas deputation. Tjcheidse höll tal. Gav uttryck åt en förhoppning om vänskapligt samarbete. Lenin rynkade pannan. Svarade kort och skarpt men vände sig inte till Tjcheidse utan till matroserna och arbetarna, som grupperat sig kring honom.

Svaret var enkelt:

— Leve den sociala revolutionen!

Kampen hade börjat.

En mängd okända människor, som han aldrig någonsin sett — men som stodo honom nära. Muskelösa armar lyfte den senige lille mannen och buro honom som en fana över den tusenhövdade mängden. Sedan en pansarbil, tal, en långsam och festlig procession i strålkastarnas bländande ljus, Krzesinskajas slott, praktfulla gemak, anhängarnas skaror, som väntade honom med lidelsefull oro. Där funnos många unga ansikten, som han inte kände igen, men just dessa betraktade honom med stor förväntan. Åter hälsningstal, tråkiga, onödiga, men plötsligt avbröt Lenin dem myndigt och höll ett två timmars anförande om allt som mognat inom honom under hans långa liv i väntan på denna stund.

Slutsatserna voro:

— Bort med kriget. En fullständig brytning med det internationella kapitalet. Propaganda för detta bland massorna. Förbrödring vid fronten.

— Inget understöd åt den provisoriska regeringen. Hela makten åt sovjeterna och sedan revolutionsdiktatur.

— Jorden åt folket: konfiskering av godsägarnas jord. Nationalisering av jorden. Självständighet åt alla nationer och rätt till oavhängighet.

— Bankerna skola fråntagas kapitalisterna. En enda allmän nationalbank under revolutionsmaktens kontroll.

— Kontroll över produktionen och produkternas fördelning.

— Bort med armén, bort med tjänstemannakåren.

— Ingen socialdemokrati — kommunism!

— En revolutionsinternational för kampen mot världsimperialismen.

Varje mening, varje lösenord träffade åhörarna som ett skarpt piskrapp. Dessa ord voro uttryck för en stark demagogi. Lenin förkastade senare själv en del av dem. Men i denna stund kunde han med deras tillhjälp erövra massorna. Då dessa tankar strömmat ut över landet, skulle de efter månader och år som svavelsyra bränna bort alla spår av det förflutna men på samma gång tillfoga folket svåra sår. Men det förstod ännu ingen. Hans tal var som en exploderande bomb. Alla voro bedövade. Några ansikten lyste. Andra voro dystra.

Redan nästa dag började kampen mot Lenin i partiet. Han var nästan fullständigt ensam. Vid hans sida stodo blott Stalin, Molotov och en grupp ”unga”. Mot honom reste sig nästan alla ”gamla bolsjeviker”.

Det engelska sändebudet skrev i sina anteckningar:

”Bland de nyanlända anarkisterna, som rest i plomberad vagn genom Tyskland, befann sig Lenin. Han uppträdde offentligt första gången på det socialdemokratiska partiets möte och mottogs illa.”

”Det råder inte ringaste tvivel om att han var fullständigt isolerad från alla partikamrater under de första dagarna efter sin ankomst”, skrev Suchanov.

Inte blott Kamenev och Sinovjev utan också Rykov, Tomskij och till och med Djersjinskij stodo i början mot Lenin.

Den inte särskilt klyftige Kalinin snyftade:

— Jag hör till de gamla bolsjevikerna — leninisterna. Och jag är förvånad över Lenins förklaring, att de gamla bolsjevikerna skulle utgöra ett hinder under de nya förhållandena.

...Lenin gick sin utstakade väg, stödd av de unga. Trotsigt, långsamt närmade han sig sitt mål. Först tillskansade han sig majoriteten i det egna partiet — vann seger över Kamenev och Sinovjev. Sedan fick han sovjeterna på sin sida, erövrade massorna, utvalde och stålsatte en initiativrik grupp och erövrade slutligen makten med ett avgörande slag.

Ett nytt skede i den ryska historien började.

Den konturlösa grumliga tiden var slut. Med fasta steg inträdde de verkliga revolutionssoldaterna på historiens arena. Tigande, med sammanbitna tänder, ännu avsides, i hemlighet började kontrarevolutionens dystra soldater bereda sig till den sista kampen.

VII

Från Lenins ankomst blev Stalins politik allt klarare och hans roll inom revolutionsrörelsen allt större. Lenin måste dölja sig efter julirevolten¹ och nederlaget. Partiets ledning övergick till Stalin och Sverdlov. De fullföljde Lenins riktlinjer och kämpade outtröttligt mot alla uppluckrande och försvagande strömningar.

...Under julidagarna inträdde för övrigt ett nytt moment i Stalins liv. Han lärde känna sin blivande hustru.

Dessa dagar höll sig Lenin dold i Petrograd hos en gammal partimedlem, S. Allilujev, som arbetade på elektricitetsverket.

Stalin besökte Lenin där. Frågan huruvida denne skulle utlämna sig till de makthavande var aktuell. En hel rad bolsjeviker, särskilt ”de gamla”, menade att han skulle göra det. Staden uppfylldes av olika rykten. Man sade, att Lenin var tysk spion, att julirevolten och överhuvudtaget bolsjevikernas hela arbete finansierades av tyskarna. Man talade därom både i arbetarkretsarna och i garnisonerna.

— Man har riktat en svår anklagelse mot partiets ledare. Inför domstolen måste han försvara både sig och partiet.

Lenin själv tvekade.

Stalin opponerade sig mot att Lenin skulle överlämna sig till de makthavande.

— Man kommer inte att föra honom till fängelset utan döda honom på vägen.

Just vid samma tidpunkt återvände Allilujevs döttrar hem med finlandståget. De berättade, att de på tåget hört talas om att julirevoltens anstiftare och ”Wilhelms hemliga agenter” hade flytt till Tyskland i en undervattensbåt, vilket var skada, då dessa människor egentligen borde dödas...

¹ I juli år 1917 ägde bolsjevikernas första väpnade resning rum.

Flickorna blevo brydda, då de fingo veta, att den som bar största skulden till resningen befann sig i deras hem. Men deras meddelande visade, att Lenin inte fick råka i regeringens händer.

Stalin frågade skrattande den yngre:

— De komma att döda Iljitj, eller hur?

Hon såg allvarligt på honom med klara, barnsliga ögon och sade:

— Naturligtvis komma de att döda honom...

Den säkra rösten, den allvarliga blicken, det uttrycksfulla ansiktet och de bestämda rörelserna gjorde djupt intryck på Stalin. Han kände sig dragen till denna flicka — nästan ett barn ännu.

Att flickornas iakttagelser voro riktiga bestyrktes av Ordsjonikidse och Nogin, vilka Stalin sänt till sovjeternas exekutivkommitté för att utröna om den garanterade, att Lenin inte skulle utsättas för våld. Men mensjevikerna kunde inte lämna någon garanti.

Man beslöt att skicka Lenin över Systerbäck till Finland. Då alla möjligheter undersökts, maskerades Lenin, och sent på kvällen begav han sig till Primorskstationen, följd av de närmaste vännerna.

”Först gick Emeljanov, strax efter honom Vladimir Iljitj och Sinovjev, och jag och Stalin sist”, berättade Allilujev. ”Tåget hade redan kommit ... De tre kamraterna, som skulle resa, satte sig i den sista vagnen. Kamrat Stalin och jag promenerade obesvärat på perrongen. Strax före tågets avgång gick Vladimir Iljitj ut på den bakre plattformen. Efter några minuter satte sig tåget i rörelse. Kamrat Stalin och jag stodo på perrongen, sågo oavvänt på Vladimir Iljitj och önskade av hjärtat, att han snart skulle återvända välbehållen. När tåget försvunnit ur vår åsyn, gingo vi tillbaka till fots, på en gång sorgsna och lätta om hjärtat.”

Fast Stalin var strängt upptagen, besökte han allt oftare Allilujevs hem. Under de följande åren växte en varm ömhet fram ur detta tillfälliga möte; han hade funnit en människa, den enda i hela sin omgivning, som han fullt litade på.

...Vid partimötet i augusti 1917 framträdde Stalin på uppdrag av Lenin med en politisk rapport. Till resolutionen om ”det politiska läget”, vari påpekades att de ryska revolutionärernas uppgift var att till varje pris taga statsmakten i sina händer och leda landet till fred och socialistisk omdaning, fogade Preobrasjenskij, att framgången var given endast om en proletär revolution kom till stånd i västerlandet.

Stalin genmälte skarpt:

— Jag upprepar Lenins och min gamla tanke, att just Ryssland blir det land, som banar väg för socialismen. Det är på tiden att kasta undan den förlegade uppfattningen, att endast Europa kan visa oss vägen.

...I september 1917 skrev Lenin från Finland, där han ännu höll sig dold, ett kategoriskt brev till partiets centralkommitté.

”Bolsjevikerna kunna och måste ta makten i sina händer.”

Varför kunde de göra det? Därför att de redan fått majoriteten i petrograd- och moskva-sovjeterna. Detta betydde, att de flesta aktiva revolutionärer stodo på deras sida. Det var tillräckligt för att spränga regeringen. Om bolsjevikerna omedelbart skulle sluta fred och genast lämna jorden åt bönderna, bleve deras makt fullständigt tryggad.

Varför borde de göra det? — Därför att motståndarnas krafter växte. Därför att det gjorts förslag att lämna Petrograd i tyskarnas händer, vilket skulle innebära, att bolsjevikerna förlorade allt inflytande där.

”Endast en seger i huvudstaden kan föra bönderna över på vår sida.”

Därför gällde det att tillskansa sig makten. ”Historien kommer inte att förlåta oss, om vi försumma att tillgripa makten nu.”

Stalin framlade Lenins brev inför centralkommittén. Kamenev protesterade upprörd, ville avböja Lenins krav och förhindra varje framträdande. Kamenevs förslag avslogs — men i partiets ledning uppstodo åter slitningar, vilket särskilt klart kom till synes under oktoberdagarna.

VIII

Oktoberomvälvningen i Petrograd var blott en palatsrevolution. En liten grupp aktiva revolutionärer, förenade och organiserade i Lenins parti, erövrade makten. Massorna kommo in i rörelsen först efter segern.

Då bolsjevikernas centralkommitté den sextonde oktober 1917, några dagar före revolten, hade rådplägning med sina samorganisationer, meddelade Sjljapnikov hur den inflytelse-rikaste gruppen, metallarbetarna, förhöll sig:

— Bolsjevikerna dominera, men en bolsjevikrevolt är inte önskad. Blotta ryktet därom framkallar panik.

Volodarskij sammanfattade petrogradarbetarnas hållning i följande ord:

— Det allmänna intrycket är att ingen längtar efter gatustrider .. .

Bland soldaterna var stämningen inte bättre fast petrogradtrupperna just hade sett ett allvarligt hot riktas mot sig. I regeringskretsarna hade det talats om att de skulle utbytas mot friska frontavdelningar. Därför voro Pétrograds soldater till övervägande del mot regeringen och för bolsjevikerna. Men de voro inte heller benägna att gjuta sitt blod för de senare. De hade fullständigt demoraliserats och förlorat all kampduglighet. Under oktoberdagarna förhöll de sig neutrala. Det var allt.

Lenin förutsåg detta. Han visste, att en omvälvning kunde genomföras av ett fåtal, och just detta föranledde honom att inte uppskjuta avgörandet. Varje dag kunde situationen ändras.

Påståendet att Petrograd skulle utlämnas till tyskarna var naturligtvis ren demagogi från Lenins sida. Men det planerade utbytet av petrogradgarnisonen mot frontavdelningar — troligtvis kosacker — var ett allvarligt hot.

Det var sant, att regeringen under sovjeternas tryck länge uppskjutit detta steg. Sovjeterna förstodo, att deras väl och ve hängde på detta soldatskifte. De understöddes uteslutande av den deklasserade soldatesken. Ankomsten av väldisciplinerade trupper skulle göra slut på revolutionsoligarkin. ”Revolutionsdemokratin” föredrog naturligtvis att rädda sig och uppoffra Ryssland, tända ett inbördeskrig.

Så stod frågan.

”Men”, resonerade Lenin, ”det kan ju hända att generalerna skicka trupper oberoende av regeringen, och då....”

Lenin visste, att den nationella diktaturen givetvis var möjlig. Marken var förberedd för den. Landet gick den till mötes. Allt berodde på om de nationella kretsarna kunde handla snabbt. Det gällde blott att erövra makten först.

Det var därför Lenin satte allt på ett kort.

På Kamenevs och Sinovjevs hysteriska protester vid sammanträdet den 16 oktober mot en resning utan att ha inväntat den konstituerande församlingen, .där bolsjevikerna skulle spela en nästan avgörande roll, svarade Stalin:

— Det som Kamenev och Sinovjev föreslå bereder kontrarevolutionen möjlighet att organisera sig — vi skulle oupphörligt tvingas att retirera och på så sätt förlora revolutionen.

IX

Den nationella diktaturen hade varit möjlig och till och med oundviklig, om inte bolsjevikerna ingripit. Man får inte glömma, att det inte förekommit någon folkrevolution i Ryssland före oktoberomvälvningen. — Revolutionen var begränsad till staden, delvis till fronten. Egentligen var det ingen revolution utan ännu endast ett pöbel- och soldatuppror, då bönderna, den ryska jordens avgörande kraft, ända till de sista månaderna före oktoberomvälvningen förblevo lugna, tåligt avvaktande. Före augusti — september 1917 existerade ingen allmän agrarrörelse i Ryssland.

Lenin tog detta med i beräkningen.

Redan i april, kort efter ankomsten från utlandet, sade han:

— Agrarrörelsen är blott förutsedd men ännu ingen faktisk företeelse. Man måste vara beredd på att bönderna kunna förena sig med bourgeoisin.

En kort tid därefter upprepade han:

— Vi kämpa för att bönderna skola övergå till oss, men de stå till en viss grad medvetet på kapitalisternas sida.

...Hela saken berodde på att stoly-pinreformen, hur den än förvrängts efter sin upphovsmans död, ändå givit betydliga resultat. Vid revolutionsutbrottet hade Ryssland över tre miljoner bondehushåll, vilka avskilt sig från byalagen. Det uppstod ett betydande skikt av välbärgade, självägande bönder, som blivit starka genom bondeklassens partiella proletarisering och genom inköp av godsägarnas jord. Hur starkt detta skikt var, hur gynnsamt det alltjämt växande antalet små kapitalistiska bondehushåll var för landet, framgår av den omständigheten att folkinkomsten inom lantbruket genom den ökade produktionen stigit med 33,8 % från år 1900 till 1913. Den hastigaste tillväxten hänför sig till tiden efter stoly-pinreformen. Blott under femårsperioden som direkt följde på reformen — åren 1908-1912 — ökades exporten av ryska lantbruksprodukter en och en halv gång. Lantbruket moderniserades. Antalet införda lantbruksmaskiner fyrdubblades under dessa år, och aderton gånger så mycket konstgödsel importerades.

Allt detta uteslöt inte revolutionen men kunde leda den in på en väg, där ett förbund mellan bourgeoisin och bondeklassen var tänkbart utan att en brytning av stats- och samhällsstrukturen kom till stånd.

Bönderna rycktes inte med av februarirevolutionen och tillskansade sig inte heller godsägarnas jord. De bönder, som voro vid fronten, kvarstannade där. Varför skulle de göra revolt? — Jord och fred hade ju den nya regeringen lovat dem. Man kunde se tiden an. Bönderna ville ha ordning. De ville ”lagenligt” erhålla jorden av ”den lagliga makten”, så att inga missförstånd kunde uppstå. Endast en sådan laglig makt kunde också sluta fred. Och fastän frontsoldaterna inte kämpade längre, kvarstannade de vid fronten. Bönderna ställde sig avvisande mot oroligheterna i städerna.

Men tiden gick. Från huvudstaden spredos alltmera skrämmande rykten. Befolkningen där var fortfarande upprorisk, regeringen kunde ingenting göra. Böndernas representanter återvände utan att ha uträttat något. Det fanns ingen reda — sammankallandet av den konstituerande

församlingen uppsköts ständigt, ingen ljusning syntes. Varken jord eller fred kunde denna regering skänka.

Bönderna blevo oroliga och tillskansade sig slutligen egenmäktigt jorden. Agrarrörelsen begynte. Folkrevolutionen tändes.

Men trots detta skulle den nationella diktaturen ännu kunnat finna stöd hos bönderna. Till och med de fattigaste bland dem skulle hellre accepterat en nationell diktatur än bolsjevikernas välde, ty varje bonde önskar innerst bli självägande. För bönderna var därför ett förbund med bourgeoisin naturligare än med arbetarna. Varje fattiglapp ville göra sig rik på godsägarnas jord och bli en sannskyldig kapitalist.

Om en nationell diktator intagit den kraftlösa och impopulära regeringens plats före oktoberomvälvningen och garanterat bönderna jord och fred, skulle de ställt sin kraft och frontens styrka till hans förfogande för att skingra sovjeterna och nedtysta stadspöbeln. Om denne diktator senare jagat bort den konstituerande församlingen för att undvika nya omvälvningar och för att makten inte skulle falla i den revolutionära oligarkins händer, skulle bönderna åter understött honom. Om de fått jorden och det skulle bli fred, vad behövde man då den konstituerande församlingen till... Det är karakteristiskt att bönderna före, under och långt efter oktoberrevolutionen brukade säga: om tsaren varit... utan honom blir det ingen ordning!

Om allt det som Lenin befarade verkligen inträffat, om bourgeoisin under den gamla regimens reviderade former förbundet sig med bönderna i en nationell diktatur, skulle grundmotsättningarerna i det ryska samhällslivet kunnat utjämnas, behovet av en folkrevolution ha borteliminerats och Lenin och hans parti blivit över. flödiga.

Lenin visste, att i historien alltid den segrar, som i det avgörande ögonblicket först tar initiativet. Han beslöt att riskera allt och gå framåt, hinna före nationaldiktaturen, först tillgripa makten, proklamera böndernas rätt till jord och fred, på så sätt omintetgöra diktaturen och den konstituerande församlingen och utföra det största revolutionära experimentet i världshistorien.

Med makt kan man utföra allt!

X

Men var voro då nationalisterna under oktoberomvälvningen? Varför tilläto de att en revolution fick komma till stånd, då de representerade den kraft, som Lenin mest av allt fruktade?

De aktivaste i den nationella rörelsen voro officerarna. Men de rörde inte ett finger för att skydda den provisoriska regeringen mot bolsjevikerna.

Medan Vinterpalatset, där regeringen befann sig, skyddades av en handfull krigsskolelever och den dekorativa kvinnliga bataljonen, var enligt Kerenskij's utsago den bredvidliggande krigsstabens byggnad "överfull av officerare av skiftande ålder och rang, delegater från skilda arméavdelningar" .. .

"En av de trogna officerarna", berättade Kerenskij, "som insett vad som försiggick i staben och som särskilt gav akt på överste Polkovnikov, vilken kommenderade Petrograds regeringstrupper under omvälvningen, kom till mig och förklarade upprörd, att han måste kalla detta för förräderi. Officerarna uppträdde verkligen alltmera provocerande gentemot regeringen och i synnerhet mot mig. Som jag senare fick veta, hade de på överste Polkovnikovs eget initiativ igångsatt en kampanj för att arresteras mig. Först viskade man om det, men snart började man tala öppet därom."

Kosacktruppernas förbund, som befann sig i Petrograd och som leddes av de nationella kretsarna, vägrade att inblanda kosackerna i kampen mellan bolsjevikerna och regeringen. De kosackregementen som befunno sig i Petrograd, ”samlade hästarna” under hela belägringen av Vinterpalatset men ingrepp inte. Ännu före omvälvningen skulle frontskvadronerna anlända till Petrograd, tillkallade av Kerenskij i egenskap av högste befälhavare. De uteblevo. Då Kerenskij själv skyndade till nordfronten, vägrade befälhavaren för staben, general Tjermisov, att lämna någon hjälp och hejdade arméns frammarsch. Kort och gott, armékretsarna, den nationella rörelsens kärna, utlämnade avsiktligt regeringen i bolsjevikernas händer.

Naturligtvis var det ett missgrepp. Ett ohjälpligt missgrepp. Men officerarnas handlingssätt var psykologiskt förklarligt. Den ryska officerskåren hade mer än andra befolkningsskikt lidit av revolutionen alltifrån dess början. Man måste säga, att dess flertal inte alls var fientligt stämt mot revolutionen. Inte ens de monarkistiskt sinnade officerarna hade sympatier för den gamla regimen. Kriget hade alltför väl blottat monarkins brister. Man får inte heller glömma, att kriget i hög grad förändrade officerskåren, demokratiserade den. Till och med de gamla kaderofficerarna accepterade revolutionen som någonting oundvikligt.

”Jag har aldrig någonsin varit anhängare av laglöshetens och slumpens regim”, skrev Drosdovskij, ”jag betraktade omvälvningen som en farlig men oundviklig operation.”

Officerskåren hade beredvilligt understött den provisoriska regeringen.

Men snart kom missräkningen. Sedan föddes förakt och hat, först mot sovjeterna och senare mot regeringen. Det började med att officerarna i armén och flottan fingo gjuta sitt blod. De kaotiska förhållandena buro delvis skulden. Officerarnas och soldaternas ställning hade alltid varit ytterst komplicerad — särskilt under kriget och än mera i en armé som den ryska, där överbefälet återinfört kroppsgalan. Under den uppblussande revolutionen voro enstaka våldsdåd nästan oundvikliga. Men i den ryska armén blev det något mera än enstaka våldsdåd. Slöddret, som från första revolutionsdagen tagit plats i sovjeterna, hetsade systematiskt massan mot officerarna för att tillskansa sig dess ynnest — det var lätt att offra officerarna och ropa: korsfäst! Dessa människor gjorde det också — för att uppluckra armén och därigenom befästa sin ställning. En armé, som lydde sina befälhavare, utgjorde den största fara för de revolutionära oligarkerna. Men det starkaste motivet var sovjetpöbelns instinktiva hat till allt rysk-nationellt. Officerskåren, i synnerhet de offervilliga, heroiska frontofficerarna, tycktes dem klarast förkroppsliga den rysk-nationella idén. Detta glödande hat mot Ryssland, mot den ryska nationen, som kom till uttryck i sovjeterna under mensjevnikernas styre, fick ett naturligt utlopp i hetsen mot officerarna. Inte bara sitt blod fingo de gjuta — det fanns ingen förorättelse eller förnedring, som inte drabbade dem ... Det enda, som ännu möjliggjorde officerarnas närvaro vid fronten, var det stöd de hade bland soldaterna själva, vilka ofta genom krigskamratskapet stodo officerarna närmare än sovjethjältarna bakom fronten.

Den svaga regeringen kunde inte uträtta något för att skydda officerarna och stärka deras auktoritet. Officerarna började därför ofrivilligt betrakta regeringen som medbrottsling i sovjeternas hetskampanj.

Men både förnedring och förorättelser skulle officerarna ännu kunnat uthärda med sammanbitna tänder och viljan spänd till stål. Inte heller döden skrämde, om den blott gagnade fosterlandet. Men fosterlandets öde skrämde. Staten och armén förföllo och tycktes gå mot en snar undergång. Detta var outhärdligt. I officerskretsarna tänkte man: är det inte tid för oss att ingripa för fosterlandets räddning och hjälpa regeringen att leda det ut ur återvändsgränd?

Det första försöket gjordes i april 1917 av general Kornilov. Han var då överbefälhavare för petrogradtrupperna. Gatupöbeln hade just gjort sitt första framträdande mot regeringen.

Kornilov var beslutsam och orubblig. Han ville utrota oroshärden och omintetgöra framtida uppror. Han kommenderade ut artilleriet för att med kanonernas hjälp tvinga revolutionspöbeln till ordning. Han visste, att andra argument voro otillräckliga. Troligtvis skulle han också ha vunnit en del av Petrograds demoraliserade trupper — det var inte för sent ännu, och den lille generalen med järnviljan hade en stor makt över människorna, som tvang dem att följa honom. Sannolikt skulle han nått sitt mål — litet blod skulle nog flutit på gatorna och några oligarker skulle undanröjts, men han skulle förhindrat det kommande inbördeskrigets alla fasor.

Sovjeternas medlemmar kände emellertid den förhatliga nationella diktaturens närhet och sågo sin makt hotad. Några kände redan repet kring halsen. De grepos av panik.

Medlemmarna i regeringen, som voro förbundna med sovjeterna, blevo förbryllade. Likaså alla anhängare av ”demokrati” och ”folkstyre”. De ville också ha ordning, men den skulle komma av sig själv och inte ur järngeneralens hand.

Trupperna fingo order att inte lyda sina befälhavare och inte lämna kasernerna, såvida inte befallningen sanktionerats av sovjeterna. Kornilov blev avsatt. Revolutionspöbeln segrade och blev än vildare. Från denna stund upphörde regeringen att vara regering. Från denna stund förstodo de nationella kretsarna, i synnerhet officerarna, att de inte kunde räkna med regeringen och att den inte borde understödjas utan störtas.

Efter någon tid blev Kornilov högste befälhavare. De nationellt sinnade kretsarna drogos till honom: officerarna, bourgeoisin, som längtade efter ordning, storbönderna, kosackerna, ja till och med aktiva revolutionärer, vilka hade både vilja och temperament och inte kunde strida på två fronter och för vilka bolsjevismen ännu hade alltför mycket av marxism och internationalism. Till dessa hörde Boris Savinkov.

Kornilovs framträdande i augusti 1917 kunde ha blivit en vändpunkt i revolutionshistorien, men av många skäl misslyckades han. En av orsakerna var att regeringen, som inte förstod att detta steg vore landets räddning, förklarades Kornilov för förrädare. Emellertid har historien visat, att det inte var Kornilov, som begått förräderiet mot folket och staten.

Hur rätt Kornilov hade förstodo de aktiva officerarna mycket väl, och från denna stund blevo både regeringen och sovjeterna dem förhatliga. Det var därför de inte understödde Kerenskij under oktoberdagarna utan föredrogo att se honom störtas av bolsjevikerna för att sedan själva tillgripa makten. Det var deras stora misstag.

När hårda händer gripit makten, släppa de den inte.

XI

Stalin deltog aktivt i förberedelserna för oktoberomvälvningen.

Han var medlem i ”kommissionen för politisk ledning”, som bildats kort tid före omvälvningen och som bestod av sju personer, valda ur partiets centralkommitté, nämligen förutom Stalin: Lenin, Trotskij, Kamenev, Sinovjev, Sokolnikov och Bubnov. Denna kommission blev senare den allsmäktiga politiska byrån.

Senare invaldes Stalin tillsammans med Sverdlov, Djersjinskij, Bubnov och Uritskij i partiets ”krisrevolutionära central”, som direkt ledde resningen.

Efter omvälvningen utnämndes han till folkkommissarie i nationalitetsfrågan. Han ansågs vara sakkunnig i denna fråga, som han mer än de andra ledarna i partiet tänkt över och skrivit om. Dessutom överensstämde hans synpunkter med Lenins. Redan en vecka efter omvälvningen hade han utarbetat och publicerat en ”Deklaration om folkens rättigheter i Ryssland”,

underskriven av honom och Lenin. I denna deklaration sades; att den nya regeringens nationella politik skulle ledas enligt följande grunder:

1. Jämlikhet och suveränitet åt Rysslands alla folk.
2. Självbestämmanderätt, möjlighet till autonomi och upprättande av självständiga stater.
3. Avskaffande av alla nationella och nationellt religiösa begränsningar.
4. Fri utveckling för nationella minoriteter och etnografiska grupper, vilka befolka Rysslands territorium.

Detta var skicklig demagogi, som i hög grad försvårade arbetet för de nationella kretsarna, vilka envist höllo fast vid formeln ett ”enhetligt och odelbart” Ryssland. Samma deklaration undergrävde också olika nationella regeringar, vilka bildats på Rysslands territorium. Senare likviderade Stalin mycket skickligt denna deklaration och upptog själv formeln ”enhetligt och odelbart”.

Men det viktigaste arbetet utförde Stalin vid Lenins sida — han hjälpte honom att organisera makten. Det fanns dagar, då han knappast lämnade Lenins arbetsrum.

”Lenin arbetade med brinnande intensitet”, skrev M. Skripnik, en av sekreterarna i folk-kommissariernas sovjet. ”Nästan varje dag tillbragte Stalin långa timmar i Iljitjs arbetsrum, och då ljöd ofta hans bullrande öppna skratt därifrån.”

Stalin kunde då ännu skratta, fast tiden var svår och ställningen kritisk. Men sådan var hans läggning. Ofta lade han in en mycket djup mening i ett grovt och listigt skämt.

Några månader tidigare, före julirevolten, satt Stalin med Demjan Bednyj på Pravdas redaktion.

”Det ringde i telefonen”, berättade Demjan. ”Matroserna, kronstadtpojarna, ville tala med Stalin. Pojkarna frågade rakt på sak om de skulle demonstrera med eller utan gevär. Jag såg stint på Stalin och fick lust att skratta. Jag var mycket nyfiken på hur han skulle besvara frågan om gevären och till på köpet i telefon.

Stalin tog på sig en lustig och slug min, strök över mustascherna med den fria handen och sade:

— Gevär? ... det vet ni nog bäst själva, kamrater... Vi, pennans män, till exempel, släpa alltid vårt vapen, blyertsen, med oss ... Men hur ni skall göra med era vapen, det vet ni nog själva bäst.

Självfallet gingo alla pojkarna ut i demonstrationen med sina 'blyertsar' ...”¹

.. Tiden efter oktoberomvälvningen var svår. Det gällde att tillskansa sig makten, befästa den, så småningom strama åt diktaturens tömmar.

Bolsjevikerna hade ingen vana vid makten och inga former för den. Överallt fientliga element. Bolsjevikerna och deras anhängare voro blott ett fåtal.

Statsinstitutionerna hade fallit isär, fungerade inte eller arbetade utan att respektera den nya makten, utan att erkänna den. En del av tjänstemännen hade gått, och de som stannat kvar voro till ingen nytta, de saboterade sovjetmakten. De viktigaste papperen voro undangömda, hade lagts i hemligt förvar. Det fanns ingen att anförtro ens de enklaste uppdrag. Trotskij fick översätta de första noterna till främmande språk och ikläda dem vedertagna former. Vid

¹ Bolsjevikerna organiserade det väpnade framträdandet i juli 1917 men förnekade samtidigt både sin delaktighet i förberedelserna och att framträdandet var ett försök att med vapen i hand tillskansa sig makten. Därför iakttog Stalin en så listig försiktighet.

sammanträdet för utrikesministeriets tjänstemän påpekade han detta. Man lyssnade tigande till honom och alla gingo sin väg, både de högre och lägre tjänstemännen.

Den nya regeringen hade inga pengar. Banktjänstemännen nekade att utbetala dess order, och regeringen fick slutligen tillgripa den enda möjliga utvägen — den arresterade bankdirektörerna med soldaternas hjälp.

Otaliga bilar flögo genom staden. Men regeringen hade inga och då Djersjinskij fordrade transportmedel åt den nybildade kommissionen för kampen mot kontrarevolutionen, måste regeringen hålla ett mer än tims långt sammanträde för att avgöra varifrån åtminstone en bil skulle kunna anskaffas.

Smolnyj, där regeringen residerade, var ett slags genomfartsväg, en larmande kasern, en ständig mötesplats, där fullständig villervalla och oordning rådde.

Utifrån såg det ut som en väpnad fästning. Lätta kanoner, pansarbilar, maskingevär, otaliga vaktposter, ytterst sträng bevakning. Men ändå kunde vem som helst gå ut och in där. Det var den lättaste sak i världen att förfalska en passersedel eller skaffa en vit papperslapp med stämpel. Det fanns tillfällen då människor, vilka ville spionera och om möjligt döda Lenin, sluppo in. De lyckades till och med tränga fram till hans arbetsrum.

Det hände att Trotskij vägrades tillträde, då han glömt sin passersedel, och då han uppgav sitt namn för vaktföreståndaren, rev sig denne i nacken och sade:

— Trotskij ... Jag har visst hört namnet förr, men jag kan ändå inte släppa in er, kamrat. Allt möjligt folk springer här. I vilken angelägenhet kommer ni för resten? Vem söker ni?

Det fanns tillfällen då man förde dit arresterade, vilka inte släpptes in omedelbart, och medan bevakningen avlägsnade sig för att hämta passersedel, gingo de arresterade lugnt hem. Det hände att arresterade, som placerats i ett av de oordnade rummen i Smolnyj, togo på sig något klädesplagg, som hängde där, och obekymrat gingo förbi vaktposterna, vilka tigande betraktade dem och läto dem passera. Om en människa uppträder så bestämt, måste ju allt vara i sin ordning ... Fången kom ut på gatan och kunde bege sig söderut till Kiev eller Don.

Rummen där regeringen sammanträdde liknade minst av allt officiella samlings-salar. Någon ordning var det i Lenins arbetsrum, i den lilla kammaren, där man under sammanträdena måste sitta både på fönsterbrädet och bordet. Det låg till och med en matta på golvet för att skydda mot drag. Men salen, där regeringen vanligtvis sammanträdde, var som ett lagerrum på en tidningsexpedition. I fönstret, på golvet och på borden ligo tidnings- och pappershögar. Golvet var smutsigt, översållat av cigarettstumpar, papperslappar och snören. Man kom in direkt från gatan, i galoscher — mössor och rockar lade man i en hög på bord och stolar. Stolarna vom, enkla, bristfälliga. Vid sammanträdena ställdes olika bord i en rad — skrivbord av valnöt och ek och enkla köksbord av furu. Fönstren tvättades aldrig, stora stycken av målningen på väggarna hade fallit bort. Handtagen på dörrarna voro lösa, låsen ur funktion. Hur skulle man hysa någon aktning för en regering i sådana gemak!

En grupp kosacker och officerare som kommit söderifrån och ville ingå förbund med bolsjevikerna mot sina generaler stego in, stodo undrande en stund, sågo sig förvånade omkring, vände om, gingo ut och reste hem.

En finsk delegation kom. Nyss hade akten om Finlands självständighet underskrivits — det var Stalins verk. Delegationen kom för att tacka. Främst stod Svinhufvud, en före detta revolutionär, som varit politisk straffånge. Men delegaterna voro högtidsklädda, uppträdde med värdighet. De voro representanter för ett fritt land och hade kommit till ett annat lands regering.

I folkskommisariernas sovjet rådde den största villervalla. Man ledde underhandlingar, befäste överenskommelser, förde sakliga samtal, men en högtidlig visit, en ceremoni var något ovanligt, okänt. Vad skulle den tjäna till? Men man var tvungen att ta emot delegationen. Vem skulle göra det? — Kanske Stalin? Han var ju folkskommisarie i nationalitetsfrågan. Stalin 'värjde sig med händer och fötter och skrattade. Vad var han för en re-pre-sen-tant! Skulle justitiekommisarierna ta emot? — Inte heller. Så fick Lenin göra det.

Lenin såg sig omkring i salen. Bara inte här, inte i denna lada! Han befallde att delegationen skulle föras till ett snyggare rum. Han slätade ut kavajen, rätade till den gamla slitna slipsen och sprang ut. Efter en stund återvände han konfys och förargad.

— Nu har jag blivit av med dem. De gjorde sura miner. I deras ansikten kunde man läsa: vi äro hövliga människor, vi veta hur det skall gå till, vi ha kommit hit för att tacka, men vad är ni egentligen för en regering! Och de ha rätt. Vad tusan äro vi för en regering! Det är så att man kan skratta ... Och så visste jag inte heller hur jag skulle tilltala dem. Jag tänkte: Svinhufvud är revolutionär, före detta politisk straffånge och jag sade: ”God dag, kamrater.” Då blevo de sura som ättika och svarade: ”God dag, herr ministerpresident” ... Herr!...

Lenin log.

— Men det gör ingenting. Vi skola nog lära oss. Och de lärde sig slutligen... Men än så länge var det kaos, inga traditioner, ingen ritual.

Smolnyj levde sitt liv, Petrograd och det övriga landet sitt.

Och alla sade — några med bitter smärta, andra med skadeglädje:

— Vad är det för en regering! ... Den kommer inte ens att stå rycken en månad.

XII

Öppet, utmanande församlades olika organisationer, vilka tagit till sin uppgift att bekämpa den nya regeringen. I spetsen stod ”revolutionsdemokratin” och grupper ur den moderata bourgeoisin. De talade, drucknade i ord. Matrosernas grova händer slötos konvulsiviskt kring gevären, beredda att avfyra en salva. Men regeringen teg, regeringen rörde sig ännu inte. Den till och med underhandlade med dessa motståndare, invaggade dem i förhoppning att få del av makten — de voro ofarliga.

Medlemmarna i den störtade provisoriska regeringen sammanträdde nästan öppet. De ansågo sig fortfarande som representanter för den lagliga makten i landet, vilket de framhöllo i meddelanden, som tidningarna tryckte.

Kerenskij var borta men hade lämnat fullmakt åt Avksentjev¹. Men inte heller Avksentjev besökte sammanträdena. Prokopovitj, som beklädde något slags ministerpost, var ordförande. De flesta ministrarna voro också borta, hade spritt sig över landet, drucknade i ord, tröttade ut sig i fruktlösa underhandlingar, desorganiserade den antibolsjevikiska rörelsen. Men ministrarnas ställföreträdare sammanträdde och man förde protokoll över deras möten. Kanslierna voro verksamma, man upprätthöll förbindelsen med frontstaben och med ministerierna som saboterade sovjetmakten.

Denna illegala regering hade ännu auktoritet, hade ett faktiskt inflytande och skulle kunnat tillfoga den nya makten stor skada om den blott varit sammansatt av andra personer. Men bolsjevikerna visste med vem de hade att göra.

¹ Provisoriska parlamentets president under Kerenskij's tid.

Den provisoriska regeringen yrkade på ”att senaten formellt inte skall erkänna bolsjevikmakten”. Vem frågade efter om pensionerade gubbar, levande lik från den forna regimen, erkände statsmakten eller inte! Men denna sak diskuterades livligt och allvarligt.

”Det enda senatorerna fruktade”, skrev Demjanov, en av medlemmarna i denna regering, ”var att vid diskussionen av denna fråga överskrida det lagenliga och gå till politisk demonstration. Men vi lyckades anvisa bolsjevikerna deras rätta plats utan demonstration.”

Frågan om utbetalningar diskuterades. Medan sovjetmakten till följd av tjänstemännens sabotage var fullständigt utan penningmedel, förfogade den illegala provisoriska regeringen över emission och penningutlämning.

Den antibolsjevikiska kommittén för ”fosterlandets och revolutionens räddning”, en av de många förkrympta institutionerna från denna tid, vände sig till ”regeringen” med begäran om fyrahundratusen rubel. Pengarna skulle användas till utgivande av antibolsjevikiska broschyrer och upprop att fördelas inom armén.

”Detta förehavande”, skrev Demjanov, ”kunde ha haft någon framgång då. I armén var stämningen splittrad, varav en viss obeslutsamhet uppstod.”

Samtidigt vände sig tjänstemännen i ämbetsverken till regeringen med begäran att genast erhålla sina löner. Tjänstemännen resonerade fullständigt riktigt:

”Sabotage är möjligt, endast om vi ha medel för vårt och våra familjers uppehälle. Den provisoriska regeringen kan varje dag förhindras att förfoga över pengar. Och bolsjevikerna komma att uppställa som oeftergivligt villkor, att arbetet återupptages, innan lönerna utbetalas.”

”Man förde ändlösa diskussioner huruvida lagbestämmelserna för lönerna utbetalande kunde brytas.”

Mest beslutsamt framträdde Prokopovitj, ordförande i denna underliga församling:

— Vi ha inte rätt att göra det! Han hotade till och med att gå från sin post.

Slutligen beslöt man att ta pengar ur riksbanken till tjänstemännens löner. Men själva utbetalningen skulle ske inom den lagstadgade fristen.

”Räddningskommittén” fick emellertid sin begäran avslagen.

— Vi ha inte rätt att slösa pengar på partistridigheter, sade Prokopovitj.

Han tänkte synbarligen inte på att folkets vidare öden just avgjordes. Formen i främsta rummet!

...Under oktoberomvälvningen gick Stalin en dag över Nevskij Prospekt i riktning mot distriktsstaben.

Ett led av matrosor spärrade Nevskij Prospekt. En stor människomassa trängde på. Alla, män och kvinnor, voro välklädda. Bland dem funnos många av revolutionsdemokratins ledare: Avksentjev, Prokopovitj, Chintjuk, Schröder, Abramovitj. Under hysteriska skrik krävde de att bli insläppta i Vinterpalatset, där den provisoriska regeringen ännu residerade.

— Vi vilja dö i Vinterpalatset!

Men matroserna släppte inte in folkmassan. De voro först lugna, men då folkmassan blev mera enträgen, skällsord och hätska rop ljödo, bleve matroserna ursinniga.

— Ge er i väg! skreko de, vi ha sagt att vi inte släppa fram er! Om ni inte går härifrån, slå vi till med kolvarna, och om det behövs så skjuta vi.

Nya skrik av förbittring och vrede. Då klättrade minister Prokopovitj upp på en låda, svängde med paraplyet, manade till tystnad och började tala:

— Kamrater och medborgare, sade han, man använder grovt våld mot oss. Vi kunna inte befläcka dessa oupplysta människors händer med vårt oskyldiga blod. Det är under vår värdighet att arkebuseras av dem. Låt oss återvända till rådhuset för att diskutera det bästa sättet att rädda fosterlandet och revolutionen.¹

... Stalin spottade, tog fram sin passersedel och gick genom matrosernas led. Och dessa människor ville hålla makten i sina händer under en revolutionsepok!

XIII

Men det fanns andra människor, som utgjorde en verklig fara, därför att de talade föga men i stället arbetade intensivt. Det var de högernationella kretsarna.

Omedelbart efter oktoberomvälvningen gjorde de ett försök att rycka makten ur bolsjeviker-
nas händer. Det var krigsskolelevernas revolt. I Petrograd dundrade kanoner, smattrade maskingevär. Men resningen underkuvades. De nationella kretsarna förstodo, att deras passivitet under oktoberdagarna varit ett missgrepp. Men de förtvivlade inte, läto inte händerna sjunka utan fortsatte sitt arbete i de militära kretsarna. Tio dagar efter omvälvningen arresterades en rad ledare i officersorganisationen, bland andra Purisjkevitj, en av de mest aktiva i det nationella lägret. Man fann hos honom ett brev, adresserat till general Kaledin, donkosackernas hetman.

”Organisationen till vilken jag är ansluten”, skrev Purisjkevitj, ”arbetar intensivt på att sammansvetsa officerare och eleverna vid krigsskolorna och beväpna dem. Man kan rädda läget endast genom att upprätta regementen, bestående av officerare och krigsskolelever. Genom ett framgångsrikt angrepp med deras tillhjälp kan man också få de härvarande truppavdelningarna på sin sida, men utan att detta villkor uppfylles, kan man inte få en enda soldat ... Kosackerna äro till största delen demoraliserade genom propaganda... Förbrytare och slödder ha övertaget, och med dem kan man endast göra upp räkningen genom galgar och offentliga arkebuseringar. Vi vänta er hit, general, och i det ögonblick ni närmar er, komma vi att framträda med hela vår förefintliga styrka.”

Här låg en real fara, och den nya makten var med' veten därom. Den var till och med beredd att ingå överenskommelser med de nationella kretsarna. Lenin tänkte allvarligt på möjligheten av ett sådant samförstånd, medan han inte tillmätte överenskommelsen med den ”revolutionära demokratin” och de socialistiska partierna någon större vikt, utan förde underhandlingar blott för att få andrum och diplomatiskt kunna dölja de strategiska förhållandena.

Då Lenin den 9 november 1917 talade om underhandlingar med andra partier för att bilda en regering, förklarade han:

— Det är inte sant, att vi inte önska någon överenskommelse för att undvika inbördeskrig. Med sådana män som Kaledin, Rodsianko, Rjabusjinskij äro vi beredda att träffa en överenskommelse, då de ha reala krafter att stödja sig på. Men ”medlingspartierna” sträva efter samförstånd utan att ha någon kraft bakom sig. De äro inga politiker utan blott kannstöpere, alla dessa, Tjernov, Lieber, Dan, vilka anta att en överenskommelse med dem skulle skapa fred i landet och tillfredsställa Kaledin och andra kontrarevolutionära element.

Men då var en överenskommelse med de nationella kretsarna otänkbar. Inbördeskrig, terror och repressalier voro oundvikliga.

¹ Denna scen har D. Reed, som också var närvarande, skildrat i sin bok ”Tio dagar som skakat världen”.

... Revolutionspöbeln utgjorde den andra faran.

Garnisonen var opålitlig, tveksam, alltid beredd att vid första tillfälle övergå till nya segrare. Soldaterna hade misräknat sig på den nya makten. De trodde, att bolsjevikregimen skulle medföra fullständig tygellöshet, att allt, till och med massplundring, skulle tillåtas. Men då soldaterna trängde in i Vinterpalatsets vinkällare, skickade regeringen dit rödgardister och matroser, maskingevär ställdes upp — kulregnet splittrade buteljerna och skonade inte människorna. Vin och blod blandades på isen vid Vinterpalatset. Dryckesexcessen förhindrades. Soldaterna dolde sitt missnöje. I Smolnyj rådde ofta oro — alla voro i krigsberedskap. Än talades det om att soldaterna rest sig för att störta makten, än att arbetarkolonner från Obuchovfabriken voro på marsch.

Efter någon tid avväpnades för övrigt en del av petrogradgarnisonen och resten skickades till inbördeskrigets fronter. Det grå soldatväldet upphörde.

Arbetarna voro inte heller nöjda. De hade räknat med att deras levnadsförhållanden genast skulle förbättras. I stället för bröd fingo de dekret, och det materiella läget och arbetsvillkoren förblevo oförändrade. Man förklarade för arbetarna, att de nu voro ägare till fabrikerna och bruken. Men fabrikerna stodo nästan stilla, det fanns varken bränsle eller råmaterial att tillgå, och den växande livsmedelsbristen gjorde livet outhärdligt.

Till och med i regeringens centrum, i Smolnyj, levde man huvudsakligen på fisksoppa och möglande gröt utan smör. Den största läckerheten bestod av tre smörgåsar med korv, vilka ibland serverades till teet åt folkkommisarierna. Men sådan föda var blott tillgänglig för de styrande kretsarna, i själva staden fanns ingenting att få. Affärerna voro tomma. Matvaror kunde man blott erhålla på smygvägar till tredubbla priser, och arbetarna märkte åter med förbittring, att livsförnödenheterna inte voro åtkomliga för dem utan för de forna ägande klasserna, vilka ännu hade pengar. Det spreds dystra rykten om plundringar, om sedeslöst liv bland de nya härskarna, om att samvetslösa individer såsom Koslovskij, Bontj-Brujevitj eller Ganetskij mot mutor protegerade. borgare och på så sätt förskaffade sig en sorgfri tillvaro.

Stadsborna fingo blott ett kvarts pund bröd om dagen per individ. Arbetarna hade dittills fått en extra portion, men den drogs in. Annars skulle det inte räcka till för den övriga befolkningen. Det är sant, att man varken hade bröd eller mjöl i förstaklassrestaurangerna, där bourgeoisin åt, men bourgeoisin hade ju pengar och kunde skaffa sig bröd på smygvägar.

Och sådant bröd man fick! Det var knappast ätbart. Man lämnade prov på detta bröd till Smolnyj.

”Låt 'arbetar- och bonderegeringen' se vad arbetare och bönder få äta!”

”På bordet lago bitar av något som kunde vara torr lera eller hårdnad jord”, berättade M. Skripnik. ”Bilderna var skrämmande. Det låg något hotfullt i de små vedervärdiga brödbitarna, som om de dolde en fara.”

Arbetarna blevo oroliga. I Smolnyj trängdes delegationer. Men ,vad kunde regeringen göra? Landsbygden lämnade inget bröd. Den stolypinske ”starke” bonden började visa den nya makten tänderna. Det var svårt att komma i besittning av det bröd som fanns, då kommunikationerna voro ytterst bristfälliga.

— Regeringen kan inte lämna ut något bröd, sade Lenin dystert, då man rapporterade, att en ny arbetardelegation kommit. Kulaken¹ lämnar inget bröd. Man måste kämpa för brödet med vapen i hand.

¹ Kulak — rik bonde.

Truppvadlingar upprättades för att anskaffa livsmedel. Snart skulle stadsarbetarnas härtåg mot landsbygden börja: ett korståg efter bröd. Sedan skulle klasskampen utbreda sig i landet — bybefolkningen splittras, den fattige bonden sluta sig till den hungrige arbetaren.

Man skulle frånta den rike bröd, kreatur, jord. Han skulle vända sig till generalerna, till det vita lägret för att få hjälp, och från söder till norr, från väster till öster skulle kontrarevolutionens hotande arméer sträcka sig för att omsluta de rödas centra i en järnring.

Allt gick som Lenin förutsett.

...Förutom rödgardisterna, som rekryterats från de unga, voro matroserna den nya regeringens enda stöd. Men de voro inte nöjda, de ansågo bolsjevikregeringen alltför svag.

Vad var det för en regering, som tillät tidningar, fulla av de grävsta skällsord och uppmaningar till öppen olydnad, att utkomma? Vad var det för en regering, som inte rörde ett finger, då kontrarevolutionära möten ägde rum inför dess ögon? Då matroserna självmant ingrepo för att jaga undan kontrarevolutionärerna, uppenbarade sig någon folkskommisarie och bad matroserna och inte församlingen att försvinna. Och om någon arresterades så frigavs han efter få dagar...

Vad var det för en regering, som inte kunde omspanna hela landet med sin makt? Nästan varje guvernement hade sin egen styrelse. Finland hade redan lösgjort sig. Ukraina kunde varje dag förklara sig självständigt, likaså Georgien och Sibirien. I Ural organiserade hetman Dutov sin regering och sin armé. I Dontrakten — hetman Kaledin, i Kuban — hetman Karaulov. Under deras skydd bildades en frivillig armé av officerare och krigsskolelever. Och fronterna? — Där konspirerade man öppet mot regeringen, och staben förklarade denna inte representera den allryska makten. Och huvudstaden? — På gatorna syntes generaler och officerare med förgyllda epåletter och i deras ansikten kunde man läsa, att de blott väntade på sin dag. Spekulanterna blevo alltmera oförskämda. I skymningen gjorde banditer plundringståg i staden. Det var ingen ordning, man märkte inte, att det fanns någon överhet.

Matroserna knotade. Vid första lägliga tillfälle försökte de visa hur man måste handla. På natten gick en avdelning matros till sjukhuset, där de forna ministrarna Sjingarev och Kokosjkin lågo, och dödade dem. Då regeringen fordrade, att de skyldiga skulle utlämnas, vägrade matroserna — mördarna utlämnades inte och matroserna hotade med revolt.

XIV

Inom regeringen funnos många, som inte själva togo den på allvar, inte ansågo sig representera den verkliga statsmakten, och de försökte på allt sätt åvägbringa en koalition med andra socialistiska partier. De suckade över sin isolering, över en oundviklig undergång, över händelsernas vågspel. De påpekade, att den konstituerande församlingen, ”den ryska jordens ägare”, snart skulle sammanträda. Valresultaten voro ännu inte fullständigt granskade, men det stod redan klart, att bolsjevikerna voro i minoritet. I förbund med de övriga socialisterna skulle de kunna spela en roll i den konstituerande församlingen, men ensamma måste de drunkna i havet av fiender.

Lenin gick in på att underhandla med medlingspartierna. Han visste, att det inte skulle leda till något resultat, men dessa underhandlingar skulle ge honom andrum, ge honom tillfälle att hämta krafter, befästa sin ställning och lamslå motståndaren. Underhandlingarna voro blott en krigslist. Han visste, att en koalitionsregering inte kan vara en revolutionsmakt — en sådan måste vara enhetlig.

Ledarna för medlingspartierna förde underhandlingarna överlägset, nedlåtande. De uppställde som oeftergivligt villkor, att varken Lenin eller Trotskij — ”de skyldiga till oktoberäventyret”

— finge ingå i koalitionsregeringen. Tjernov eller Avksentjev skulle vara ordförande i den konstituerande församlingen, och sedan ... skulle bolsjevikerna överhuvudtaget lämna scenen.

Kamenev, som ledde underhandlingarna, var beredd till allt. Vad behövde han Lenin, Trotskij och hela bolsjevismen till! Vad brydde han sig om blodet, som flutit i oktober och som fortfarande strömmade! ... Men Lenin hade en fast hand. Kring honom hade sammansvetsats en krets av människor, beslutsamma och oförsonliga som han. Kamenev blev illa åtgången. Återkallades. I hans ställe skickades Sverdlov och Stalin, som uppträdde bestämt, oförsonligt. Underhandlingarna avbrötos. Kamenev, Sinovjev, Rykov, Nogin, Miljutin, Rjasanov, Teodorovitj, Larin, Jurenev och andra medlemmar i centralkommittén, folkkommissarier och ledare för de viktigaste ämbetsverken beslöto då att avgå.

”Centralkommitténs ledande grupp är fast besluten att förhindra att en regering, uteslutande bestående av sovjetpartier, kommer till stånd och skall till varje pris motverka en ren bolsjevikregering ... Vi kunna inte bära ansvaret för denna fördärvbringande politik, som genomförs mot de flesta proletärens och soldaters vilja.”

Så skrevo centralkommitténs avgående medlemmar.

”Vi förfäktade den ståndpunkten, att man skall bilda en socialistisk regering av alla sovjetpartier ... Vi anta, att det annars blott finns en väg att bevara den rent bolsjevikiska regeringen: genom politisk terror. Denna väg liar folkkommissariernas sovjet beslutat att beträda. Vi varken kunna eller vilja följa den. Vi anse, att detta skulle leda till att de stora proletärorganisationerna avskildes från det politiska livets ledning, en ansvarslös regim upprättades och revolutionen sprängdes. Vi kunna inte bära ansvaret för denna politik och därför frånsäga vi oss titeln folkkommissarier.”

Så skrevo de avgående folkkommissarierna.

Lenin ryckte på axlarna. Han var upprörd, men man kunde inte göra något åt denna sak, det var inget annat att vänta — han var redan van vid ”det gamla gardets” opålitlighet. Det var inte första gången något dylikt skedde. Deras avgång försvagade makten, verkade uppluckrande på massorna. Dessutom hotade de avgående att ”säga arbetar- och soldatmassorna sin mening och uppmana dem att fylka sig kring lösenordet: Leve sovjetpartiernas regering! En ögonblicklig överenskommelse på dessa villkor!” Men de kunde få försöka! Lenin skulle inte rygga tillbaka för att arrestera dem. Det gällde ju revolutionens öde.

Stalin skrattade inte längre utan framkastade dystert:

— Man kan också arkebusera dem.

— Nå ja ... Det ordnar sig nog ... De krypa nog tillbaka, anmärkte Lenin.

De kröpo också tillbaka. Redan efter några dagar gjorde Sinovjev avbön och de andra följde honom.

Lenin började dra åt maktens tyglar. Han avbröt fullständigt underhandlingarna med ”alla sovjetpartier”, då han ansåg sådana överflödiga, men lyckades i stället träffa en överenskommelse med de radikala elementen från det socialrevolutionära partiet, vilka utträtt ur detta. Vänstersocialrevolutionärerna kommo in i regeringen. Men de voro blott följeslagare — tonen angavs av bolsjevikerna, Lenin. För Lenin gällde det i denna stund att visa landet, att han ägde makten. En hård makt, som inte ryggade tillbaka för något.

— Terror, sade Lenin, är den enda möjliga vägen. Tror ni verkligen att vi komma att avgå med segern utan den grymmaste revolutionsterror!

”Det var en period”, skrev Trotskij, ”då Lenin vid varje tillfälle inpräntade, att terrorn var ofrånkomlig. Alla uttryck för vekhet, dagdrömmar, oföretagsamhet — och därav fanns det

mer än nog — upprörde honom inte så mycket i och för sig utan som tecken på att inte ens eliten av arbetarklassen förstod hur oerhört svår uppgiften var och att den blott kunde lösas genom en otrolig energi.”

På samma gång försökte han också bibringa regeringsmedlemmarna medvetandet om att de voro en regering och inte en grupp illegala revolutionärer, att de ålagts ett allvarligt arbete, vilket de måste sköta med ansvar och omsorg.

Folkkommissarierna till exempel kunde aldrig lära sig att komma i tid till sammanträdena. En gång sutto Lenin och Stalin redan i samlingssalen, medan medlemmarna i folkkommissariernas sovjet förde ett livligt och högljutt samtal i rummet bredvid och trots oupphörliga uppmaningar inte infunno sig i salen.

— Varför söla de där ute? sade Lenin förtörnad till sekreteraren. Kalla dem ögonblickligen hit
Och han tillade:

— Och säg till dem att de uppföra sig som huliganer. Sekreteraren blev mållös.

Han stirrade häpet på Lenin och sade slutligen:

— Skall jag säga det skämtsamt?

— Jag skämtar inte alls! sade Lenin häftigt. Som ordförande i folkkommissariernas sovjet befäller jag r att säga dem, att jag kallar dem för huliganer...

...Då de efter några minuter med skuldmedvetna miner kommo in i salen, mottog Lenin dem med utropet:

— Det är nog, hör ni! Det måste äntligen bli ett slut på de eviga förseningarna, det otillbörliga slarvet, tidsförlusten! ...

Stalin var nöjd: i en stat skall ordning härska och alla måste foga sig för den. Inga privilegier få finnas. Regeringsbyggnaden är inget emigrantkyffe, inget utländskt kafé — där får ingen tid slösas bort på onödigt prat, då det gäller partiets och statsmaktens väl och ve. Man måste tvinga sig själv till sträng disciplin och oförtrutet arbete.

Lenin lyckades snart införa ordning.

Men hans regim var aldrig så hård som den diktatorn Stalin, många år senare skulle införa. Skälvande och bleka som skolbarn skulle folkkommissarier ur samma ”gamla garde” samlas i förmaket till Stalins politiska byrå. Till sammanträdena skulle de komma långt före den utsatta tiden, stiga in på tå i samlingssalen för att skyggt framlägga sina synpunkter under den tigande diktatorns kalla blick. De skulle inte längre vara ”kamrater”, jämlingar, utan ödmjuka, försagda tjänstemän, som kunde tåla allt och leende åhöra de grövsta förolämpningar ...

XV

Det första avgörande steget hade tagits mot arméns huvudkommando. Överbefälhavarens stab i Minsk räknade minst av alla med den nya regeringen. I staben pågingo ständiga underhandlingar om upprättandet av en ny makt. Armékommittéerna, som ansågo sig starka, lovade stöd. Lenin beslöt att sätta allt på ett kort. Ställningen måste förbättras. En fientlig stab, omgiven av frontstyrkan, kunde tillintetgöra sovjetmakten. Lenin hade en jättelik trumf i sin hand: freden.

Folkkommissariernas sovjet fordrade av överbefälhavaren, general Duchonin, att han skulle upphöra med krigsoperationerna och inleda fredsunderhandlingar med tyskarna.

Lenin, Stalin och Krylenko begåvo sig till huvudstaben för att underhandla med Duchonin genom direkt förbindelse.

— Det var ett hemskt ögonblick, berättade Stalin. Armékommandot var fullständigt i stabens händer. Vad soldaterna beträffar var det ovisst hur en tjugumillionstark armé, som stod under de sovjetfientliga så kallade arméorganisationerna, skulle ställa sig.

Duchonin vägrade att utföra befallningen från folkkommissariernas sovjet.

Vad skulle man göra?

— Jag kommer ihåg, fortsatte Stalin, hur Lenins ansikte efter en paus lystes upp av en ovanlig klarhet. Det syntes, att han redan fattat ett beslut.

Lenin framkastade skarpt till telegrafvaktföreståndaren:

— Framför följande: ”I den ryska republikens namn, på uppdrag av folkkommissariernas sovjet avskeda vi er för brott mot regeringsföreskrifterna och för ett tillvägagångssätt, som förorsakar alla länders arbetande och i synnerhet arméerna oerhörda lidanden. Vi befalla er under hot av ansvar inför krigsrätten att fullfölja ert uppdrag, tills den nye överbefälhavaren eller av honom befullmäktigad person infinner sig i staben för att överta ledningen. Till överbefälhavare utnämnes fänrik Krylenko. Underskrift: Lenin, Stalin, Krylenko.”

— Och nu gå vi till radiostationen, sade Lenin vänd mot Stalin. Den skall göra oss en tjänst. Vi skola meddela, att Duchonin avsatts och Krylenko utnämnts, och vända oss direkt till soldaterna med uppmaningen att omringa generalerna, upphöra med krigföringen, sätta sig i förbindelse med de österrikiska och tyska soldaterna och ta fredsunderhandlingarna i sina händer.

Ordet ”fred”, som slungades in i soldatmassan, förlorade inte sin verkan. Varken generalerna eller arméorganisationerna kunde hejda soldaterna. Armén sällade sig till en grupp människor i Petrograd, vilka förklarar sig äga den högsta makten i landet och som skänkte fred. Efter en kort tid existerade varken staben, general Duchonin eller armén.

Snart följde brest-litovskfreden. Kriget med främmande makter upphörde. Men i stället förtärdes landet av inbördeskrig. I dess larm upplöstes omärkligt den konstituerande församlingen. Ingen hade längre intresse för detta levande lik.

...I inbördeskrigets eld befästes, stålsattes sovjetmakten, växte till en verklig kraft. Dess människor blevo också starka, härdade. De teoretiska illusionerna som grumlade hjärnan försvunno, man förstod att regeringen inte kunde existera utan tjänstemän, en armé, en fast statsform — och man organiserade ett nät av ämbetsverk, nya tjänstemannagrupper och en ständig armé. Ur det kaos, som så nyss härskat, skönjdes konturerna av en ny, jättelik, stark statsbyggnad. Med den honom egna anpassningsförmågan byggde Lenin en teoretisk grund för den nya statsformen i det han förklarade, att socialismen inte var något annat än statskapitalism — till sin struktur liknande Tysklands krigs-industridiktatur av år 1918 — tillika med de arbetandes makt.

...Under denna period spelade Stalin en allt större roll, hans namn lyser i de historiska dokumenten från denna epok. Tillsammans med Lenin och Trotskij förde han underhandlingar med den ukrainska radan,¹ vilka ledde till ultimatum och krigsförklaring. Tillsammans med Lenin och Bucharin utarbetade han resolutionen om de arbetandes rätt. Han var medlem i den kommission, som utformade den första sovjetkonstitutionen. Han var en av ledarna i Pravda. I dagens alla avgörande frågor hördes hans fasta röst.

Då man diskuterade frågan huruvida kadeterna skulle ställas utanför lagen och den konstituerande församlingen upplösas, var Stalin den förste att acceptera det.

¹ Den ukrainska republikens parlament.

— Antingen—eller, sade han. Man får inte stanna på halva vägen. Inbördeskriget har börjat. Skottlossningen pågår. I närvarande stund måste vi tillintetgöra kadeterna, annars komma de att tillintetgöra oss. De ha redan öppnat eld mot oss.

Då brest-litovskfreden avhandlades, understödde Stalin orubbligt Lenin och röstade med honom i avgörande frågor, medan partiet var tvehågset och splittrat, Trotskij och Bucharin uppträdde mot Lenin och var och en hade sin egen synpunkt, som uteslöt alla andra. Stalin förstod mycket väl, att freden var absolut nödvändig. Staten kunde inte räkna med armén — den var opålitlig, oförmögen till motstånd. De soldater, som ännu inte lämnat fronten, kunde när som helst desertera, deras enda önskan var att komma hem. Inget ”revolutionärt” krig för sovjeternas försvar kunde locka dem. De obetydliga grupper, som kunde samlas, skulle falla vid den tyska pansarnävens första slag. Det tyska imperiets bajonetter skulle framtvinga revolutionens undergång och en restaurering. Skulle bolsjevikerna dra sig tillbaka — bortom Volga, bortom Ural? — Men stod verkligen hela landet på bolsjevikernas sida? — Just bortom Volga, i Sibirien, dit man skulle tvingas att dra sig undan, funnos många fiender. Men inte heller bundsförvanterna skulle anse, att bolsjevikerna representerade en allrysk statsmakt, om de lämnade landets centrum. Följden kunde bli, att makten, som erövrats med så stor möda, skulle ryckas ur bolsjevikernas händer. Nej — freden var nödvändig. Till varje pris måste makten bevaras. Det var därför Stalin följde Lenin. Då Lenin inte fick majoritet i partiets högre organisationer, var det Stalin som rådde honom att vidtaga radikala åtgärder, göra en ny omvälvning med stöd av matrosernas bajonetter.

Under denna period var Lenin mycket starkt beroende av Stalin, och då denne inte befann sig i Moskva, när Trotskij från Brest-Litovsk meddelade, att ett ögonblickligt avgörande måste fattas, svarade Lenin:

”Jag skall först rådslå med Stalin.”

Och först tre dagar senare telegraferade han åter: ”Stalin har just kommit. Vi skola diskutera frågan tillsammans och ge ett gemensamt svar.”

... Just under denna period, då en ny statsform hamrades ut ur det kaos som härskat, under dessa dagar och månader av förbittring och envis kamp för att erövra statsmakten under sig, började Stalin till fullo inse vad denna makt innebar, vilken oerhörd styrka den representerade, vilka obegränsade möjligheter den öppnade för sina behärskare, om de blott själva vore tillräckligt starka. På samma gång gjorde dessa dagar klart för honom, att han besatt kraft nog för att styra en stat. Från denna stund började han medvetet sträva till makten.

Om han vid denna tidpunkt sagt till någon, att han en gång skulle övertaga statens ledning, hade man sannolikt hånfullt skrattat åt honom. Endast Lenin betraktade honom med uppmärksamhet och en smula oro. Ty Lenin kände med sin oerhört fina intuition hur denne man formades, vilken väg han gick. Men de andra?

Stalin var ännu föga känd under denna period — endast av den fåtaliga högsta ledningen och av dem han tidigare sammanträffat med under sin illegala verksamhet.

Men de styrande betraktade honom fortfarande med ringaktning. För dem var han bara verkställaren av Lenins tekniska planer och ingen ledare. Några, bland dem Trotskij, lade knappast märke till honom.

Partiets och sovjeternas stora massa såg i honom en grå och obetydlig människa. Till och med Antonov-Avsejenko, Kollontaj och Krylenko tycktes under dessa dagar vara stjärnor i jämförelse med honom.

Stalin framträdde som folkkommissarie i nationalitetsfrågan vid sovjeternas tredje kongress, en kort tid efter den konstituerande församlingens upplösning. Han mottogs med svagt bifall,

man applåderade liknöjt, vanemässigt, bara för syns skull. Hans jämna och uttryckslösa röst med den kaukasiska brytningen gjorde inget intryck, han talade enkelt och sakligt, kastade inte fram teatraliska fraser som Trotskij. Men just sakligheten passade inte i denna sjudande och överspända epok. Först när han andra gången fick ordet för att svara mensjevikedaren Markov, som förordade demokrati efter europeiskt mönster, när hans jämna röst började skälva — ty han vidrörde det ämne, som låg honom närmast — sprang en gnista över från honom till församlingen, han blev för ett ögonblick dagens hjälte — hans ord dränktes i spontana applåder.

— Vi ha begravt det borgerliga parlamentet och förgäves söker Markov dra oss tillbaka till revolutionens marsperiod.

— Det är nödvändigt, avslutade han sitt anförande, att folket inte blott skall äga rösträtt utan också styra — ty inte de som rösta och välja styra, utan de som verkligen styra! ...

Stormande applåder ... ingen visste ännu, att mannen som yttrade detta inom en kort tid själv skulle bli härskare och att slutorden i hans tal skulle bli kärnan i det system, som uppkallats efter honom.

XVI

Oktoberomvälvningens och den efterföljande revolutionens historia bekräftade i praktiken hur riktiga de organisationsplaner voro, som de ryska folkrevolutionärerna-jakobinerna haft — Netjajev, Tkatjev, semlevoltserna och narodovoltserna med deras arvtagare Lenin.

Livet visade vikten av de till synes så obetydliga och onyttiga diskussionerna om ett revolutionspartis karaktär och struktur och hur berättigad Lenins intolerans och oförsonlighet var. Blott ett sådant parti som han byggt, centraliserat, disciplinerat, i teoretiska och taktiska frågor nästan enväldigt lett av sitt centrum, vilket ständigt malde sina medlemmar till en enhetligt tänkande och handlande massa och som oupphörligt rensade sina led från alla lösa och oliktankande element, blott ett sådant parti — på en gång en krigarskara och en religiös sekt — kunde erövra makten och behålla den 'genom att slå ned motståndarna och bygga en ny stat.

Detta parti upptog i sig ständigt nya människor, samlade slutligen i sina led folkets alla aktiva revolutionära skikt och omslöt landets kropp som ett stålnät, vilket snabbt och omsorgsfullt förde vidare centrums direktiv, praktiska anvisningar och svar på teoretiska förfrågningar från organisation till organisation och sedan till enskilda medlemmar — genom statsapparatusens alla celler in i folkmassornas djup. Därigenom säkrades ett enhetligt tänkande och handlande i hela landet. Detta åstadkom den största möjliga koncentration och anspänning av landets och folkets alla krafter och resurser för bestämda mål, vilka rests av de maktägande.

Over samma nät återgavos lika snabbt och omsorgsfullt iakttagelserna nedifrån folket till centrum, som alltid visste hur massan levde för ögonblicket och därför kunde anpassa sig efter de givna omständigheterna — än slappades, än spändes trådarna som styrde folkets öde, balanspunkten flyttades ständigt i jämviktsläge.

Slutligen upprättades en mäktig och hemsk organisation, som likaväl kunde bli landets välgörare som dess förtryckare och urarta till en strängt isolerad kast av krigare och offerpräster, vilka förlorat kontakten med folket. Nästan allt i denna organisation berodde på centrums karaktär och mål. Ty den representerade den mest utpräglade enväldsmakt — men en revolutionär sådan.

Så länge Lenin, systemets geniale skapare, var enväldshärskare, blev krigarmunkarnas orden i allt högre grad ,en maktorganisation.

Lenin, som före revolutionen ansetts vara en torr dogmatiker, visade sig som den födde styresmannen för en stat och beaktade massornas livskrav. Han förvandlades från partiledare till folkledare.

Då han inträdde i den stora revolutionen leddes han inte så mycket av dogmerna som den princip, vilken den store Napoleon givit uttryck åt:

”Först måste man börja kampen, sedan får man se ...” Detta betyder — först praktiken, sedan teorin. Ty ingen teori, inga redan skrivna böcker kunde fullständigt klarlägga den jättelika process, som försiggick i Ryssland.

Lenin kände, att ett blad vändes i världshistorien. Hans fosterland hade fått en stor uppgift på sin lott, inte bara att bygga sitt eget liv på ny grund utan också att leda den övriga mänskligheten, visa den tidens krav, och ställa sig i spetsen för de lidande folkmassorna, som strävade till frihet. Hur skulle detta ske? Efter anvisningar i de av ålder gulnade socialistiska läroböckerna? — Troligen inte. Säkert inte. Ty ingen lärobok kan förutse livets alla skiftningar. Det har aldrig funnits och finns inte människor som fullständigt klart kunna förutse hela mänsklighetens kommande väg. Inte ens Lenin, medveten om sin storhet, om sin tankes överlägsenhet, ansåg sig i stånd till det. Men han visste, att det finns en stor lärare, en enda — livet självt, folkets förstånd, millioners vilja och fantasi. Det var detta Lenin lärde, det var denna väg han gick. Han lydde den geniala intuitionen. Hans jättelika teoretiska kunskaper och hans förmåga gävo honom möjlighet att klart teoretiskt definiera det han tidigare intuitivt tillägnat sig och öst ur folkvisdomens skattkammare.

Det var därför han slutligen blev Rysslands ledare, lät landet förverkliga sina nationella krav för att sedan uppfylla sin världsmission.

I enlighet med detta gjorde han slutligen partiet inte blott till ett vapen för att leda folkviljan utan också till ett vapen för folkviljan själv — ett parti som i sina strävanden innerst var folkligt och nationellt.

Detta gav Stalin seger, och detta förde honom till makten.

XVII

Det högernationella vita lägret, som stod fientligt till Lenin och som i början av kampen om folket haft många fördelar, blev både psykiskt och fysiskt sönderslaget. Folket visade sig slutligen inte stå på dess sida. Varför? — Därför att det vita lägret saknade det som var leninanhängarnas styrka: en ledare som kunde spela på folksjälens hemligaste strängar; ett parti som omgärdade folket med sin organisations stålnät, som var genomsyrat av tankens, viljans, handlingens enhet. Man vågar kanske påstå, att den vita rörelsen fått ett bättre öde, om inte general Kornilov gått under så tidigt.

Denne man hade förutsättningar att bli en verklig folkledare. Han var själv en man ur folket, vilken inte tillbragt sitt liv på salongernas parkettgolv eller vid kansliborden utan i folkets mitt. Han kände massornas psykologi, talade deras språk och kunde rycka dem med sig, var inte bunden av samhällsfördomar och hade dessutom en oerhörd, målmedveten viljestyrka, en orygglig manlighet och en klar hjärna, som inte heller visste av några fördomar — denne man var nästan i alla avseenden Lenins like. Han var denne underlägsen endast på en punkt: vad det teoretiska kunnandet beträffar. Kornilov var ingen yrkespolitiker, han kom inte till revolutionsrörelsen med ett klart idésystem, med någon vana att hastigt orientera sig i det politiska tänkandets urskog.

Det var en, mycket stor brist. Men intuitionen, som också hos Lenin spelade en så stor roll, kunde kanske ha ersatt denna brist.

Kornilov förstod lika väl som Lenin, att makten var allt, att den var den trollstav, med vilken man kunde omskapa folkets liv och på samma gång återupprätta den statsform, som februari-revolutionen störtat. Kornilov förstod också, att folkets liv måste bli annorlunda. Av den gamla regimen borde man blott bibehålla några grundformer, för att landet inte skulle utsättas för en alltför hastig omdaning och för att man med de medel, som ännu kvarstodo från det förflutna, snabbare och mindre smärtsamt skulle kunna leda in februariupprorets revolutions-pöbel i den riktiga strömfåran. Men landets sociala struktur måste reformeras hastigt och djärvt. Hade Kornilov en genomtänkt plan för dessa reformer? — Synbarligen inte i början. Han litade ännu för mycket på den borgerliga vetenskapens och det borgerliga samhällslivets erfarenhet och kraft. Därför ville han först. upprätta en organisation som skulle tillgripa makten. Om detta lyckats honom, skulle livet självt tvivelsutan tvungit honom att självständigt gå in på reformens väg, stödande sig på den intuitiva förståelsen av folkets krav.

Då Kornilov ville organisera erövringen av makten, stötte han genast på oerhörda svårigheter. Det stod snart klart för honom, att man inte kunde gå de vägar, som de gamla generalerna förut gått, och stödjade sig på den desorganiserade armén. Dess regementen och bataljoner voro en skenbar och bedräglig kraft. Man måste bygga sin egen organisation. Lenin hade den fördelen, att han vid revolutionsutbrottet hade ett parti. Men den högernationella rörelsen representerades blott av en splittrad massa, som ännu inte var sammansvetsad, som bestod av vitt skilda människor. Dess kamp för makten kunde ännu inte stödja sig på någon tradition.

Varifrån skulle den också ha fått denna tradition? — Alla dess medlemmar tillhörde ju de forna styrande skikten. De hade inte tidigare behövt kämpa för makten åt det samhällsskikt de tillhörde. Genom sin härkomst och bildning voro de självskrivna för den. De avslutade skolan och gingo in i statsapparaten som man går från ett rum till ett annat. Det föll dem inte ens in att spänt och smärtsamt som leninisterna, jakobinrikningens revolutionärer, planera hur de skulle överta statsmakten, hur de skulle bygga en kamporganisation för att erövra den, hur de skulle uppfostra sig själva och andra för kampen. Det högernationella lägrets människor behärskade ingen av de revolutionäras kampmetoder. De voro varken sammansvurna eller demagoger.

Bland dem hade inte heller tidigare ett naturligt urval av kampelement kunnat ske, deras massa var kluven i krigare och passiva element.

Det var därför Kornilov stötte mot jättelika svårigheter, då han började bygga sin organisation. Lenin använde nästan tjugu år för att utforma sitt parti, vars celler voro spridda över hela landet. De människor, som passade in i hans organisation, flöto enkelt och naturligt dit ur de folkskikt, som revolutionen uppluckrat. Kornilov däremot fick bygga sin organisation, då kampen redan börjat, mitt i brinnande krig, brådstörtat. Han måste utvälja människor efter tillfälliga kännemärken. Givetvis var hans organisation i början otroligt svag.

General Denikin berättade senare:

”Militärkretsarnas ovana vid konspiration gjorde denna så påtaglig, att endast blinda och döva kunde undgå att se och höra.”

De gamla generalerna voro överhuvudtaget föga anpassade till de krav rörelsen uppställde. Men alla slags socialt framstående personer och andra, som också förklarade sig för nationalister och antibolsjeviker, utgjorde en ännu större barlast. De voro på intet sätt sammansvurna, sekterister, krigare. Men en kamporganisation måste då vara en. krigarsekt.

Kornilovs omvälvningsförsök i augusti misslyckades, sannolikt därför att inom rörelsen funnos ”civila”, ”socialt framstående” personer och därför att militärkretsarna själva, vilka ännu inte utkristalliserats tillräckligt, förorenades av mindervärdiga element. Av samma skäl uteslöts möjligheten att handla direkt efter oktoberomvälvningen, innan bolsjevikerna ännu

hunnit befästa sin ställning och fronten utgjorde en tillräckligt stark basis för en rörelse mot dem. Man får inte glömma, att Kornilov då satt i Bychovfängelset. Ur fängelset kunde han inte med samma framgång leda den nationella rörelsen och de nya förberedelserna för att erövra statsmakten.

Det var de militära kretsarnas ödesdigra fel att de gävo bolsjevikerna möjlighet att tillgripa makten. Då dessa erövat den, förstod Kornilov, att kriget kommit in i ett nytt skede, som blev oerhört svårt för honom och hans rörelse att bemästra. Inte desto mindre ansåg han det möjligt att organisera kampen inom fronten. Det gällde blott att skyndsamt värva frivilliga stridskrafter. Man får inte glömma, att Kornilov var den förste, som gav uttryck åt den tanken, att den stridsodugliga armén skulle demobiliseras och utbytas mot en frivillig. Det var betydligt lättare att förverkliga denna idé vid fronten, innan officerarna och andra nationella krafter ännu splittrats, spritts över stäpperna och dvaldes halvt i förvisning, avsöndrade från den största delen av landet. Men inte heller i detta avseende utträttades något. De generaler, som hade möjlighet att handla, ägde varken Kornilovs aktivitet eller målmedvetenhet. Olika socialt verksamma personer, som kommit till staben, paralyserade militärens energi genom sitt prat och sin meningslösa tillit till den då redan fullständigt betydelselösa konstituerande församlingen. Bolsjevikerna togo snart staben i sina händer. Generalerna förmådde inte organisera sina krafter och göra ett effektivt motstånd.

Förgäves skrev Kornilov till överbefälhavaren:

”Läget är svårt, men inte hopplöst, vilket det blir, om ni tillåter bolsjevikerna att överta staben eller frivilligt erkänner deras makt ... Man måste vidtaga följande åtgärder ...”

Åtgärderna vidtogos inte. Den plats, där krigsstyrkorna kunde samlas och kampen organiseras förlorade sin betydelse. Förklädd till bonde anlände Kornilov till Don. Därpå började han organisera den frivilliga armén.

Dess ställning syntes den allra första tiden hopplös och den själv blott ett värdelöst påhitt. Kosackerna, som tycktes vara det sista stödet för den nationella rörelsen, ryggade tillbaka från dess ledare, förvirrade genom fredsslutet och möjligheten att få frihet och godsägarnas jord, som utlovats dem. General Kaledin sköt sig. Kornilov gick med sin lilla armé till Kubanstäpperna — köld, hunger och ständiga strider till mötes. Det legendariska iståget började.

XVIII

En avdelning, bestående av några hundra frivilliga officerare under överste Drosdovskijs ledning marscherade ungefär vid samma tidpunkt, år 1918, från det avlägsna Bessarabien mot Don för att förena sig med general Kornilov. Människor, som kallade sig ryssar och nationalister men som inte rörde ett finger för den ryska nationella rörelsen, förhöllo sig skeptiskt till hans förehavande, kallade detta tåg för ”vansinne och äventyr”. Hela den rumänska fronten, som ännu inte fullständigt uppluckrats av bolsjevikerna, tycktes med alla sina officerare och jättelika vapenreserver stå till den nationella rörelsens tjänst. Blott åttahundra man följde Drosdovskij, och då han skulle beväpna denna lilla avdelning mötte han motstånd vid varje steg. Av de femtiosju millioner rumänska lei, som funnos till överbefällets förfogande, gav man Drosdovskij blott sexhundrausen för organiseringen av den frivilliga hären.

”Man utsätter mig fortfarande för hån”, antecknade han den 24 februari 1918, ”man ger mig varken ammunition, tekniskt tillbehör eller vapen — ingenting.”

”Motgångar förfölja mig”, antecknade han tre dagar senare. ”Brist på energi, apati, ryggradslöshet, miljöns demoraliserande inverkan, obegåvning och obeslutsamhet äro

betecknande för de högre kretsarna, som av ödet bestämts till ledarskap. Detta omintetgör det stora företaget och trycker dödens stämpel på allt. Genom viljeanstängning får jag tvinga mig att fortsätta det påbörjade arbetet...”

Slutligen antecknade han den 3 mars:

”Angreppen mot härtåget tära på mina krafter, från alla håll kraxa representanterna från generals- och officersstaberna och splittra officerarna. Feghetens röst är hemsk som gift ... Men ändå komma inte de svåra förhållandena att finna mig oförberedd. Ju starkare tvivlet runtomkring mig är, desto modigare går jag framåt på pliktens väg.”

Så började Drosdovskij sitt härtåg.

”Tärningen är kastad ... Låt oss gå oförskräckt och trotsigt till det efterlängttade målet genom strömmar av eget och andras blod. Sådant är livet ... Runtomkring oss äro fiender. Som en ö är omsluten av vatten, äro vi omringade av bolsjeviker, tyskar, österrikare, ukrainare. Bitande ifrån oss, underhandlande till höger och vänster gå vi fram på en väg av blod och lömskhet mot ljuset, den enda sanningen, men vägen är lång och törn-beströdd.”

Härtåget till ett okänt fjärran, till Rostov och Novotjerkassk, som redan intagits av bolsjevikerna, till Kornilov, som enligt rykten redan var borta, visade att de nationella kretsarna hade stöd i landet.

”I det stora hela”, antecknade Drosdovskij, ”äro massorna nöjda. De be om vårt stöd för att införa ordning — alla äro trötta på anarkin och desorganisationen ... 'Man talar om att det inte finns någon högre instans, som kan ta emot klagomål eller ge skydd, och att man inte känner någon säkerhet för morgondagen.”

”Det är lustigt vilket skräckinjagande rykte vi förskaffat oss”, antecknade han efter några dagar, ”våra krafter räknar man inte annat än i tiotusental ... Där ser man vad en handfull oförskräckta och oförvägna människor kan göra i detta vilda kaos! Och vi äga ingenting annat än oförskräckthet och oförvägenhet... Då man ser på kartan den jättelika väg som förestår, grips man av skräck och vet inte om man blir i stånd att utföra sitt verk. En hel ocean av jord och fiender runtomkring oss!”

Den 21 april 1918 efter två månaders marsch under ständiga fejder, efter att ha korsat hela Sydryssland, närmade sig Drosdovskij och hans anhängare Rostov. De utkämpade en strid mot bolsjevikernas utmärkta krafter vid Rostov och den 25 april befriade de genom ett plötsligt slag kosackernas huvudstad Novotjerkassk.

Efter en månad förenade sig Drosdovskijs avdelning med kornilovanhängarna. Men Kornilov var redan död. Han hade stupat under sin armés första segrar, dödats vid Jekaterinograds belägring av en kanonkula. Han föll utan att ha avslutat sitt verk.

Men att detta verk hade fast grund, att den nationella rörelsen hade djupa rötter inom folket, visade händelsernas utveckling. Armén, som skapats av Kornilov och Drosdovskij, gick från framgång till framgång, och efter ett år hade den intagit den största delen av det europeiska Ryssland. Hjältarna från iståget och Drosdovskijs härtåg utgjorde den axel, runt vilken landets nationella krafter sammansvetsades. I fortsättningen gällde det att än mera härda och stärka denna axel, förena grupperna till en slutet enhet, som bildades genom ett strängt urval och som i sig blott förenade de dugligaste strids-elementen. Den skulle behärska allt genom sin järnhårda disciplin — ett nationellt ryskt parti, som vad organisationen beträffade skulle likna det bolsjevikiska. Det gällde att ge detta parti en ideologi, som motsvarade folkets fordringar, på dess grundval genast genomföra radikala reformer och i första hand tillfredsställa folkets behov av jord.

Folkmassan skulle se att den vita nationella rörelsen gav dem något positivt och inte blott guldrevärer på gamla generaler, religiösa processioner, straffexpeditioner, gamla lagar — och i vilket fall som helst inte några godsägare och inga otyglade hopar av krigsspekulanter. En stark, moderat, liberal statsmakt, som stod över klasserna och som fogade allas intressen utan undantag efter statens behov, var av nöden. Bonapartism var påkallad, men inte ett karikatyr- artat upprättande av den gamla regimen med dess våldshandlingar men utan dess makt.

Att skapa ett starkt nationellt parti, som skulle ställa sig över olika samhällsgruppers och personers egoism var naturligtvis inte lätt. De högre nationella kretsarnas förflutna stod åter i vägen. De voro i sin helhet inte vana vid politiskt tänkande. Vad behövde de det till? Statsmaskineriet, i vilket de arbetade, hade formats sedan sekler, allt var klart, varje skruv på sin plats, varje rörelse förutsedd genom tradition, kanslirutin, lagparagrafer. Nyankomna fingo genast sin plats vid en bestämd hävstång, och det fordrades inte, att man tänkte mycket. Blott teknisk kunskap hur denna hävstång skulle hanteras behövdes. Allt det övriga skötte sig självt. Man styrde vanemässigt, och vanemässigt lydde massorna. Därför hade de inte uppmuntrats att förbereda sig till det svåra arbetet, vilket varit så nödvändigt för revolutionärerna, vilkas hela förflutna gått ut på att möjliggöra och förverkliga den förefintliga regimen störtande. Därför sökte de inte som dessa ”den sanna teorin”, som skulle blotta landets sociala struktur, skulle påpeka alla dess friska och sjuka sidor, visa hur man skulle bära sig åt för att sätta folkmassorna i rörelse. De försökte inte jämföra resultaten av det teoretiska tänkandet med massornas livserfarenhet. De gingo inte till massan, försökte inte lära känna den, erkännas av den, tillvinna sig dess förtroende, uppnå lydnad från folket genom idéernas makt. Varför skulle de göra det? — Folket fogade sig ju ändå. Man behövde bara trycka på någon av maskinens hävstänger. Kort och gott: det förflutna hade varken uppammat någon politisk teori i det högernationella lägret eller skänkt kännedom om folket och förmåga att behärska det.

Så kom revolutionen. De sekelgamla formerna, som tycktes orubbliga, började falla sönder, den lagbundna makten och lydnaden försvunno. Man tryckte som vanligt på hävstängerna, men de fungerade inte. Massan fogade sig helt enkelt inte som förr utan frågade: ”Varför? ...” Så ber ett vetgirigt barn sin far om förklaring på den enklaste sak, medan fadern, som anser sig veta allt, blir mållös just för att denna sak är så enkel, att han aldrig brytt sig om att tänka över den utan tagit den som något självklart. På samma sätt blevo människorna ur de högernationella kretsarna rådlösa. De hade vuxit upp i en värld av bestämda föreställningar: fosterland, stat, krig, plikt, egendom. Hur vore det möjligt, att man inte skulle fatta så enkla ting? Men då eftertankens stund kom, då inte enbart massorna utan de själva frågade sig vad allt detta betydde, visade det sig, att de inte kunde svara, att alla dessa begrepp nu måste tydas på ett annat sätt, för att de skulle få en verklig innebörd och bli tillgängliga för folket.

Det fanns professorer. Det fanns mångerfarna statsmän. Det fanns socialt framstående personer. Man försökte vända sig till dem. Men alla dessa människor, som på sin tid inte kunnat hindra revolutionen, visade sig än mera hjälplösa under den. De kommo i samma läge som en lärd biolog i en urskog — att klassificera djur och växter är ett, men att leva och kämpa bland dem ett annat. Alla dessa människor voro heller inga framstående biologer. De hade växt upp och uppfostrats under en förfallsperiod, under en epok som i politiskt och socialt hänseende var lika andefattig som i fråga om arkitektur, möbelkonst, måleri, moder — ja, allt. Det var en epok då allt dog bort, avtynade, då ingenting nytt växte och ingenting skapades. Ingen av dessa erfarna och lärda män var en genial teoretiker, en tänkare, som kunde uppfatta tidens idéer, förstå folkets stämning och skapa en lösen, hård och skarp som en yxas egg.

Man behöver då inte förvåna sig över att de enda, som uppfattade något av de nya folkströmningarna, människor av handling, blod och järn, krigets folkledare, förlorade tron på

sina teoretiker, administratörer, socialt framstående personer och började handla själva efter bästa förmåga.

”Här där kampen koncentrerat sig”, antecknade Drosdovskij under sin vistelse i Novotjerkassk, just vid den period, då tiden var mogen för handling, ”förstår jag först fullständigt hur obetydliga, kortsynta och kraftlösa våra offentliga personligheter och politiker äro, våra män med stora namn och auktoritet. När jag underhandlar med någon, vet jag ibland inte om det är värt att slösa tid på honom. Jag frågar mig: Vad är han, en personlighet eller ett tomt skal? ...”

Det var en bitter men slående sanning.

Lydande intuitionens röst skulle nog de militära kretsarnas folkledare slutligen skänkt den nationella rörelsen både en organisation och en ideologi, som skulle hållit partiet samman i ett järngrepp. Partiets första kadrer hade ju, som tidigare påpekats, redan skapats under det stora iståget och Drosdovskijs marsch. Men ledarna. tillintetgjordes. Efter Kornilov dog också Drosdovskij till följd av en blodförgiftning, som förorsakats av ett obetydligt sår. I armén talades det om att han fallit som offer för en sammansvärjning av generaler, och det är sannolikt att skottet, som långt senare i Konstantinopel ryckte bort general Romanovskij, arméns och rörelsens onde ande som han kallades av många, var ett svar på Drosdovskijs död. Men detta förbättrade inte saken.

Wrangel uppenbarade sig alltför sent med sin kraft och vilja. Dessutom var han mindre än Kornilov och Drosdovskij ägnad att vara ledare för folkmassan. Han var den ridderliga aristokratins siste mohikan. Han kunde stupa stolt på sin post men kunde inte läsa millionernas tankar.

XIX

Den vita rörelsen, som förlorade sina ledare, råkade i spekulationens och passivitetens trask. Det nationella partiets kadrer, som höllo på att bildas, föllo isär, sopades bort och tillintetgjordes delvis vid fronterna. Ett positivt program kunde rörelsen varken skapa eller ställa upp. Den visade sig slutligen enbart vara byggd på negation. Den var antibolsjevikisk och utgjorde en koalition av alla de element, som av en eller annan orsak inte accepterade bolsjevismen. Koalition kan vara av godo under fredliga förhållanden. Men kampen tillåter ingen koalition utan fordrar en enhetlig kraft, som behärskar allt. Denna kraft måste äga ett program, som inte blott förnekar utan också bejakar något. Men intet därav fanns — och den vita rörelsen, som så glänsande rullats upp, gick under.

Förgäves förblödde fronthjältarna .. De framgångar, som de uppnådde, gjorde bara förfallet bakom fronten än mera påtagligt och vidgade klyftan mellan folkmassorna och den vita rörelsen på grund av högsta kommandots politik och verksamhet. Godsägarna återvände till sina egendomar — som om blodet enbart fördenskull flutit ... Genom repressalier återtogo de forna ägarna sina besittningar och indrevo sina fordringar — som om hjältarna endast fördenskull fallit! ... De åldriga administratörerna intogo de högsta platserna och öppnade de gamla lagböckerna, som luktade förfall — som om Kornilov just strävat efter detta! ... Då befolkningen, som redan vant sig att tänka, nekade att foga sig i det meningslösa administrativa godtycket, vilket levande lik i generalsuniformer sökte påtvinga dem, behandlade man dem inte mindre grymt än bolsjevikerna, blodet flöt, laglösheten grep omkring sig. I stället för ordning härskade rättslöshet — som om Drosdovskij sett sitt ideal däri ! ..

Arméerna voro halvnakna, ledo brist på det nödvändigaste, hjältarnas familjer svulto, medan man bakom fronten cyniskt spekulerade med allt som för armén betydde livets nödort. Den ryska bourgeoisin, industrimagnaterna och affärsmännen strävade i allmänhet brådstörtat, som i en drucken yra att slita allt från de förblödande officerarna i stället för att ge dessa män det sista, dessa män som kämpade för att förhjälpa dem och inte sig själva till seger. Då den

nationella rörelsen behövde pengar drog bourgeoisin hårt åt sin pung, men då bolsjevikerna kommo och hotande lyfte sina bajonetter mot deras bröst, betalade de, gävo allt dessa fordrade. Tusen och åter tusen friska män sutto lugnt i kanslierna eller befolkade kaféborden. Skulle man då förvåna sig över att männen vid fronten inte blott en gång kände en önskan att vända om bajonetten och sprätta upp magen på dessa hjältar bakom fronten! Skulle man då förvåna sig över att bönderna och kosackerna så småningom svalnade för rörelsen och vände sig mot den! Skulle man då förvåna sig över att den vita rörelsen slutligen gick under!

Den vita rörelsen gjorde sig skyldig till ett mycket stort fel, då den misstolkade principen ett "enhetligt och odelbart" Ryssland och visade sig oförmögen att lösa nationalitetsfrågan. Ett verkligt missgrepp voro också judepogromerna, vilka förde med sig att stora kretsar ryggade tillbaka för den vita rörelsen. Dess "ledare" förstodo bland annat inte, att en stor del av judarna, särskilt den judiska bourgeoisin, var och är mycket nyttig och värdefull för den ryska nationella rörelsen. Ty judarna voro ju, särskilt dess högre skikt, varma anhängare av den storryska kulturen och dess ivriga förespråkare.

Droppen som kom bägaren att flöda över var att den vita rörelsens ledare kommo i beroende av utlänningar, eftersom de inte litade på folkets egna krafter. Utlänningarna kommo till hjälp ... men hur! — De kommo som till ett kolonialfolk i strävan efter byte, egna fördelar, som härskare och inte för att försvara det ryska folkets intressen. Kanske var Frankrike minst av alla egenlystigt. Men England, åtminstone dess dåvarande politiker, Lloyd George, bolsjevikernas nuvarande vän., hade blott ett mål, att slå ned, förslava Ryssland, slita de bästa bitarna ur dess kropp.

Den vita rörelsens epigoner började slutligen handla mot Rysslands intressen. Folket kände sig förorättat i sin stolthet. Det svetsade sig samman runt Kreml — till och med de gamla officerarna med general Brusilov i spetsen. Den vita rörelsen slogs slutligen tillbaka av sin egen idé om att nationen skulle vara enhetlig och odelbar. Denna idé förflyttades blott från det vita lägret till det röda.

Det var dit den store Kornilovs olycksaliga efterföljare kommit.

3. Inbördeskriget

I

Tre år pågick inbördeskriget — tre skoningslösa, förhärjande år, som slet upp hela landet och övergöto det med blod. I de flesta fall togos inga fångar — alla dödades. I sjukhusen spetsade man de sårade på bajonetter, arkebuserade dem, vilka lämnats som gisslan. Den fredliga befolkningen pinades och dödades. Varken kvinnor eller barn skonades. Städerna skövlades. Hela byar sopades bort av artillerield. Så var det på den röda och så var det på den vita sidan. Den största heroism förenades med en otrolig grymhet. Det fanns ingen annan lag än våldets, hämndens, blodets. Och jämte allt detta rådde ett allmänt förfall, hela livet var förvrängt, köld och hunger yrde över landet. Tusen och åter tusen dukade under för fläcktyfus. Som vedtravar forslade järnvägsvagnar, ja hela tåg blånade, ruttande människolik. Döden lustvandrade över landet ... Under dödens andedräkt växte människor upp, levde, tänkte, kände. Livet tycktes ha förlorat sitt värde, men på samma gång hade människorna aldrig så lidelsefullt älskat att leva. De som överlevde allt detta förändrades och blevo fullständigt oigenkännliga. De uppväxande barnens forskande ögon insögo omgivningen med kall nyfikenhet. Allt lade de märke till, allt mindes de. Det var ett nytt släkte av dystra, hårda, oförfäradе människor, som inte fruktade något och som intet kunde hejda.

"Inbördeskriget är hemskt", skrev Drosdovskij, en av dess deltagare och hjältar, i sin dagbok. "Med vilken djuriskhet har det inte genomsytrat sederna, med vilken dödens ondska och med

vilket hat har det inte genomdränkt hjärtana! Hemsk är vår grymma rättskipning, hemsk är den mordets glädje och hänförelse, som inte är främmande för många frivilliga ... Mitt hjärta lider, men mitt förstånd fordrar grymhet. Man måste förstå dessa människor. Många av dem ha förlorat sina närmaste och anhöriga, vilka slitits i stycken av pöbeln; deras familjer och liv äro krossade, ägodelarna förintade och plundrade. Bland dem finns ingen, som inte utsatts för hån och föröretelse. Ondska och hämnd äro allenahärskande. Ännu har inte fredens och försoningens tid kommit... Vad skall man fordra av Turkul, som förlorat tre bröder, vilka pinats till döds av matrosar, eller Kudrjasjev, vars hela familj för kort tid sedan stuckits ihjäl av rödgardister. Hur många sådana olyckliga finns det inte!

”... Nej, nej, må mitt hjärta pressas samman av svärmod, kulturens instinkt resa sig mot att hämnas den besegrade fienden, men förståndet triumferar över det oförnuftiga hjärtats rörelse ... Vi leva i en hemsk, omänsklig tid, då livet är värdelöst ... Tig, mitt hjärta, och stålsätt dig, min vilja! Blott en lag erkännes och respekteras: 'öga för öga', men jag säger: 'två ögon för ett öga, alla tänder för en tand' ... 'Den som lyft svärdet ...' I denna skoningslösa kamp för livet godkänner jag den djuriska lagen: när man lever med vargar får man tjuta på vargars sätt ...”

Så utgöt sig ett hjärta, genomträngt av ”kulturens instinkt”.

Vad skulle man då vänta av människor, vilka aldrig vidrörts av kulturens förädlade hand, hos vilka livet alltifrån barndomen blott väckt giftig avund och tungt hat? Vad kunde man vänta av bonden-soldaten, av arbetaren-rödgardisten!

”I Sibirien grävde bönderna gropar i marken, stoppade ned de tillfångatagna rödgardisterna med huvudet före och lämnade deras ben till knäna ovanför jordytan”, skriver Gorkij. ”Sedan fyllde de igen gropen med jord och kunde av benens skälvningar se, vilken av de pinade som var mest uthållig och seglivad, vem som kvävdes sist. Kosackerna i borte Bajkal läto sina ynglingar öva sig i vapnets bruk på fångarna.”

I Tambovguvernamentet spikades kommunisterna med järnbultar fast i träden genom vänstra handen och foten, ungefär en meter över marken, och man betraktade hur dessa förvänt korsfästa människor pinades. Man sprättade upp magen på tillfångatagna officerare, hudflängde dem, slog in spikar som epåletter, ”klädde i uniform”, det vill säga skar ut remsor ur huden som revärer och värjgehång — man gjorde allt detta, och det fordrade stor skicklighet ... I oändlighet skulle man kunna räkna upp dylika hemska ting: hur levande människor sågades sönder med träsåg, hur hjärtat borrhades ut, alla de djuriskheter och våldshandlingar, vilka vidunderliga bödlar — såsom Peters i Kiev — utförde.

Staden gav landsbygden inte efter. De röda inte de vita. Revolutionens och inbördeskrigets blodiga psykos hade gripit alla.

Känslolös var också ungdomen, som ännu inte blivit hätsk, som nyss inträtt i livet och i början instinktivt vände sig bort från mord och blod ...

Komsomolaren¹ Gratjov, vilken redan som ung pojke inträdde i röda armén, skrev i sina ”Brev”:

”I slutet av månaden hunno vi upp de vita ... Då dödade jag för första gången en Människa ... Ack, Petja, man grips av en hemsk känsla, då man dödat en människa. En hel vecka pinades jag av mardrömmar, jag såg honom för mig liggande i en blodpöl. Jag skulle inte ha dödat honom, om han inte angripit Mitja, men då jag såg, att han tagit Mitja i strupen och ville kväva honom, störtade jag fram, drog ut sabeln och slog till den vite bakifrån över nacken. Efter slaget hittade kamraterna mig på stäppen, där jag låg nästan medvetlös... Jag minns att

¹ Komsomol = kommunistiska ungdomsförbundet.

jag tjöt och bet mig i fingrarna hela natten, då jag kommit till mig. Det är tungt, bror, att känna sig som en mördare — ett sådant blytungt svärmod ligger över hjärtat, att det är outhärdligt.

— Det är alltid svårt när man är ovan, lugnade mig vår kommandör Mironov. Kriget, min pojke, det är inget käringgöra.

Snart övertygade jag mig om att Mironov hade rätt, och jag vande mig fort vid döden. Striderna och den ständiga faran avtrubba hastigt alla känslor och gör en inte benägen till sentimentalitet. Vad allt fick jag inte se, särskilt i Ukraina! När man kom åkande, hände det att ett halvvruttet lik låg mittpå vägen. I början var det omöjligt att ens närma sig det, man blev illamående bara vid anblicken. Men så småningom blir man van, stöter likgiltigt undan liket från vägen och åker vidare...”

De människor, som senare skulle härska över Ryssland, och de, som nu gå mot makten, växte upp och formades andligen under inbördeskriget.

Där fick också Stalin sin sista slipning.

//

1918 var inbördeskrigets första år.*

”Om ni vid denna tidpunkt besökt centralkommittén, denna huvudstab för vårt lands leninistiska arbetaravantgarde”, skriver Tarasov-Rodjonov, en av revolutionens sedeskildrare, ”trängt er genom det oansenliga husets mörka, smala korridorer förbi massor av människor — alla klädda i utslitna tröjor — vilka sändes härifrån till alla delar av landet med samma uppgift: att segra! — och slutligen frågat någon av sekreterarna, vilken av alla fronterna, som var den viktigaste och farligaste, skulle ni ovillkorligen fått det stående svaret:

— Tsaritsyn.

— Tsaritsyn?

— Ja, kamrat, Tsaritsyn. Det är nu vår enda nyckel till brödet. Utan bröd kunna vi inte hålla ut. Och vad som är huvudsaken: Tsaritsyn är en röd kil, vilken slagits igenom den kontra-revolutionens ring, som omsluter oss. Om det lyckas general Krasnov att slå ut denna kil, komma de tjeckoslovakiska banden att genast förena sig med kosackgeneralernas hopar. De blodtörstiga, vilda, rovlystna horderna komma att sluta 'sin ring hårt kring oss, och revolutionen blir söndersmulad. Bolsjevikernas centralkommitté anser Tsaritsyn vara den avgörande punkten. Lenin har skickat dit sin trogne medkämpe Josef Stalin.”

...Stalin kom till Tsaritsyn med en trupp rödgardister, med två pansarbilar och obegränsad fullmakt — han skulle ordna brödtransporten till landets hungrande centrum. Men snart omringades Tsaritsyn av kosackregementen. Dens kosackbyar reste sig mot sovjetmakten — Kubans följde snart efter. Den frivilliga armén, som irrade på Kubanstappen, fick nytt tillskott. Under dess slag förblödde sovjetarmén och drog sig tillbaka från Nordkaukasien — den röda republikens enda kornbod.

Stalin blev Tsaritsyns och den nordkaukasiska frontens krigsdiktator.

* Dmitrievskys redogörelse för inbördeskriget är mycket vinklad: Inbördeskrigets store härförare var Stalin, som motarbetades av i synnerhet den inkompetente Trotskij. Om Dmitrievskys historieskrivning skulle vara korrekt, så är det närmast kriminellt att Trotskij fick kvarstå som högste ledare i Röda armén. För en mer balanserad bild av inbördeskriget och de motsättningar som fanns i bolsjevikpartiet under dessa år, se Deutschers [Stalin](#) (kapitel 6, ”Stalin under inbördeskriget”) och densammes [Den väpnade profeten](#) (kapitel 12 och 13), samt Pierre Broués *Trotskij – en biografi*, kapitel 15-18 – Red

Den 7 juli, ungefär en månad efter sin ankomst till Tsaritsyn, skrev Stalin till Lenin (på lappen stod antecknat: ”Jag skyndar mig till fronten, skriver blott det viktigaste”):

”Tsaritsyns södra frontlinje har ännu inte återupprättats. Jag driver på, klandrar skarpt där det behövs och hoppas kunna återupprätta den snart. Ni kan vara övertygad om att vi inte komma att skona någon — varken oss själva eller andra — men vi skola skaffa bröd.

Om våra 'strategiska specialister' (dessa klåpare!) inte sovit och gått omkring dådlösa skulle linjen aldrig brutits. Om den nu återupprättas, så är det inte tack vare militären utan trots den.”

Den 11 juli telegraferade Stalin till Lenin:

”Saken kompliceras genom att det nordkaukasiska krigsdistriktets stab visar sig fullständigt olämplig för kampen mot kontrarevolutionen. Det beror inte blott på att våra 'specialister' äro psykiskt oförmögna till en avgörande kamp mot kontrarevolutionen, utan också på att de såsom stabsmedarbetare blott kunna göra ritningar och planer för reformering och äro absolut likgiltiga för krigsoperationer ... och överhuvudtaget känna de sig som främlingar, som gäster...”

Stalin förklarade bestämt:

”Jag anser mig inte ha rätt att likgiltigt betrakta detta, då Kalnins¹ front är avskuren från leveranspunkten och nordfronten från brödräjongen. Jag kommer att förbättra dessa och många andra missförhållanden på ort och ställe. Jag vidtar åtgärder och kommer, om det så behövs, att degradera och avskeda kommandörer, som visat sig olämpliga, trots de formella svårigheterna, vilka jag i så fall kommer att bryta. Självfallet tar jag ensam hela ansvaret inför alla högre ämbetsverk.”

Ledarskapet för frontens alla krigsstyrkor, vilket Stalin egenmäktigt åtagit sig, godkändes av Moskva. Fastän Trotskij var fientligt stämd mot Stalin, ålade han denne i samråd med Lenin — troligtvis efter påtryckning från Lenin — i ett telegram från republikens revolutionära krigssovjet, att ”införa ordning, förena trupperna till reguljära arméer, tillsätta en kommandostab och jaga undan alla, som inte foga sig”.

Tsaritsyns krafter växte snart. Armén slog sig fram över Dontrakten. Den bestod av ukrainska partisaner² och arbetare från Donbäckenet, vilka trängts undan och splittrats av tyskarna.

I ledningen för denna armé stod Klim Vorosjilov, låssmed från Donjets och före detta yrkesrevolutionär. Senare blev han en av den röda arméns hjältar, ”den första röda officern”, som han kallas i folksånger. Nu är han Stalins krigsminister och höggra hand. Arméns kämpar litade blint på honom.

Vorosjilov tillförde Tsaritsyn femtontusen beprövade kämpar. Av dessa och av andra partisantrupper, vilka strömmade till Tsaritsyn, bildades den reguljära tionde sovjetarmén.

”Med Stalin i spetsen”, skrev Vorosjilov, ”bildades den revolutionära krigssovjeten, som genast påbörjade organiseringen av den reguljära armén. Tack vare Stalins outtröttliga iver, hans energi och vilja utträttades det, som ännu i går tycktes omöjligt. Inom den kortast tänkbara tidrymd skapades divisioner, brigader, regementen.”

Stalin utnämnde Vorosjilov till arméns befälhavare. Han kände och värderade honom från deras tidigare illegala verksamhet, då de sammanträffat i Baku.

¹ Kalnin, befälhavare för sovjets nordkaukasiska armé, vilken snart blev fullständigt slagen av den frivilliga armén.

² Partisan medlem av frivillig, irreguljär trupp.

Under Stalins hårda hand förändrades hela livet i Tsaritsyn. Allt koncentrerades kring försvarsfrågan. De därvarande parti- och arbetarorganisationerna blomstrade och uppfylldes av ny kraft. De fria partisantrupperna disciplinerades. Hela staden omslöt av en hård diktators järngrepp.

”... Tsaritsyn”, heter det i Tarasov-Rodionovs beskrivning, ”liknade då varken till levnadsvanorna eller till sin stränga verksamhet vårt lands övriga städer ... Ett noga avvägt och intensivt arbete med rykande fabriker och industrilarm. De små biograferna hade inrättats till lasarett, där röda korsets vita flaggor vajade. På gator och i vägkorsningar stodo rödgardistpatruller. Ankrad mitt i Volga spände en pråm sin svarta buk högt ur vattnet. En pussig tjänsteman i blekt uniformsmössa sneglade mot den och viskade oroligt till gummorna på stranden:

— Där är tjekan.”

Men det var inte själva tjekan, utan det flytande fängelset. Tjekan arbetade i stadens centrum vid staben. Den var ”i full verksamhet”, berättade överste Nosovitj, som senare övergick till de vita.

”Det gick inte en dag utan att man upptäckte olika sammansvärjningar på platser, som tyckts absolut pålitliga och strängt hemliga.” På den svarta pråmen befann sig nästan hela krigsdistriktets stab, som Trotskij sänt till Tsaritsyn, däribland också överste Nosovitj, som utsetts till ledare för staben.

Trotskij telegraferade, att de ögonblickligen skulle befrias. Man fogade sig men lät dem inte arbeta vid staben. Trotskij skickade ett nytt telegram:

”Återinsätt Nosovitj omedelbart på hans plats som ledare för staben.”

Stalin antecknade på telegrammet:

”Detta lämnas utan beaktande”...

Då kallades Nosovitj till Koslov och fick en hög befattning vid sydfrontens stab. Där tillgrep han alla åtkomliga papper och flydde till de vita i stabens automobil.

”I Koslov avslöjades snart förräderiet som Koslovskij, befälhavare för sydfrontens stab, och Sjostak, befälhavare för rekognosceringsavdelningen, gjort sig skyldiga till, och de arkebuserades.”

Stalin var skadeglad. Allt detta gick ut över Trotskij. ”... Tsaritsyn levde ett arbetsamt, kampmättat och intensivt liv.”

Borgarna sutto i sina trähus, sago genom fönstren hur nybildade rödgardisttrupper skickades till fronten, hur nymonterade pansarbilar lämnade verkstadsportarna, hur vagnar tillförde divisionscentra berg av nybakat bröd, packar av uniformer och stövlar, lådor med socker, och de jämrade sig hopplöst:

— Å, den Stalin! ... Å, den Klim Vorosjilov! ...”

I stadens centrum, i det stora trevåningshuset, som förut tillhört senapsfabrikören Voronin, inrymdes den tionde arméns revolutionära krigssovjet.

I bottenvåningen var telegraf- och telefonstationen — där tillbragte Stalin och Vorosjilov långa timmar, samtalade med fronten och direkt med Moskva.

I andra våningen befann sig arméstaben.

”Inga utomstående släpptes in i denna värld av direktiv, befallningar om krigsoperationer, rekognosceringsmeddelanden och prasslande kartor. Det fanns inga partilösa i denna krigshelgedom.”

I tredje våningen var den revolutionära krigssovjetens kansli och där bodde också Stalin och Vorosjilov.

I matsalen, som hörde till Vorosjilovs våning — ett ljust rymligt rum — samlades vanligtvis alla högre militärer till middag. Stalin åt också där ibland. Minst av alla sågs värden själv — arméns befälhavare. Vanligtvis blev han uppehållen någonstans vid fronten, och Jekaterina Davidovna, en lugn och vänlig kvinna, som inte blott var hans hustru utan också hans vän och kamrat, brukade säga ”svårmodigt tankfullt medan hon sorgset såg på det mörknade fönstret:

”— Klim Jefremovitj är väl åter vid fronten.

Och hon suckade:

— Nå ja, vi sätta oss till bords då.”

Strax invid matsalen befann sig ett stort rum, som vanligtvis stod tomt. Där sammanträdde den revolutionära krigssovjeten.

Stalin var ordförande. Närmast honom stod Vorosjilov.

Längre bort Sergej Minin, medlem i den revolutionära krigssovjeten. Han var tsaritsynbo. Som ung student deltog han i den första revolutionen och tillvann sig stor popularitet bland tsaritsynarbetarna. Kring hans namn spunnos sedan legender. Han var omhuldad av arbetarna och kunde rycka dem med sig. Då fienden angrep särskilt starkt, närmade sig stadens murar, och den röda arméns krafter försvagades, störtade Minin till förstäderna, till fabrikerna.

”Då tjöto sirenerna oroligt och larmande, med gevären över axeln sprungo arbetarna ut på de närmaste kullarna. De drogo käckt ut kanonerna, vilka de , höllo på att reparera, slogo angriparna rakt i trynet, sköto direkt på dem med kartescher. Fienden flög undan, ursinnig men kraftlös. Och arméfrontens stålring slöts åter.”

Senare blev Minin medlem av Budjonns ryttharmés revolutionära krigssovjet.

Valerij Mesjlauk, också medlem i den revolutionära krigssovjeten, var antagligen yngst av alla. Stalin har nu utsett honom till ledare för hela Rysslands metallindustri. Han var kanske den mest ståndaktige i ”tsaritsynoppositionen” och den förste som Trotskij avsatte för olydnad.

Sjtjadenko var den tionde arméns politiska kommissarie. Det var svårt att föreställa sig att denne man med sitt typiska soldatutseende ännu för kort tid sedan var en fredlig skräddare, skar till kostymer, provade byxor och varken tänkte på krig eller revolution. Senare skapade han sig ett klingande namn som en av organisatörerna av Budjonns ryttharmé.

Ruchimovitj, Stalins nuvarande kommunikationsminister, försåg armén med förnödenheter.

Hur han arbetade kan man bedöma av Trotskij beskrivning:

”Ingen armé slukar så många gevär och patroner som Tsaritsyns! Och vid första vägran skriker Tsaritsyn om förräderi från moskvaspecialisternas sida.”

Men Ruchimovitj kunde också något annat än framtinga förnödenheter från Moskva. På Stalins befallning reorganiserade han arbetet vid tsaritsynfabrikerna, vilket lämnade mycket övrigt att önska. Han lät reparera trettionio pansarfartyg och bygga elva nya, tillverka aderton pansarbilar och iståndsätte trehundra kanoner. Detta var resultatet av några månaders arbete.

Ibland skymtade kommandörer för frontavdelningarna, såsom Dumenko, en typisk partisan, en oförskräckt befälhavare för kavalleridivisionen, en man som tycktes ha växt upp i kampen och blott levde i den. Han dansade på sadeln under kulregnet för att liva upp sina ryttare. Man uppskattade honom, men i hans närvaro avstannade samtalet något. Man litade inte fullständigt på honom. Han var en av dessa vildhjännor från den rasande folkstormen, vilka endast ville kämpa och vinna framgång, likgiltigt för vem.

Då Dumenko ett år senare efter att ha gjort den röda armén stora tjänster och erhållit Röda Fanans orden en gång kände sig förorättad, emedan han inte ansåg sig tillräckligt högt värderad, gjorde han ett försök att gå över till Denikin efter att först ha slaktat alla politiska medarbetare i sin division. Han arkebuserades trots att soldaterna, som älskade honom, protesterade och voro nära att göra revolt.

Ibland kom också Budjonny, som senare blev den röda ryttararméns befälhavare. Då kommenderade han en av Dumenkos brigader. Han teg mest, granskade alla med listiga svarta ögon, spretade ut med mustaschern. Han talade illa och ogärna.

Men en lugn kväll vid fronten, då det gällde att muntra upp soldaterna, kastade han tillbaka tjerkes-dräktens vida ärmar, stampade med foten och dansade skickligt och käckt en rysk dans. Efteråt gick han omkring bland soldaterna och hästarna, såg till att allt var i ordning, att människorna och djuren fått föda. Sedan hoppade han upp i sadeln, satte sporrarna i hästen och red ut i strid mot fienden i spetsen för sina kämpar, som dyrkade honom.

— Nå, nå, bröder... raska på! Skall man strida, så skall man! Alla fienderna kan man ta i ett slag...

Från fronten kommo ibland också. Sjloba, Gorodovikov, Savitskij, Chudjakov, Chartjenko, Sjevko-pljas och andra. De voro många. Alla hade stränga soldatansikten, alla voro de människor, på vilkas skuldror den röda armén bars upp och gick mot seger...

IV

Dystert, ovilligt talade man i denna revolutionära krigssovjet om Moskvas militärcentrum, där Trotskij valde ”specialister, krigsakademiker, stabens högsta funktionärer”. Ännu ovilligare talades det om sydfronten, för vilken man skulle foga sig enligt befallning från Moskva, vilket dock i verkligheten aldrig skedde.

Varför?

Trotskij var nära sanningen då han skrev:

”Tsaritsyns krigsbefälhavare uppföra sig inte mycket bättre mot sydfrontens ledning än mot de vita.”

Psykologiskt var allt detta väl förklarligt. Tsaritsyn-gruppen hade bildats uteslutande av revolutionärer, aktiva kämpar, röda partisaner, som genomgått det hemska inbördeskrigets alla etapper. De voro rätliniga, tänkte mycket primitivt — livet hade ännu inte slipat dem, det återstod dem mycket att lära.

”Hur kan man bygga den röda revolutionsarmén”, tänkte de, ”såsom Trotskij, nästan enbart stödjande sig på de gamla officerarna och till och med på stabsofficerarna. Inbördeskriget rasar. Landet är uppdelat i två oförsonliga läger. I vilket kan och bör man finna officerarna? Naturligtvis bara i det vita. Där äro alla deras sympatier. Blott få officerare ha så starkt anammat våra idéer, att man fullständigt kan lita på dem. Och hur är det med de andra?! Även om officerarna inte begå rent förräderi, som Stalin så riktigt sagt, så äro de dock psykiskt oförmögna till en hänsynslös kamp mot kontrarevolutionen.”

— Naturligtvis äro vi alla partisaner, sade ofta Vorosjilov, ledaren för tsaritsyngruppen. Vi ha inte studerat i några skolor eller akademier. Det få vi ofta nog kännas vid. Men vi äro i stället bolsjeviker! Inga legoknektar eller tvångsmobiliserade soldater, utan röda frivilliga kämpar...

Stalin log förnöjt, då han hörde sådant tal. Man kan inte säga, att han fullständigt delade denna oförsonliga inställning mot officerarna. Han påpekade mycket riktigt, att nästan var och en av Vorosjilovs kommandörer hade haft och fortfarande hade pålitliga specialister, hos vilka de studerat och fortfarande studerade. Utan strategiska kunskaper kan man inte segra i strid. Och det fanns inga andra än de gamla officerarna, som kunde undervisa. Men Stalin kände på samma gång, att vorosjilovanhängarna i mångt och mycket hade rätt.

Han sade:

— Deras iver går över. De komma slutligen att samarbeta, med de strategiska specialisterna efter att ha valt ut dem, som man verkligen kan lita på. Men deras strävan att själva bli strategiska specialister och överta kommandot, vilket Trotskij så starkt reser sig mot, måste man blott uppmuntra. Annars komma vi inte att skapa en revolutionsarmé och nå seger. Kunna verkligen de gamla officerarna, särskilt stabsofficerarna, vilka till och med troget fullfölja den uppgift de åtagit sig, vara ledare under ett inbördeskrig? — Nej. De ha alltför mycket rutin, men under de nuvarande säregna förhållandena fordras människor, som helt och hållet kunna anpassa sig, människor som uppfostrats, växt sig starka under inbördeskriget och av naturen äro lämpade för det. Det fordras mod, vilja, rådighet, förmåga att binda soldatmassan vid sig. Det fordras naturlig strategisk talang och inte kunskaper, som tillägnats i skolan. Likaväl som revolutionen lär människor, som tyckas fullständigt olämpliga och oförberedda, att styra ett rike, så kommer den att frambringa strategiska begåvningar, där man minst väntat det. Försiggår inte samma sak på de vitas sida? Äro där de gamla generalerna själen i handlingen, utföra de verkligen dåden? — Nej. Nya människor, vilka ännu i går voro fullständigt okända, stiga fram och bli plötsligt framstående män, visa stora talanger. Vilka äro dessa inbördeskrigets nya generaler? De ha alla hastigt avancerat ur lägre rangklasser och ställa sig i ledningen genom sin kraft och viljestyrka, genom sitt mod, sin oförskräckthet ... Sådan är Drosdovskij, sådan är Wrangel, Kutepov, Kappel... Sådana äro Sjkuro, Pokrovskij och andra... Likadana människor skjuta också upp på den röda sidan. I går låssmeder, skraddare, bönder, möjligen underofficerare — i morgon röda marskalkar. Dessa självlärdas strävan att nå ledande ställning och få möjlighet till självständigt handlande är fullt naturlig. Detta förstår bara inte Trotskij med sin benägenhet för schematiskt tänkande och med sitt främlingskap för folkmassorna och deras psykologi...

Så tänkte och talade Stalin, och därför tog han avgjort ställning för den vorosjilovska oppositionen mot Trotskij. Dessutom visste Stalin, att Lenin också tänkte ungefär som han.

I mars 1918 besökte Antonov-Saratovskij Lenin i Stalins närvaro. Antonov-Saratovskij hade just anlänt från fronten. Han hade haft slitningar med krigskommissariatet. Då mycket framstående representanter för krigskommissariatet kommo till sina bestämmelseorter, spände de bågen för högt vid genomförandet av en centralistisk ledning och arméns utrustning med specialister.

Lenin sade:

— Ni skall inte lyssna till befallningar eller dekret, om de skada saken. Ni skall handla så, som ni anser det bäst. Om dekreten äro dåliga men era handlingar ge goda resultat, så kommer ingen att förebrå er det. Men om ni inte uppfyller befallningen eller dekretet, och resultatet av er handling blir dåligt, ja, då måste man arkebusera er.

— Jag är djupt övertygad om, sade sedan Antonov-Saratovskij, då han relaterade detta samtal, att inte enbart jag fick ett sådant direktiv utan också många andra. Lenin fordrade av oss, att vi först och främst skulle vara revolutionärer och i andra hand verkställare av order.

Stalin leddes också av samma oskrivna direktiv. Under hans hårda hand var Tsaritsyn mera än ”koncentrationsplatsen för underofficerarnas opposition mot den centraliserade krigsorganisationen, som fordrade militära kunskaper och en vidare blick på tingen” som Trotskij föraktfullt sade.

”Tsaritsyn lade grunden till en krigsakademi”, skriver mycket riktigt en av den röda arméns historiker. ”För de otaliga fronterna skapades där kadrer av kommandörer, vilka nu stå i spetsen för armén.”

...Vid tsaritsynfronten började kampen mellan Stalin och Trotskij, inte så mycket kampen mellan två ärelystna män utan fastmera kampen mellan två människoskikt och två revolutionslinjer.

V

Stalin vistades ständigt i sitt arbetsrum; ofta lämnade han det inte på flera dagar. Men som Vorosjilov påpekade inskränkte sig inte hans ledarskap uteslutande till arbetsrummet.

”Då ordning införts, då revolutionsorganisationen återupprättats begav han sig till fronten, som vid den tidpunkten sträckte sig över sexhundra kilometer. Man måste vara en Stalin och äga hans oerhörda organisatoriska begåvning för att utan några strategiska förkunskaper så väl kunna förstå de speciella militära frågorna under det ytterligt svåra läget.

Jag minns som denna dag början av augusti 1918.. Krasnovs kosackavdelningar gjorde en frammarsch mot Tsaritsyn och försökte genom ett koncentrerat slag kasta de röda regementena i Volga. Med den kommunistiska divisionen i spetsen lyckades den röda armén, som uteslutande bestod av arbetare från Donbäckenet, under många dagar hålla stånd mot de utmärkt organiserade kosackavdelningarna. Det var dagar av högsta spänning. Man skulle se Stalin då. Alltid lugn, fördjupad i sina tankar vakade han flera dygn och fördelade sitt intensiva arbete mellan kamppositionerna och arméstaben. Stämningen vid fronten blev nästan katastrofal. Genom en väl uttänkt manöver sprängde Krasnovs avdelningar under ledning av Fitzchalaurov, Mamontov och andra våra utpinade arméer, som ledo stora förluster. Motståndarens front, som byggts i hästskoform och som med sina yttersta spetsar stötte mot Volga, drog sig med varje dag alltmera samman. Vi hade ingen utväg, och Stalin frågade inte efter någon. Han var blott genomsyrad av en enda tanke, en enda vilja: att segra. Fienden skulle slås ned till varje pris. Stalins oböjliga vilja influerade. alla hans närmaste medkämpar, och trots det nästan hopplösa läget tvivlade ingen på seger. Och vi segrade. Fienden slogs ned och kastades långt bortom Don.”

...Förhållandet mellan Trotskij och Tsaritsyns krigsgrupp blev alltmera spänt.

”Varje dag inflöto klagomål på Tsaritsyn från huvudkommenderingen och frontkommenderingen. Man kunde inte få en befallning utförd, man kunde inte förstå vad de gjorde där, man kunde inte ens få svar på en förfrågan”, berättade Trotskij. ”Läget blev omöjligt. Jag beslöt att införa ordning i Tsaritsyn. Efter en ny sammandrabbning mellan befälet och Tsaritsyn genomdrev jag, att Stalin återkallades.”

”Lenin ville lösa konflikten.” Därför skickades själve Sverdlov med extratåg för att övertala Stalin att resa bort, vilket denne också gjorde. Han förstod, att konflikten på något sätt måste biläggas. I en stund av fara ignorerade han en obligatorisk subordination, ”bröt formella svårigheter, om det så behövdes”. Han kunde nonchalera alla centrums befallningar. Men då faran var överstånden, var det nödvändigt att foga sig för den rådande ordningen. Då Trotskij

stod i ledningen för krigsapparaten och Lenin litade på honom, fanns ingenting annat att göra än att ge efter.

På vägen mötte Sverdlov och Stalin Trotskij's luxuösa tåg. Då Stalin inte längre var i Tsaritsyn, vågade Trotskij visa sig där. Han reste som alltid, högmodig, förmäten, medveten om sin storhet och ofelbarhet, med teatraliska gester, med ett följe av ”glopar”, ett förråd av läderjackor och andra ”gåvor”, med vilka han var van att vinna armékämparnas gunst.

Sverdlov gick in till Trotskij.

”Han frågade mig försiktigt om mina planer och föreslog, att jag skulle sammanträffa med Stalin, vilken reste i hans vagn.”

Trotskij mottog Stalin nedlåtande. Stalin uppträdde ”påtagligt fogligt”. Han var rädd, att Trotskij skulle skingra vorosjilovgruppen, som han svetsat samman i Tsaritsyn, och därigenom tillfoga fronten ett dödligt slag.

— Vill ni verkligen jaga bort dem alla? De äro präktiga pojkar.

— Dessa präktiga pojkar, sade Trotskij teatraliskt, komma att omintetgöra revolutionen, som inte kan vänta, tills de trampat ut barnskorna. Jag vill blott en sak: ansluta Tsaritsyn till Sovjetryssland.

I ett annat fall, under andra förhållanden, skulle Stalin ha svarat grovt på denna tillgjorda, dumma fras. Som om tsaritsynpojkarne inte utgjorde revolutionens säkraste stöd och som om Tsaritsyn inte varit den klippa, på vilken Sovjetryssland i denna svåra tid stödde sig — för att inte tala om Tsaritsyns egen betydelse! Skulle centrums svaga arméer, Trotskij's skapelse, kunnat göra motstånd om Tsaritsyn fallit och de jättelika krafter som det svetsat samman skingrats?

Stalin sade intet av allt detta. Det hade varit lönlöst. Han underströk blott än en gång, att sprängningen av vorosjilovgruppen skulle bli ett svårt slag för fronten. De togo ett torrt farväl. Stalin reste för att tala med Lenin. Trotskij ”för att införa ordning i Tsaritsyn”.

VI

”Efter några timmar”, berättade Trotskij, ”sammanträffade jag med Vorosjilov ... Jag frågade honom hur han förhöll sig till frontens och huvudkommandostabens befallningar. Han öppnade sitt hjärta för mig: Tsaritsyn finner det blott nödvändigt att uppfylla de befallningar, som det självt anser riktiga. Det var för mycket. Jag förklarade, att om han inte lovade att noga och utan invändningar hörsamma befallningarna och genomföra krigsoperationerna, skulle jag genast skicka honom till Moskva under konvoj för att ställas inför tribunalen. Jag avsatte ingen, då man formellt förband sig att lyda. De flesta kommunisterna i tsaritsynarmén understödde mig av övertygelse och inte av rädsla. Jag besökte alla avdelningar och uppmuntrade partisanerna. Därefter återvände jag till Moskva.”

Tsaritsynkommunisterna själva beskrevo detta generalbesök något annorlunda. De fogade sig verkligen ”inte av rädsla utan av övertygelse”. Vorosjilov mottog Trotskij ”disciplinerat och glatt” — men varför?

Före Trotskij's ankomst talade man bland kommunisterna på följande sätt:

— Naturligtvis är Trotskij en ny och ännu inte på långt när tillräckligt beprövad bolsjevik. I ärelysten hetta kan han ta miste ibland. Men om vårt parti anförtrott honom en så stor uppgift som ledningen av landets försvar, så är det vår plikt som bolsjeviker att foga oss.

Men Trotskij's uppträdande gjorde ett mycket beklämmande intryck i Tsaritsyn. Ett tomt patos och ingen real handling.

”Trotskij uppträdde högmodigt i den revolutionära krigssovjeten”, berättar Tarasov-Rodionov, ”och med förtretad röst gjorde han skarpa förebråelser för ett alltför stort slöseri med krigsförnödenheter.

Vorosjilov kunde endast blygsamt rycka på axlarna.

— Om vi slösa med krigsmaterial, så beror det på att vi envist slå tillbaka de utmärkta fientliga styrkorna.”

Vorosjilov ansåg det inte ens värt. att berätta, att armén under de avgörande augustidagarna fullständigt fallit samman och till följd av ammunitionsbrist varit undergången nära, vilket enbart berodde på Trotskijs uppfattning, att Tsaritsyn slösade bort alltför mycket krigsmaterial.

”Trotskij intresserade sig inte för några förklaringar” ...

”På rödgardisternas möte höll han ett tal, lysande och sprakande som ett fyrverkeri, lovade att skicka armén den pålitliga förstärkning som var av nöden, satte sig sedan på en båt och ångade därifrån” ...

”Vad förstärkningen beträffar, så förlöpte saken inte så enkelt.”

En del av soldaterna försvann under transporten. En annan gick över till motståndaren. Så gick den elfte ”järndivisionen”, Trotskijs stolthet, över till de vita i ordnade led med musik och flygande fanor. Tsaritsyns armé var fullständigt utsliten — men den höll stånd.

Snart började dock åter missnöjet med centrum och konflikterna med Trotskij.

...Då Stalin kom till Moskva, förklarade han sakförhållandet för Lenin. Han påvisade de framgångar, som vunnits av tsaritsynarmén, berättade att han övertalat både Vorosjilov, Minin och Mesjlauk att foga sig efter centrums befallningar, påvisade att huvudskälet för ”oppositionen” var centrums otillfredsställande direktiv, farhågorna för förräderi i staberna och slutligen de ständigt försenade ammunitionsleveranserna, vilka ställde den nordkaukasiska armén vid avgrundens rand.

Lenin meddelade genast allt detta till Trotskij, och just Lenins brev var det, som hindrade denne att ”jaga undan” tsaritsyngruppen.

Stalin önskade arbeta vid fronten, vilket tycktes honom vara det viktigaste under de givna förhållandena. Han var beredd att offra sin egenkärlek och foga sig för Trotskij.

”Stalin skulle mycket gärna velat arbeta på sydfrenten”, skrev Lenin till Trotskij, ”Stalin hoppas, att det kommer att lyckas honom att under arbetets gång övertyga er om riktigheten av sina synpunkter ... Jag meddelar er alla dessa Stalins förklaringar, Leo Davidovitj, och ber er att tänka över dem och svara: först och främst om ni är beredd att personligen underhandla med Stalin — han är villig att komma till er fördenskull — och för det andra om ni anser det möjligt att med några konkreta överenskommelser undanröja de forna slitningarna och samarbeta med Stalin, vilket han så starkt önskar. Vad mig beträffar anser jag, att det är nödvändigt att sätta alla krafter i rörelse för att ett samarbete kommer till stånd. Lenin.”

De sista raderna ljödo som en befallning. Det är sant, att befallningen fått den mjuka formulering, som Lenin brukade använda, men Trotskij visste, att bakom orden stod en orubblig vilja. Det återstod honom ingenting annat än att foga” sig. Med tungt hjärta godkände han, att Stalin utnämndes till medlem av sydfrentens revolutionära krigssovjet.

I december 1918 beslöt Trotskij att göra upp räkningen med det olydiga Tsaritsyn.

Han telegraferade till Lenin:

”Det är omöjligt att lämna Vorosjilov kvar efter det att alla försök till kompromiss misslyckats. Man måste skicka en ny revolutionär krigssovjet med en ny befälhavare till Tsaritsyn och förflytta Vorosjilov till Ukraina.”

Lenin instämde. Annars hade han blivit tvungen att offra Trotskij.

Vorosjilov och Stalin voro i Ukraina. Men de hade bundits till händer och fötter. Vorosjilovs försök att skapa en mer eller mindre självständig militärgrupp, som skulle sammansvetsas till en krigsduglig enhet, hade misslyckats. I de ukrainska arméerna rådde anarki, förfall ...

Trotskij försökte frita sig från skulden. I januari 1919 fordrade han, att Stalin, Vorosjilov och ännu några andra skulle avlägsnas ur armén.

”Den linje, som Stalin, Vorosjilov & C:o följa, för med sig vår saks undergång.”

Lenin trodde det inte. Han kände alltför väl till Stalin och sökte därför efter en kompromiss. Men Trotskij var oförsonlig.

”Naturligtvis är en kompromiss nödvändig”, telegraferade han till Lenin, ”men den får inte vara rutten. I Charkov har hela tsaritsyngruppen samlat sig ... Jag anser Stalins beskyddande av tsaritsynströmningen för en farlig böld, värre än allt svek och förräderi från samtliga strategiska specialisters sida.”

Lenin blev tvungen att ge efter. Dessutom behövdes Stalin för ett annat arbete, och han vistades inte längre i södern.

...Efter någon tid blevo de röda arméerna fullständigt slagna vid sydfrenten och flydde under panik. Slutligen föll också Tsaritsyn — ”det röda Verdun”. Inte bara därför att general Wrangel, den vita arméns bästa härförare, kom dit, utan därför att tsaritsynarméns krigsduglighet genom Trotskijs försorg i hög grad försvagats: armén hade förlorat sin järnhårda sammanhållning och de erfarna ledarnas drivande energi.

VII

I slutet av år 1918 blev läget vid ostfronten katastrofalt, då amiral Koltjaks armé angrep. Den tredje sovjetarmén blev hårdast ansatt. Redan i slutet av november var den fullständigt demoraliserad. Denna armé, som kämpade sex månader utan avlösning, utan förstärkning, under de vidrigaste levnadsförhållanden – en division tillbragte fem dygn i ständig strid utan ett stycke bröd — halvnaken i trettiofem graders köld, utan möjlighet att förflytta sig, då vägarna voro fullständigt förstörda, därtill med en svag ledning och uppluckrad av centrums virriga och oklara direktiv — denna armé förmådde inte hålla ut längre, vacklade och övergav i slutet av november Perm. Under sin kaotiska reträtt förflyttade sig armén på tjugu dagar trehundra kilometer från de tidigare positionerna, förlorade adertontusen man, tiotals kanoner och hundratals maskingevär. Hela regementen gingo över på motståndarens sida. Officerare flydde i massor till de vitas led. Arméns ställning var fullständigt hopplös: Motståndaren omgav den i en halvcirkel. Varje dag kunde cirkeln slutas. Motståndaren, som följde den demoraliserade armén i hämlarna, hotade dessutom Vjatka och därmed hela fronten.

Lenin telegraferade till Trotskij:

”Från partiet ha ingått meddelanden om arméns katastrofala ställning och om dryckenskap bland kommandot. Jag tänker skicka Stalin ...”

Åter en mjuk formulering och bakom den en befallning. Trotskij instämde.

Partiets centralkommitté fattade följande beslut:

”En undersökningskommission, bestående av partimedlemmar under ledning av Djersjinskij och Stalin, skall utnämnas för att utröna skälet till Perms fall och de sista nederlagen samt för

att klarlägga de omständigheter, som föranlett detta. Centralkommittén överlåter åt kommissionen att vidta alla nödvändiga mått och steg för att hastigt igångsätta såväl partiets som sovjets arbete i tredje och andra arméns distrikt.”

Tsaritsynsituationen återupprepades: Stalin tog genast itu med det han ansåg viktigast — katastrofens likvidering.

Den 5 januari 1919 telegraferade han och Djersjinskij till Lenin såsom ordförande i försvarssovjeten:

”Undersökningen har påbörjats. Vi komma efterhand att lämna underrättelser om dess förlopp. Vi anse det nödvändigt att redan nu göra er uppmärksam på några företeelser i tredje armén, vilkas behandling inte tål uppskov. Av denna armé, som består av trettiotusen man, finns nämligen blott kvar elvatusen trötta, utpinade soldater, som knappast kunna hålla stånd mot fiendens angrepp. De avdelningar, som huvudbefälhavaren skickat, äro opålitliga, till och med delvis fientligt stämnda mot oss, och en upprensning är av nöden. För att rädda resterna av tredje armén och hindra motståndarens hastiga förflyttning till Vjatka (enligt alla meddelanden från frontens och tredje arméns kommandostab är denna fara fullständigt real) är det absolut nödvändigt att genast sända minst tre pålitliga regementen från Ryssland till armébefälhavarens förfogande. Vi be er enträget att föranleda de beträffande krigsambetsverken att göra det. I annat fall — vi upprepa det — hotas Vjatka att drabbas av samma öde som Perm.”

Några veckor av outtröttligt arbete gjorde fronten åter stridsduglig.

”Den 5 januari”, skrev Stalin till arbets- och försvarssovjeten, ”skickades tolvhundra pålitliga bajonetter och sablar till fronten; följande dag två skvadroner kavalleri. Den 20 skickades tredje brigadens sextioandra regemente (först efter noggrann sovring). Tack vare dessa avdelningar har motståndaren hejdats, stämningen inom tredje armén slagit om och vårt angrepp mot Perm hittills varit framgångsrikt. Bakom arméfronten försiggår en allvarlig upprensning inom sovjet- och partiinstitutionerna. I Vjatka och andra landsortsstäder ha revolutionskommittéer bildats. Man har påbörjat och fortsätter att skapa starka revolutionsorganisationer i byarna. Hela sovjet- och partiarbetet går efter nya riktlinjer. Krigskontrollbyrån har rensats och omorganiserats. Också guvernementstjekan har rensats och fått nya medarbetare. Härvan vid Vjatka har retts ut.”

I slutet av januari 1919 gick hela ostfronten till angrepp. Den högra flanken intog genom ett lyckat slag Uralsk. En vändning inträdde...

Stalin och Djersjinskij kommo till följande resultat vid sina undersökningar av katastrofens orsaker:

”Arméns trötthet och utpinade tillstånd vid motståndarens angrepp. Bristen på reserver vid denna tidpunkt, stabens otillräckliga kontakt med armén, överbefälhavarens oekonomiska tillvägagångssätt. Republikens revolutionära krigskommittés otillbörliga och brottsliga ledning av fronten, som paralyserades av de motsägande direktiven och som inte fick möjlighet att komma tredje armén till hjälp. Förstärkningens opålitlighet, vilken beror på det föråldrade tillvägagångssättet vid kompletteringen. Det fullständigt ohållbara läget bakom fronten, som förklaras genom sovjet- och lokalorganisationernas totala hjälplöshet och oförmåga.”

Nästän varje påstående i denna rapport slog som ett skarpt svärd ned på Trotskijs system.

Lenin blev eftertänksam.

... Vid denna resa kom Stalin Djersjinskij nära och fann senare i honom ett säkert stöd.

VIII

Våren 1919...

Den nordvästliga frivilliga armén övergick oväntat till angrepp under general Judenitjs befäl och hotade Petrograd. I Finska viken uppenbarade sig den engelska flottan. Överste Bulak-Balachovitj gjorde med sina avdelningar ett angrepp mot Pskov. På samma gång började de estniska trupperna sätta sig i rörelse vid fronten.

Man uppdagade en sammansvärjning, som hade rötter i själva Petrograd, i västfrontens stab, i sjunde armén, i Kronstadts marincentra och i de högsta militärkretsarna. Ledarna arresterades och arkebuserades, men de hade redan hunnit uträtta mycket. Några röda regementen gingo över på motståndarens sida. Två garnisoner från kronstadtforten ”Krasnaja Gorka” och ”Seraja Losjad” reste sig mot sovjetmakten. Deras vapen riktades mot de röda. I sjunde armén rådde stor förvirring. Fronten splittrades. Motståndaren närmade sig Petrograd.

Lenin sände åter Stalin.

Tre veckor tillbragte Stalin i Petrograd. Med järnhand återupprättade han ordning och disciplin. Han mobiliserade genast petrogradarbetarna och kommunisterna och inrangerade dem i den retirerande armén. Han blottade sammansvärjningen, lade alla dess trådar i dagen och slet skoningslöst sönder dem. Därvid hade han hjälp av Peters, denne förintelsens själlöse verkställare, som inte kände någon nåd. Staben levde upp, förvirringen i armén skingrades. Stämningen slog om och krigsställningen blev gynnsam.

Stalin telegraferade till Lenin:

”Både vid Krasnaja Gorka och Seraja Losjad ha konflikterna bilagts, vapnen äro i gott skick och en hastig rensning och förstärkning av alla fort och fästningar pågår. Marinexperterna påstå, att stormningen av Krasnaja Gorka från havet ställer hela marinvetenskapen på huvudet. Jag har ingenting annat att göra än att beklaga hela den så kallade vetenskapen. Att Krasnaja Gorka så hastigt intagits, kan man endast förklara därigenom att jag och en hel del civila grovt blandat oss i krigsoperationerna och gått så långt, att vi utbytt kommandots befallningar till lands och vatten mot våra egna. Jag anser det som min plikt att förklara, - att jag i fortsättningen också kommer att handla så trots min heliga värn för vetenskapen. Stalin.”

Efter ännu några dagar meddelade Stalin åter till Lenin:

”Våra avdelningar ha undergått en fullständig förvandling. Under loppet av en vecka har det inte förekommit en enda gång att enstaka personer eller truppvavdelningar övergått på fiendens sida. Desertörer återvända i tusental. Det händer oftare, att soldater från motståndaren ansluta sig till oss. Under loppet av en vecka ha fyrahundra man, de flesta med vapen, övergått på vår sida. I går började vi ett angrepp mitt på dagen. Ehuru den utlovade förstärkningen ännu inte kommit, var det omöjligt att kvarstå längre på samma plats — den låg alltför nära Petrograd. Hitills har vårt angrepp krönts med framgång. De vita fly. I dag ha vi intagit linjen Kernovo—Voronino—Slepino—Kaskovo. Vi ha tagit många fångar, två eller kanske flera kanoner, maskingevär, patroner. De fientliga skeppen visa sig inte mera, synbarligen äro de rädda för Krasnaja Gorka, som nu är fullständigt i vår hand.”

Judenitjs första härtåg mot Petrograd hade tillbakaslagits.

Hösten 1919...

Den röda republikens svåraste tid. Då avgjordes inbördeskrigets utgång. General Denikins arméer kommo allt närmare Moskva. Kursk och Orel hade redan intagits. Tula hotades. Därifrån var det nära till Moskva. General Judenitj förberedde åter ett härtåg mot Petrograd.

Ställningen var förtvivlad. I många arméer var stämningen panisk, hopplös. Den spred sig till befolkningen, vilken då redan till stor del inte längre sympatiserade med sovjetmakten. Många väntade på de vitas ankomst som på en befrielse. överallt — till och med i själva Moskva — bildades organisationer avsedda att stödja den vita rörelsen. Som Åldrig förr gjorde sig livsmedelsbristen kännbar. I de större städerna, särskilt i Petrograd, rådde fullständig hungersnöd. I stället för bröd utlämnades omald havre. Industrin hade nästan helt och hållet avstannat — det fanns inget bränsle. Armén saknade livsförnödenheter.

En genomgripande förändring på fronten var av nöden. Det fordrades en järnhård hand, förfaren i krigets hantverk och som armémassorna litade på. Vem kunde komma i fråga? — Blott Stalin.

Stalin uppställde tre orubbliga villkor inför Lenin och partiets centralkommitté.

För det första skulle Trotskij inte ha rätt att inblanda sig i sydfrontens göranden och låtanden och inte gå utom sin maktbefogenhet.

För det andra skulle en rad medarbetare, som Trotskij protegerade men vilka Stalin ansåg skadliga för återupprättandet av frontens kampduglighet, återkallas från sydfronten.

För det tredje skulle nya medarbetare, vilka Stalin utsett, utkommenderas till sydfronten.

Dessa villkor antogos utan invändningar.

Stalin reste till sydfronten med obegränsad fullmakt som medlem av revolutionära krigskommittén. Hans huvudkvarter var Serpuchov, inte långt från Moskva. Därifrån ledde han krigsoperationerna. Bara ibland — i kritiska moment — reste han till Moskva. Han var närvarande, då man diskuterade huruvida Petrograd skulle lämnas i Judenitjs händer.

Stalin opponerade sig.

Han uppfylldes av en tanke:

”Vi segra!”...

IX

Frontens läge var fruktansvärt. Det oklara i situationen var mest deprimerande. Ingen visste någon utväg.

”I huvudtrakterna Kursk—Orel—Tula bli vi slagna. Ostflanken stampar hjälplöst på samma fläck.”

— För att segra, sade Stalin, skall man angripa själv. Man måste spränga fronten och tillfoga fienden ett slag bakifrån, ta initiativet i sina händer och tvinga fienden att avlägsna sig från Moskva. Allt beror på en riktig angreppsplan.

Stalin förhörde sig om Moskvas huvudkommandos planer. Man förelade den gamla planen att tillfoga motståndaren det avgörande slaget med ostflanken — från Tsaritsyn, över Donstäpperna till Novorossijsk. Stalin förkastade skarpt detta förslag och uppställde ett annat.

”Vad tvingar överbefälhavaren att försvara den gamla planen?” frågade Stalin i ett brev till Lenin. ”Synbarligen bara trots. Eller om man så vill, den förslöande och ytterst farliga fraktionsandan, som omhuldas i huvudkommandostaben, vilken är ett slags strategisk 'tupp' i hans hand... Häromed gav överbefälhavaren direktiv åt Sjorin¹ att göra ett angrepp mot Novorossijsk över Donstäpperna, genom en trakt där det kanske är bekvämt för våra aviatörer att färdas, men som är fullständigt oframkomlig för vårt infanteri och artilleri.

¹ Sjorin kommenderade sovjets sydostfront, vilken vände sig mot Tsaritsyn och Don.

Det är inte ens värt att bevisa, att detta vansinniga härtåg, som skall föras genom fientliga trakter, där inga farbara vägar finnas, hotar oss med fullständig undergång. Det är inte svårt att förstå, att detta härtåg mot kosackerna blott kan föra med sig, att dessa för att försvara sina byar sammansvetsas (som erfarenheten för kort tid sedan visat) kring Denikin och betrakta honom som Dons räddare. Detta härtåg kan blott skapa en kosackarmé för Denikin, det vill säga förstärka hans kraft. Just därför är det nödvändigt att genast, utan uppskov förkasta den gamla planen, som redan visat sig oduglig, och utbyta den mot en annan, som går ut på att rikta ett slag över Charkov—Donjetsbäckenet mot Rostov. För det första komma vi att röra oss i en miljö, som inte är fientlig utan sympatiserar med oss, vilket måste underlätta vår frammarsch. För 'det andra få vi ett viktigt järnvägsnät (vid Donjets) i vår hand och den trakt, varifrån denikinarmén hämtar sina livsmedel -linjen Voronjesj—Rostov. För det tredje spränga vi genom detta tåg Denikins här i två delar, av vilka Machno¹ får göra slut på den frivilliga, medan vi hota kosackarméerna med ett angrepp i ryggen. För det fjärde få vi möjlighet att stifta oenighet mellan kosackerna och Denikin, vilken om vårt härtåg lyckas, kommer att försöka förflytta kosackerna väster ut, vilket flertalet av dem inte kommer att samtycka till. För det femte få vi kol och Denikin blir utan. Man får inte uppskjuta denna plan längre. Kort och gott: den gamla planen, som redan visat sig värdelös, får på inga villkor galvaniseras; det är farligt för republiken. Den kommer säkert att underlätta Denikins ställning och måste därför utbytas mot en annan. Omständigheterna äro inte blott mogna för ett sådant utbyte utan fordra det helt enkelt. I annat fall blir mitt arbete vid sydfronten fullständigt meningslöst, onödigt, brottsligt och ger mig rätt eller snarare tvingar mig att gå vart som helst, om också raka vägen till helvetet, bara inte att stanna kvar vid sydfronten. Er Stalin.”

Då Lenin fått detta brev, skrev han en egenhändig befallning, att de förlegade direktiven skulle slopas. Stalins plan antogs. Dess förverkligande förde med sig, att Denikins armé fullständigt sprängdes och att en avgörande förändring till de rödas fördel inträdde på inbördeskrigets fronter.

En stor roll spelade därvid ryttararmén, som Stalin skapat just vid denna period av inbördeskriget.

”Det var det första experimentet som gjorts att förena kavalleridivisioner till en så stor enhet som en armé”, skrev Vorosjilov. ”Stalin insåg rytteriets styrka i inbördeskriget. Han förstod konkret dess oerhörda betydelse för en avgörande manöver. Men i det förflutna hade ingen gjort en dylik egendomlig erfarenhet av en ryttararmé. Det fanns ingenting skrivet därom i lärda avhandlingar. Därför framkallade den antingen undran eller direkt motstånd.”

Särskilt opponerade sig Trotskij.

”Utan att beakta centrums önskan och till och med mot den upprättade Stalin ryttararmén. Den 11 november 1919 meddelade sydfrontens revolutionära krigssovjet helt enkelt till republikens revolutionära krigssovjet att 'utgående från det nuvarande läget besluta vi att bilda en ryttararmé, bestående av första och andra rytterikåren och en skyttebrigad, som sedan skall utökas med ännu en skyttebrigad. För ryttararméns revolutionära krigssovjet: arméchef Budjonny, medlemmar: kamraterna Vorosjilov och Sjtjadenko.”

Det var allt. Så skapades en rent revolutionär, oerhört rörlig armé, vilken Stalin använde som en hård näve vid genomförandet av sin angreppsplan.

Den 19 oktober 1919 slet Budjonny ryttararmén upp general Sjkuros kavallerikår vid Voronjesj. Den 23 oktober intogs staden. Den 27 oktober gick Budjonny över Don. Den 15 november erövrade han stationen Kastornaja, tog stora vapenlager, många fångar och avskar

¹ Machno, anarkist, ledare av bonderesningen bakom den frivilliga arméns front.

motståndarnas förbindelser. Den 17 november formades den egentliga ryttarmén, och dess mäktiga kil skar motståndarens retirerande armé i två delar — den mindre gick mot Krim, den större mot Don. Den 1 januari 1920 trängde ryttarmén in i Taganrog, de vitas politiska krigscentrum. Den 9 januari intogs Rostov vid Don.

Den vita rörelsen stod inför sin undergång.

X

Efter Rostovs fall hade Stalin inte längre befälet över hären — däribland ryttarmén — vilken angrep motståndarens huvudstyrka, som dragit sig tillbaka bortom Don och till Kubanstäpperna.

En ny kaukasisk front upprättades. Trotskij genomdrev, att Sjorin utnämndes till befälhavare över fronten och Smilga till medlem i den revolutionära krigssovjeten.

Snart blev ställningen ytterst kritisk.

”Då frontkommenderingen obetänksamt offrade mycket tid på resultatlösa operationer”, skriver en av röda arméns historiker, ”hunno motståndarna avsluta omgrupperingen av sina krafter, intaga en säker position och börja förbereda ett avgörande angrepp. I republikens sydliga delar stod inbördeskriget för andra gången inför ett avgörande. Hela sydfronten hotades av undergång. Man kunde blott avvärja katastrofen genom ett hastigt och beslutsamt ingrepp.”

”Mot alla lagar om krigssubordination” åtog sig Vorosjilov som medlem i ryttarméns revolutionära krigssovjet att aktivt ingripa utan att hörsamma frontens huvudkommando.

Efter en av de misslyckade striderna, där ryttarméns kämpar meningslöst fingo sätta livet till, störtade Vorosjilov på natten, sedan han räknat de hemska förlusterna, till telegrafstationen och fordrade att man skulle söka reda på Stalin. Denne var i Charkov.

— Jag ber er att komma hit, sade Vorosjilov till Stalin, och med egna ögon se alla dumheter som begås här.

Stalin förstod genast hur saken förhöll sig.

— Förklara kategoriskt i mitt namn, sade han, att det inte är viktigt för oss nu att inta städer, byar, distrikt, utan att skona ryttarmén, emedan den kommer att vara av största betydelse för de avgörande sammanstötningarna vid den kaukasiska fronten och möjligtvis också vid andra fronter. Meddela Sjorin, att han är avsatt. Tuchatjevskij skickas i hans ställe.

Då Lenin satt sig in i den kaukasiska frontens läge, fordrade han, att Stalin själv skulle resa dit.

Partiets centralkommitté telegraferade till Stalin, som befann sig i Charkov:

”Då det är nödvändigt att den kaukasiska frontens kommendering blir fullständigt enhetlig, anser centralkommitténs politiska byrå det av största vikt, att ni inträder i den kaukasiska frontens revolutionära krigssovjet... Meddela när ni avreser till Rostov.”

Men Stalin vägrade. Han ville inte skärpa konflikten med Trotskij. Inte vad det personliga förhållandet be- träffade --- det var 'redan oförbätterligt — men han fruktade att hans personliga närvaro kunde störa saken, emedan Trotskij då skulle hindra krigsoperationerna vid fronten. Stalin befarade också att bli misstänkt för att vilja förskaffa sig ett klingande namn som ”segrarnas organisatör”. Nej, då var det bättre att Tuchatjevskij, som utmärkt sig vid segrarna över Koltjaks arméer, reste dit. Han var initiativrik och modig. Han åtföljdes av Ordsjonikidse, som fullständigt följde Stalins linje. På så sätt kunde Stalin influera händelseförloppet på avstånd.

Stalin svarade diplomatiskt till centralkommittén, att han naturligtvis skulle foga sig, men bad, att man än en gång skulle tänka igenom beslutet. För det första var han sjuk, och det var knappast ändamålsenligt att förflytta honom i det tillstånd han befann sig i. För det andra befarade han, att hans ständiga förflyttningar skulle kunna missförstås av de lokala partiorganisationerna, vilka, okunniga om centralkommitténs beslut, kunde vara benägna att ”anklaga mig för lättsinnigt irrande från det ena styrelseområdet till det andra”.

Lenin förstod Stalins motiv. Han envisades inte längre.

Den 10 februari 1921 skrev han till Stalin:

”Jag uppger inte hoppet, att saken kommer att ordnas utan att ni förflyttas ...”

I stället invaldes Stalin till medlem av republikens revolutionära krigssovjet och fick på så sätt möjlighet att direkt influera arméernas centrala ledning.

...Tuchatjevskij och Ordsjonikidse inträffade vid den kaukasiska fronten. De godkände den plan, som ryttararméns revolutionära krigssovjet utarbetat: att angripa motståndarens flank. Man planerade en gemensam avgörande framstöt. Den utsattes till den 14 februari. Det var i sista stund. General Denikin å sin sida hade också givit befallning om angrepp. Det skulle äga rum den 16 februari. De röda kommo fyrtioåtta timmar före och togo initiativet i sina händer.

Åter avgjorde ryttararmén med sina framgångar vid Torgovaja, Belaja Glina, Jegorlykska - kampanjens öde. Den vita armén flydde mot havet. Den vita rörelsen greps av feberyrsel.

Våren och sommaren 1920...

Det polska kriget. Stalin utnämndes till medlem av den sydvästliga frontens revolutionära krigssovjet. Den första ryttararmén stod åter till hans förfogande.

Sprängningen av de polska arméernas sydvästliga front, befrielsen av Kiev och ett infall i Galizien, organisationen av den första ryttararméns berömda härtåg, de röda arméernas framryckning till Lwow, allt detta var, skriver Vorosjilov, ”i hög grad ett resultat av Stalins kunniga och skickliga ledning”.

Wrangels heroiska försök att återupprätta den vita fronten, wrangelarméernas uttåg ur Krim, det nya hotet mot Donbäckenet, kosackernas uppror vid Kuban, allt detta i samband med polackernas framryckning skapade åter en allvarlig fara.

Den 3 augusti 1920 fattade politiska byrån följande beslut:

”Till följd av Wrangels framgångar och oroligheterna vid Kuban är det nödvändigt att erkänna wrangelfronten — som har stor betydelse — såsom självständig front. Man skall ge Stalin i uppdrag att bilda en revolutionär krigssovjet, fullständigt koncentrera sina krafter på wrangelfronten och efter överenskommelse med överbefälhavaren utnämna Jegorov eller Frunse till befälhavare för fronten.”

Samma dag skrev Lenin till Stalin:

”Nyss har man i politiska byrån genomfört en fördelning av fronterna, för att ni uteslutande skall kunna ägna er åt Wrangel...”

Stalin organiserade den sista fronten mot de vita. Till befälhavare valde han Frunse.

Men sjukdomen tvang honom bort från leden. Allt var dock redan förberett för den avgörande segern. Wrangels armé — de vitas sista styrka — trängdes undan mot havet och utrymde landet.

XI

Inbördeskriget slutade ... Landet, revolutionen, partiet befunno sig i en brytningsperiod. Den regim, som härskat under krigsperioden, visade sig oantagbar för folket under fredstid. En radikal förändring fordrades.

Hitintills hade krigskommunismen varit förhärskande.

Lenin betecknade den på följande sätt:

”Den säregna 'krigskommunismen' bestod däri att vi fråntogo bönderna allt överflöd och ibland till och med en del av förnödenheterna, som de själva behövde, för att på så sätt täcka utgifterna för armén och skaffa underhåll åt arbetarna. Vi togo för det mesta allt på kredit för papperspengar.”

Det är inte på långt när någon fullständig definition på krigskommunismen.

Krigskommunismen påminde till sin struktur mycket om den nuvarande stalinska regimen och kännetecknades av att allt övergick i statens händer, att allt bestämdes och reglerades av den. Det existerade inget samhällsliv för någon utom partimedlemmarna, och även det bestämdes av partiet. Men man kunde inte heller tänka på något samhällsliv, då man måste kämpa vid fronterna, övervinna de ändlösa kriserna på alla områden i folkhushållningen och arbeta femton till aderton timmar av dygnet. Men statsmakten blandade sig också i privatlivet. Kanske det enda, som inte pressades in i vissa normer, var kärlekslivet. Men allt det övriga bestämdes av staten. Utan sovjets order fick man ingen bostad, utan tillstånd kunde man inte resa på tåg. Blott de, som voro i statens tjänst, fingo ett kort som berättigade dem till en bit bröd, ett stycke tyg. Annars var det omöjligt att få något. Man kunde naturligtvis med risk att ådra sig fläcktyfus byta sig till bröd hos bönderna, men överallt hindrades man av väpnade poster — inte alla lyckades föra hem de varor de kommit över. Tjekans allseende öga granskade varje våning, varje vrå. Människor som brutits ned av hunger, som återvänt till ett primitivt djuriskt liv, voro ofta beredda till allt. Sonen angav fadern, fadern sonen, hustrun sin make. Alla butiker voro stängda. Det fanns bara halvtomma statliga affärer, där alla varor utlämnades ytterst sparsamt på kort. I all hemlighet pågick spekulation. Man handlade med varor, som stulits från statens förrådshus, med livsförnödenheter, kläder, allt som kom en i händerna — tjekan uppdagade sådan handel, arresterade, förvisade, arkebuserade. Den grymmaste och ofta meningslösaste terror härskade.

Industrin stod nästan stilla. Det fanns inget bränsle. Det fanns inget råmaterial. Det fanns nästan inga arbetare. De, arbetare, som inte gått till fronten för att försvara sitt röda fosterland, befattade sig med smyghandel, spekulation, och på maskiner, vilka i sin tur skulle frambringa nya maskiner eller andra värdefulla ting, tillverkade de elddon, som de sålde, på så sätt skaffande sig en inkomst. Arbetarna, till och med de som erkände Lenin, voro till största delen deklarerade. En del av dem hade återvänt till sina fädernebyar. Där kunde de åtminstone på något sätt dra sig fram.

Men också dit nådde den nya makten. Den fråntog bönderna inte blott deras överflöd utan, som Lenin sade, också deras förråd för eget behov. I stället kvarlämnade den papperslappar, som voro värdelösa, som föllo katastrofalt med varje dag. Slutligen hade miljarder endast en guldrubels värde.

Men vad annat än papperspengar kunde denna makt ge åt bönderna? Förråden, som anhopats under den ”kapitalistiska regimen” och på vilka revolutionen levde under den första tiden, hade ätits upp, smält ihop. Den bortdöende industrin tillfredsställde med knapp nöd arméns fordringar. Statsmakten och städerna levde egentligen genom att plundra bönderna.

Denna regim, som blott kunde fördras därför att krig pågick, därför att människorna voro burna av entusiasm och förstodo, att man för segerns skull, för att säkra jorden åt folket, för att uttränga utlänningarna från yssland måste föra detta krig till slut, idealiserades av många och ansågs för sann socialism. Kanske ser den sanna socialismen ut så — men folket, landet ville inte ha en sådan socialism!...

Den 1 mars 1921 reste sig Kronstadt, sovjetmaktens säkra stöd.

Resningens lösen var:

— Fria sovjetter utan kommunism och kommunister!

— Fri handel!

— Fri nyttjanderätt till jorden!

Den 3 mars utsände delegaterna från pansarkryssaren "Petropavlovsk" ett upprop, i vilket de förklarade, att makten övergick till den provisoriska revolutionära kommittén och att hemliga val till sovjets organisationer skulle utlysas.

Där proklamerades också rörelsens huvudmål: "Republiken skall höjas ur sitt förfall."

Många kronstadtkommunister anslöte sig till rörelsen. Andra gjorde nästan inget motstånd, då de fängslades. Blott de röda krigsskoleleverna vägrade att ansluta sig till revolten och Bingo över isen till Oranienbaum.

Partiets tionde kongress pågick vid denna tidpunkt i Moskva. Meddelandet om resningen slog ned som en bomb. Senare underrättelser talade om oroligheter i Petrograd och om att arbetarna blott väntade på kronstadtmatrosernas ankomst för att ansluta sig till dem. Panik utbröt. Många av de "gamla bolsjevikerna" beredde sig redan till flykt. Det tycktes som om sovjetmaktens dagar voro räknade. Vad skulle ske om hela armén anslöte sig till Kronstadt? På samma gång uppstodo bonderesningar i andra delar av landet. Den trotsigaste, grymmaste och långvarigaste resningen ägde rum i Tambovguvernemetet och kallades sedermera antonovsjtjina" efter ledaren Antonov.

Röda arméns bästa truppavdelningar skickades genast mot Kronstadt. Trotskij sändes dit. Men han var också förvirrad dessa dagar, visste inte vad han skulle göra, var oförmögen till ett avgörande steg.

Lenin skickade då en pålitlig kraft, en man som aldrig kände förvirring eller obeslutsamhet — Stalin. Han åtföljdes av Vorosjilov. Tuchatjevskij fick i uppdrag att leda krigsoperationerna. Stalin opponerade sig för övrigt inte mot att Trotskij hade huvudkommandot — han ville inte främtaga honom den tvivelaktiga äran att ha undertryckt denna revolt. Han föredrog som alltid att stanna i skuggan, förbli en okänd organisatör av bestraffningsexpeditionen.

Klädda i vita rockar fördes de förenade styrkorna under ett snöfall över isen för att storma Kronstadt. Isen var redan svag och Kronstadt väntade inte ett sådant angrepp. Trupperna upptäcktes först då de nästan hunnit fram. Fortens kanoner vrålade, maskingevären smattrade. Isen slets upp och brast. De röda soldaterna omkommo i vattnet. De som kommo efter gjorde en stor krok och fortsatte. De hade ingen möjlighet att vända. På Stalins befallning sprängde det röda artilleriet isen bakom deras rygg. De voro avskurna. Antingen framåt, där det fanns möjlighet till seger — eller en säker död!

Kronstadt intogs. Stalin flyttade dit, och med metodisk grymhet började harr räfsen. En del av de revolterande hade hunnit fly till Finland, men av dem som stannade skonades få. Till och med många av de kommunister, som fängslats av de revolterande, arkebuserades för sin obeslutsamhet och för att de kapitulerat.

Vid undertryckandet av kronstadtresningen visade sig Stalin sådan han är: en känslolös människa, vilken inte har medlidande med någon eller något. Han är kallt, lugnt, beräknande skoningslös.

XII

... Kronstadtresningen ledde till "nep" — den nya ekonomiska politiken. Lenin lade hastigt om hela politiken, lämnade krigskommunismen, gjorde en överenskommelse med bönderna, uppmuntrade privatäganderätten, privatinitiativet och den fria handeln ... Ur denna ekonomiska liberalism måste också oundgängligen en politisk liberalism födas. Lenin förutsåg det och gick i denna riktning.

— Krigskommunismen ha kriget och nöden framtvingat; sade han. Den var inte och kan inte vara en politik, som motsvarar proletarietets ekonomiska intressen.

— Vi räknade med, tillstod han, att på entusiasmens väg — efter att först ha väckt folkets allmänna politiska och sedan krigiska entusiasm — förverkliga de stora ekonomiska uppgifterna. Vi räknade med, eller kanske rättare sagt, vi ansågo det möjligt att genom befallningar kommunistiskt ordna statsproduktionen och fördelningen av produkterna i ett land, där småbönderna dominera. Livet visade oss våra missgrepp.

— Inte enbart på entusiasmen utan med tillhjälp av den entusiasm, som den stora revolutionen fött, på beräkningar, privatintressen och ekonomisk uträkning skall ni först sträva att bygga stabila broar, som föra från ett land, där småbönder dominera över statskapitalismen,¹ till socialismen, annars når ni aldrig kommunismen, annars kan ni aldrig föra millioner och åter millioner människor till kommunismen. Det har livet visat. Det dikteras av revolutionsutvecklingens objektiva gång.

— Det finns blott två vägar i nuvarande stund, sade då Lenin.

— Antingen att inte förbjuda och förhindra kapitalismens utveckling — vilket är den enda möjliga och riktiga politiken.

— Eller också sträva att förbjuda, fullständigt hämma all utveckling av den privata, ostatliga handeln, det vill säga kapitalismen, som är oundviklig i ett land av milliontals små privatföretagare. En sådan politik vore en dumhet och ett självmord för det parti, som skulle söka förverkliga den. En dumhet, då den är ekonomiskt ogenomförbar, ett självmord, då det parti, som skulle följa den, måste gå en oundviklig undergång till mötes. Vi behöva inte dölja förseelserna; några kommunister ha syndat "i tankar, ord och gärningar", då de förde en sådan politik. Vi skola' bättra oss i detta avseende. Man måste ovillkorligen bort eliminera alla sådana fel, annars kommer det att gå illa...

En av dem som "syndat" just genom en sådan politik var Stalin. Våldets, tvångets, kasernernas, gäldstugornas, kolonialfarmernas regim stämde bäst överens med hans trånga härskenatur. Men han fogade sig för Lenin. Som alltid följde han honom blint, följde hans politik, tills han själv blev härskenare. Då återvände han under andra förhållanden till krigskommunismen.

Några av "de unga", som senare skulle spela en stor roll för landets öde, betraktade mera oblikt än Stalin Lenins övergång till den nya ekonomiska politiken.

Molotov. sade ständigt:

¹ Man måste påpeka den stora skillnaden mellan Lenins dåtida statskapitalism och Stalins nuvarande. Lenin motsatte sig inte en förening av stats- och privatkapitalism och hälsade till och med den senares utveckling. Stalins statskapitalism är monopolistisk och utesluter det privata ekonomiska initiativet. Därigenom står den nära krigskommunismen.

— Krigskommunismen var inte alls så illa... Det var en bra tid... Kanske den bästa under hela revolutionen!...

Också stora skikt av den kommunistiska ungdomen ställde sig avvisande till den nya ekonomiska politiken. Denna ungdom lät senare under en kort tid influera sig av Trotskij's radikala fraser. Längre fram bildade den Stalins garde, som går "till ett sista angrepp mot kapitalismen".

4. Makten

I

I mars 1919 dog Sverdlov, partiets och statens främste ämbetsman: centralkommitténs sekreterare och sovjets centralregeringskommittés ordförande. För Lenin var det en mycket stor förlust. Sverdlov var så gott som hans privatsekreterare och medhjälpare. Dessutom var han oersättlig. Hans största förtjänst var att han inte hade någon utpräglad personlighet, men i stället kunde han utmärkt sätta andras idéer i verket. Den precision och bestämdhet, med vilken han fullföljde andras praktiska organisationsplaner, var beundransvärd. Han befriade Lenin från allt grovarbete.

Ordförandeplatsen i centrala exekutivkommittén tillsattes lätt och snabbt. På denna dekorativa post placerades den godmodige, ärlige Kalinin, som imponerar på massorna genom sin enkelhet och sitt "arbetar- och bonde"-utseende, men vilken egentligen är fullständigt betydelselös.

I själva partiapparaten företogs dock mera genomgripande förändringar.

— Ingen kunde så väl förena organisatoriskt och praktiskt arbete som Sverdlov, sade Lenin på partiets kongress år 1920. Vi blevo tvungna att låta ett kollegium försöka utföra hans arbete. Centralkommitténs uppgifter ha ålagts två kollegier, vilka valts på centralkommitténs plenum: organisationsbyrån och politiska byrån. För att besluten skulle vara enstämmiga och efterkommas av dessa ämbetsverk blev sekreteraren medlem i bägge. Arbetet fördelades så, att organisationsbyråns huvuduppgift blev att organisera partistyrkorna, medan politiska byrån fick de politiska frågorna om hand. Naturligtvis är denna fördelning i viss mån artificiell, det är klart, att man inte kan följa en politisk linje utan att ge uttryck åt den genom utnämningar och förflyttningar. Följaktligen får varje organisationsfråga politisk betydelse, och i praktiken är det tillräckligt, att en medlem i centralkommittén gör en anmärkning, för att varje fråga av ett eller annat skäl skall kunna betraktas som politisk.

Så grundades den senare allsmäktiga politiska byrån, som kunde lösa "varje fråga". Under Lenins tid var politiska byrån naturligtvis ett förberedande rådplägnings- och exekutivorgan. Lenin styrde.

Beträffande centralkommitténs sekreterare sade Lenin:

— Sekreteraren utförde blott centralkommitténs kollegiala beslut.

Annorlunda kunde det heller inte vara. De dåvarande sekreterarna — Krestinskij, Serebrjakov, Stasova — utförde blott det tekniska arbetet och voro oförmögna till något annat.

Den första politiska byråns medlemmar voro: Lenin, Stalin, Trotskij, Kamenev. Som kandidater uppställdes: Bucharin, Sinovjev, Kalinin. För att upprätthålla "förbindelsen" ingick sekreteraren Krestinskij såväl i politiska byrån som i organisationsbyrån. Den första organisationsbyråns medlemmar voro: Stalin, Beloborodov, Serebrjakov, Stasova och Krestinskij.

Lenin märkte snart hur ohållbart läget blev, då det i partiapparaten inte fanns någon, som var tillräckligt stark och ansvarskännande för att kunna samla det växande arbetet i sin hand. Sedan inbördeskriget slutat, reste sig allt större och svårare uppgifter inför partiet.

De tekniska medarbetarna, vilka sutto i centralkommittén, voro oförmögna att på egen hand lösa de nya uppgifterna. De rådfrågade Lenin om varje småsak. Han blev alltmera överhopad av arbete. Dessutom befunno sig dessa människor, också till följd av sin osjälvständighet, under inflytande av andra, huvudsakligen Trotskij. Lenin kunde inte fullständigt lita på dem.

Då Lenin allt oftare reste ut till landet för att vila, blev behovet av en medhjälpare, som skulle kunna ersätta honom under hans bortovaro, alltmera kännbart.

Härtill var Stalin självskrivnen. Såsom medlem av politiska byrån och organisationsbyrån fungerade han ofta som ansvarig ledare och strävade att underlätta arbetet för Lenin. Han tycktes inte stå under något inflytande, som var främmande för bolsjevismen. Hans linje tycktes aldrig och på intet sätt avvika från Lenins. I alla viktiga frågor framträdde han, tillsammans med denne och förekom honom ofta.

...För kominterns andra kongress gjorde Lenin år 1920 ett utkast till ”Tesar i nationalitets- och kolonialfrågan”. Det var en av revolutionens huvudfrågor. Lenin skickade alla medlemmar i politiska byrån sitt utkast till påseende.

Stalin var vid sydfronten.

Han skrev till Lenin:

”För ögonblicket har jag inte tillfälle att yttra mig detaljerat om teserna (tidsbrist), men jag kan i all korthet nämna ett förbiseende. Jag vill blott påpeka, att de inte innehålla något om konfederationen som en av övergångsformerna för ett närmande mellan olika nationers arbete. För de nationer, som hörde till det gamla Ryssland, kan och måste vår (sovjet-) form av federation anses ändamålsenlig såsom en väg till internationell enhet. Motiven äro kända: dessa nationaliteter hade antingen ingen egen statsform i det förflutna, eller också ha de förlorat den för så lång tid sedan, att sovjets (centraliserade) federationsform kan inympas på dem utan särskilda slitningar. Detsamma kan man inte säga om de nationaliteter, vilka inte tillhört det gamla Ryssland utan existerat självständigt, utvecklats sin egen statsform och vilka, om de bli sovjetstater, genom sakernas läge bli tvungna att komma i ett eller annat statligt förhållande (förbund) till Sovjetryssland. Till exempel det kommande sovjet-Tyskland, -Polen, -Ungern, -Finland. Dessa folk ha sin statsform, sin armé, sina finanser och komma knappast att, så snart de sovjetiserats, samtycka till ett federativt förbund med Sovjetryssland i stil med det basjkiriska eller ukrainska. (I era teser gör ni en skillnad mellan den basjkiriska och ukrainska formen för federativt förbund, men i verkligheten finns inte denna skillnad eller är så liten, att den är lika med noll.) Ty en federation av sovjettyp skulle de betrakta som ett intrång på sin statliga självständighet, som ett attentat mot den.

Jag tvivlar inte på att den lämpligaste formen för ett närmande till dessa nationer vore en konfederation (ett förbund av självständiga stater). För att inte tala om de efterblivna nationaliteterna, till exempel Persien, Turkiet, för vilka sovjets federationsform eller överhuvudtaget något slags federation vore fullständigt oantagbar.

Då jag utgår från dessa funderingar, finner jag det nödvändigt att (tillika med federation) införa konfederation i den punkt av era teser, som behandlar övergångsformerna för olika nationers närmande till varandra. En sådan rättelse skulle ge teserna en större elasticitet, skulle rikta dem med ännu en övergångsform och skulle göra det lättare för de nationaliteter, vilka tidigare inte tillhört enheten Ryssland, att i statshänseende närma sig Sovjetryssland.”

Detta brev gav en försmak av Stalins kommande planer på en röd imperialism och det elastiska "Sovjetrepublikernas Förbund", vilket han senare skapade i stället för "Rysslands Federativa Republik".

Lenin accepterade inte Stalins rättelser.

Då han erhållit detta brev, skrev han blott en randanmärkning i sina teser: "konfederation (Stalin)" — och satte ett frågetecken. Synbarligen var det något i detta förslag som inte tilltalade honom. Var det kanske svårt för honom att ta avstånd från ordet "Ryssland"?...

"Sovjetrepublikernas Förbund" skapade Stalin först då Lenin var borta. Men detta brev övertygade Lenin än en gång om att Stalin hade självständiga och djupa tankar om sovjetrepublikens uppbyggnad och att dessa tankar i stora drag sammanföll med hans egna.

//

... År 1921 blevo de ekonomiska frågorna ytterst brännande. En plan för folkhushållningen var av nöden. Lenin såg en sådan i "Planen för Rysslands elektrifiering", vilken utarbetats på hans uppdrag. Hur hänförd han var över den framgår bäst av hans ord:

— Kommunism är sovjetmakt plus elektrifiering. Till sitt väsen gav denna plan en föraning av Rysslands förestående industrialisering.

Men den mötte det skarpaste motstånd från sovjets dignitärer. Lenin var uppbragt.

— Det är en skam, sade han. Litteratörerna propagera inte för planen, som redan utarbetats, utan skriva avhandlingar, som ge uttryck åt dumma funderingar om hur man skall utarbeta planen! Dignitärerna framhålla rent byråkratiskt, att man måste "bestyrka" den, och mena därmed inte, att man skall fullfölja konkreta uppgifter (bygga någonting vid en viss tidpunkt, köpa, vissa saker i utlandet och så vidare) utan något fullständigt virrigt, till exempel att en ny plan skall utarbetas. Allt detta bevisar, att de äro oförmögna till arbete och att den intellektuella byråkratismens självförhävelse härskar över den sanna verksamheten. Det. hån planen utsättes för blottar bara deras inskränkta självgodhet.

Så kom den sjuke Stalins brev.

"Kamrat Lenin", skrev han, "de sista tre dagarna hade jag tillfälle att läsa samlingen: 'Planen för Rysslands elektrifiering'. Sjukdomen har hjälpt mig (det finns ingenting ont som inte för något gott med sig!). Det är en utmärkt och välredigerad bok. Ett mästerligt utkast till en verkligt enhetlig och verkligt statlig ekonomisk plan. Det är det enda marxistiska försök, som gjorts i vår tid, att skapa den under nuvarande förhållanden enda möjliga och reala tekniska industribasen för det efterblivna Ryssland. Kommer ni ihåg Trotskijs fjolårsplan 'Rysslands ekonomiska pånyttfödelse', som gick ut på att okvalificerade bonde- och arbetarmassor (arbetande arméer) skulle iståndsätta den förfallna förkrigsindustrin. Vilken fattigdom, vilken efterblivenhet i jämförelse med den plan, som statskommissionen för Rysslands elektrifiering utarbetat! Och huru omöjliga äro inte de tiotals 'enhetsplaner', som till vår skam då och då bli synliga i pressen — småbarnsjoller. Därtill kommer Rykovs 'medborgarrealism'! (I själva verket slöhet.) Han kritiserar fortfarande statskommissionen för Rysslands elektrifiering och har till öronen sjunkit ned i dyn.

Min mening är:

1. Ingen minut skall förloras på prat.
2. Förberedelserna för praktiskt arbete skola ofördröjligen påbörjas.
3. För dessa förberedelser skall minst en tredjedel av vårt arbete offras (två tredjedelar kunna användas för 'löpande' ärenden) — för. anskaffningen av material och lämpliga människor, för

återupprättande av företag, fördelning av arbetskraft, import av förnödenheter, provianteringsorganisation och dylikt.”

Det var just ett sådant ställningstagande Lenin önskade.

... Ju mera tiden led, desto klarare insåg Lenin, att Stalin just var den man han behövde till medhjälpare.

Då Stalin allvarligt insjuknade, blev Lenin mycket orolig.

En operation blev nödvändig. Stalin fördes till Soldatenkovskajasjukhuset i Moskva.

”Vladimir Iljitj ringde två gånger om dagen, morgon och kväll”, berättade doktor Rosanov, som vårdade Stalin, ”och frågade inte blott efter Stalins befinnande utan fordrade en noggrann och detaljerad rapport. Kamrat Stalins operation var mycket svår, inte blott appendix avlägsnades, utan man måste också göra en bred resektion av blindtarmen, och det var omöjligt att förutse utgången.

Vladimir Iljitj var synbarligen mycket orolig och han sade till mig:

— Om något händer, kan ni ringa till mig när som helst på dygnet.

Då jag den fjärde eller femte dagen efter operationen meddelade, att all fara var överstånden, utropade han rakt ur hjärtat:

— Tack skall ni ha! ... Jag skall ändå ringa till er varje dag.”

...Men Lenin tvekade länge att utnämna Stalin till sin medhjälpare. Han var rädd. För vad?

///

Inte heller Lenins parti har någonsin varit fullständigt enhetligt, varken vad medlemmarna eller deras idéer och intressen beträffar. Dess enhetliga framträdande utåt, dess ”generallinje” genomdrevs tack vare dess skapares och ledares starka hand och orubbliga auktoritet.

Så länge partiet blott var en liten illegal sekt, var den inre tvedräkten mindre påtaglig.

Under revolutionen växte partiet. Det upptog nästan alla befolkningens aktiva revolutionära element men också tusentals maktlystna lycksökare. Då partiet kom till makten, fingo divergenserna en helt annan betydelse. Idéerna hade under revolutionen fått praktiskt värde, bakom dem fanns en styrka, som gav möjlighet att förverkliga mycket. Så fick idékampen inom partiet en konkret betydelse, och därför blev klyvningen särskilt stark efter några revolutionsår — en grym kamp tycktes oundgänglig.

I början av revolutionen angavs tonen i partiet av ”det gamla gardet”, den äldre generationen — huvudsakligen dess intellektuella emigrantkretsar.

Den största rollen spelade då den lilla, genom sin helgjutenhet, klarhet och enhet i idésystemet starka grupp, som samlats kring Trotskij.

Det var inte leninister, bolsjeviker, ryska revolutionärer. Trotskij själv stod främmande för leninpartiet, var fientligt stämd mot det och hade alltid fört en förbittrad kamp mot dess idéer. Hans förbund med Lenin och hans inträde i partiet år 1917 var en rent taktisk manöver. Lenin och Trotskij hade i början gemensamma fiender och ett gemensamt mål: att övervinna dem. Naturligtvis deltog Trotskij fullständigt uppriktigt i oktoberrevolutionen, och han spelade en stor roll där. Men senare, och med varje steg alltmåra, skildes Trotskij och Lenins vägar åt. Dessutom samlades runt Trotskij och utkristalliserades allt klarare inom själva leninpartiet en grupp av likatänkande, vilka liksom han omskapats under inflytande av de västeuropeiska förhållandena och kommit bort från Rysslands folk. Det var inte den ryska och inte heller den asiatiska delen av partiet, som huvudsakligen grupperade sig kring Trotskij. Så småningom

skapades Trotskij's fraktion. Medlemmarna i denna fraktion kan man endast karakterisera som rena marxister av västeuropeisk läggning, rena internationalister och antinationalister, vilka en tid anslutit sig till Lenins parti. Denna fraktion kan man, vad dess ställning i den ryska revolutionen beträffar, beteckna som en grupp internationella revolutionskondottiärer. De hade skänkt revolutionen mycken manlighet, energi, lidelse, men med lika stor framgång skulle de kunnat delta i spanjorers, hinduers, hottentotters revolution.

För Lenin var kampen mot de ryska och de internationella kapitalisterna blott ett medel att vinna det ryska folket och förverkliga den ryska folkrevolutionen. Lenin tänkte också på världsrevolutionen. Men den var inte hans enda mål. Då världsrevolutionen inte kom till stånd, förlorade Lenin på intet sätt modet utan koncentrerade sig på de ryska uppgifterna. Ryssland stod för honom främst. Det nydanade Ryssland skulle senare kunna göra en större insats i världens nydaning.

Trotskyij frågade inte det minsta efter Ryssland. I himlen var hans gud Marx, på jorden västerlandets proletariat. Hans heliga mål var västerlandets revolution. Trotskyij var och är en kommunistisk motsvarighet till de västerländska imperialisterna: han ville störta den kulturella västerländska kapitalismen och i dess ställe sätta en västerländsk, kulturell, proletär socialism. Han önskade utbyta den västerländska bourgeoisins hegemoni över världen mot det västerländska proletariats hegemoni. Världens ansikte skulle blott förändras såtillvida, att proletariatet med dess ledare skulle komma till makten i stället för bourgeoisin. Den övriga mekanismen skulle förbli oförändrad: samma förtryck av bönderna, samma exploatering av kolonialfolken. Kort och gott, hans ideologi stod de västerländska socialisternas nära, och skillnaden var blott den, att de inte hade mod att våga, medan Trotskyij vågade. De ville blott dela makten över världen, medan Trotskyij ville ha den helt i sina och den utvalda klassens händer.

Ryssland var för Trotskyij ett efterblivet land, som till övervägande del bestod av en "gemen" jordbrukarbefolkning och därför ensamt var oförmöget till en proletär revolution. Ryssland och dess folk skulle blott bli ett risknippe under västerlandets bål, kanonmat för den västerländska proletära revolutionen. Ryssland kunde inte bli allenahärskande i den världsrevolutionära rörelsen. Så snart revolutionens eld förflyttats till "föregångs"-länderna och de "civiliserade" folken, skulle ledningen också övergå till dem. Ryssland skulle återvända till sin forna ställning, stanna kvar på den civiliserade världens bakgård. Från att ha varit kulturkapitalets halvkoloni skulle det bli kultursocialismens. Det skulle leverera råmaterial och kanonmat och utsättas för den västerländska proletära exploateringen, som var oundviklig, då den västerländske arbetaren annars inte kunde bibehålla sin privilegierade ställning.

Trotskyij strävade, att i Ryssland befästa arbetarklassens eller rättare sagt dess privilegierade toppars enväldsmakt. Bara på så sätt kunde man driva den slöa massan av bondeslavar till kamp. Bara genom att organisera den ryska arbetarklassen till en kast av arbetsledare kunde man foga den ryska landsbygden under västerlandets parasiterande proletariat. Denna ståndpunkt gjorde Trotskyij fientligt stämd mot tanken på en "arbetar- och bonde"-stat och lät hans strävanden gå ut på att skapa en "arbetar"-stat, varigenom staden såväl politiskt som ekonomiskt fullständigt skulle förslava landsbygden.

Detta väckte tanken på Rysslands "överindustrialisering", som inte skulle ske i Rysslands intresse utan för att hastigt skapa en mäktig, härskande arbetarklass.

Livet omintetgjorde alla Trotskyij's idéer och planer. Revolutionen i västerlandet kom inte till stånd, utan i stället "stabiliserades" kapitalismen alltmera, och den ryska revolutionen började lukta bondsvett. Ju mera tiden led, desto klarare visade det sig, att proletariatet inte på långt när avgjorde allt i Ryssland, att det blott utgjorde en del av folket — och inte den mäktigaste — hur mycket än demagogerna försökte påvisa det. Proletariatet var blott ett vapen vid

maktens erövring, en brygga till folkets stora massa, bönderna, vilka skulle avgöra landets och revolutionens öde. Därför var ”proletär”-makten blott möjlig som ”arbetar- och bondemakt, det vill säga den kunde blott bygga på ett förbund av arbetare och bönder...

Under livets tryck förlorade Trotskij och hans splittrade grupp allt intresse för den ryska revolutionen.

Stalin återgav träffande deras ledmotiv:

”Vi ha redan uppfyllt vår revolutionära mission, då vi förverkligat oktoberrevolutionen. Nu beror allt på den internationella revolutionen, ty utan det västerländska proletariatets seger kunna vi inte uppbygga socialismen, och en revolutionär har sanningen att säga ingenting mera att göra i Ryssland.”

Trotskij's hela idésystem liksom dess försvarare voro det ryska folket främmande och fientliga. Det ryska folket hade i revolutionen lärt känna sin styrka. Dess revolutionära skikt kunde inte och ville inte tåla anhängare av den antinationella, marxistiska tanken, som kränkte deras nationella stolthet, vilken vuxit sig stark under revolutionsåren. Trots alla sina förtjänster under revolutionsåren stötte därför den del av det europeiserade ”gamla gardet”, som följde Trotskij, på ett starkt motstånd hos massorna och störtades av leninpartiets folkskikt — ”bolsjevikerna”, ”leninisterna”. De unga, som en tid följt Trotskij, ryggade snart tillbaka från honom; blott obetydliga små grupper, till största delen icke ryssar, fortsatte att idissla hans idéer. Trotskij avlägsnades från makten.

IV

”Det gamla gardet” utgjorde en betydande del av det så kallade träsket. Det var ett mångtaligt och under revolutionens första etapper mycket inflytelserikt skikt. Under revolutionens utveckling samlades där principlösa karriärister, vilka ”klibbade sig fast” vid makten, i synnerhet då inbördeskriget och farornas våg började dala. Dit kommo ”gamla revolutionärer” ur andra partier, såsom Rafes, Losovskij, Kopp, Majskij, vilka också uteslutande sökte makt och egna fördelar. Ledarna för träsket voro Sinovjev och Kamenev.

Vi ha redan sett, att dessa människor voro mot revolutionen. Också senare, ända till slutet av sin politiska verksamhet, vägrade de att tro på oktoberrevolutionen, hatade den, försökte nedgöra den vid varje steg.

”Oktoberomvälvningen mötte han med fientlig häpnad, som ett äventyr, förutbestämt till undergång”, skriver Trotskij om Krasin, en av de mest osympatiska bland dessa politiska lycksökare.

Men inte desto mindre tjänade både Krasin, Sinovjev, Lunatjarskij, Jaroslavskij och tusentals andra oktoberrevolutionen. De hade klibbat sig fast vid den nya statsformen som flugor vid en söt kaka. De trodde inte, de hatade, men tjänade likväl. Ty det hatade folkets hatade revolution gav dem en plats vid köttgrytorna, ärofulla poster.

Man såg aldrig dessa människor bland folket. De uppsökte inte de platser, där den sanna folkrevolutionen skapades, varken fronterna eller fabrikerna eller landsbygden. De sågo varken blod, hunger eller lusiga och tyfussjuka människor — ingenting sågo de. Då några av dem — Sinovjev, Lunatjarskij — försökte visa sig bland folket, blevo de utvisslade, jagades bort. Om folket upprördes över Trotskij, så föraktade och hatade det dessa revolutionshyenor ... Därför stängde de in sig i bekväma våningar och arbetsrum, bland stulna värdeföremål, bland hopar av köpta lakejer med Gorkij i spetsen, gungade sina feta kroppar på dyra automobilers och lyxvagnars mjuka resårer och njöto i fulla drag av livet och makten, mitt bland förfallet och den stora fattigdomen.

Kort och gott: de voro typiska representanten för de skikt av oligarker, vilka under alla sekler genomsyra de revolutionspartier, som komma till makten, och vilkas lösen är:

Allt från folket åt en själv.

Revolutionen blev så småningom en mycket fördelaktig affär för dem, och partiet var i början ett vapen, med vilket de befäste sin makt — sedan, då de slogos ned, en bordell, där de sålde sig åt den starkaste.

Det vore en försyndelse att kalla dessa människor revolutionärer. De representerade den borgerliga kontrarevolutionen, de voro sanna thermidorister. Då de började förlora sitt inflytande, spred de sig mellan de båda kämpande lägren. En, del ställde sig på Trotskij's sida, en del på Stalins. Några förhöllo sig avvaktande för att ansluta sig till segraren.

Detta skikt som, efter att ha förrått sina ledare, för ett ögonblick — det var sedan Trotskij utvisats — lyckades befästa sin makt bakom Stalins breda rygg, hotade att skapa en sann "thermidor" i landet, men trycktes ned, skingrades och sopades bort av partiets folkskikt under de följande åren.

...Revolutionens öde avgjordes inte i partitjänstemännens och "det gamla gardets" arbetsrum och våningar, inte i de större städerna eller överhuvudtaget i städerna, utan på inbördeskrigets fronter, på jordens vida fält, i bonderevolternas' rök, under hungerperioderna. Där funnos överhuvudtaget inga representanter för thermidorträsket. Där funnos inte heller många av Trotskij's läggning. Bara ibland jagade de förbi i glänsande lyxvagnar över frontens eldlinje och de upprivna fälten och gjorde mera skada än nytta. Andra människor funnos där. Den vida ryska jordens starka människor, vilka lade grunden till leninpartiet, vilka utförde revolutionens tunga, blodiga grovarbete, växte fram där. De voro till största delen okända. Blott ett fåtal tillhörde partiets "gamla garde" — dess i Ryssland illegalt verksamma del. Men flertalet voro unga. Några av dessa hade redan stålsatts i det illegala revolutionsarbetet. De övriga, flertalet, hade förts till revolutionen genom kriget. Där funnos människor ur olika samhällsskikt: enkla män ur folket, ur arbetar- och bondeklassen, intellektuella och aristokrater. Det tunga livet, den trotsiga och blodiga kampen hade format alla lika. Deras hjärtan hade hårdnat, förråts och blivit ogenomträngliga för sentimentalitet och tvivel. Deras medvetande var förvrängt, liksom det var hos hela det ryska folket, vilket utvecklats under säregna historiska betingelser. Men de voro blod av folkets blod, och just sådana människor voro nödvändiga för landet under revolutionens grymma epok. De liknade de amerikanska vildvästpioniärerna, de voro banbrytare för det nya Ryssland, vilket de inte blott ville förvandla till ett annat Amerika utan ställa än högre, resa över alla andra länder, över hela världen.

De voro ofta svaga i teorin. De hade inte haft tillfälle att allvarligt befatta sig med den. Och de kämpade inte så mycket för abstrakta principer som för fosterlandet, för dess frihet, rikedom, styrka. De kallade sig kommunister. Men kommunismen var inte så mycket ett mål för dem som ett vapen i den nationella kampen. Kommunismen splittrade det utländska kapitalet inom landet — och genom kommunistiska idéers dynamit ville de skaka västerlandets imperialism i dess grundvalar. Dessutom gav kommunismens idé en högre mening åt deras kamp. Ryssland blev därigenom bärare av en gigantisk tanke med världslucky till mål, det drömda landet för alla förtryckta folk, socialismens heliga fosterland. Denna idé lades till grund för den säregna ryska nationalkommunismen. Ur den föddes teorin om socialismen i ett land och den röda imperialismen, som blivit stalinsystemets stödjepelare.

Med dessa ideal gingo partiets folkliga skikt, huvudsakligen dess andra, unga generation till kamp och erövrade makten. Efter dem, sammansvetsad med dem, gick en massa, som var än mera fanatiskt rysk, än mera genomsyrad av oförsonligt hat mot västerlandet och de västerländska idéerna — den ungdom som växt upp under revolutionen.

Deras ledare var Stalin. Han var en av dem, han hade vuxit och uppfostrats under samma förhållanden som dem. Och de hade också burit fram honom till makten på sina starka armar.

...Lenin särskilde klart de olika skikt, som bildats i partiet, förutsåg så långt en människa kan förutse såväl en skärpt kamp mellan dessa som denna kamps utgång. Den pågick redan under Lenins tid. Men han kunde leda och försona alla skikt och använda sig av dem. Han föraktade själv tråskets män men var en beräknande husbonde. I deras mitt funnos många bildade, kunniga människor. Ryssland var fattigt på kulturella krafter. I ett stort hushåll kan varje tråsticka vara till nytta. Därför kvarhöll han dessa människor. Han såg också snett på sådana som Trotskij, men också dem betjänade han sig av och tålde vid sin sida. Han sympatiserade med människor av Stalins typ. Men på samma gång visste han att de voro oförsonliga och skoningslösa. Att ge den makt, som centralkommitténs sekreterare förfogade över, åt en så stark man som Stalin, låta honom ha organisationsapparaten om hand, rätten att välja människor, vore att ge en trumf åt partiets nationalistiska del (vilken nu är vid makten), att döma dess övriga skikt till undergång. Detta ingick inte i Lenins plan och var ogenomförbart så länge han levde. Men vad skulle ske, om han dog eller skulle bli tvungen att lämna sitt arbete? Lenin kände sig allt svagare och var tvungen att räkna med denna möjlighet.

— Denne kock, sade han eftertänksamt om Stalin, kommer blott att tillreda skarpa rätter! ...

Men inte desto mindre fattade han ett beslut. Inom partiet upprättades en ny befattning, och på våren 1922 tillträdde Stalin den — han blev partiets generalsekreterare. Därigenom utsågs han till Lenins efterträdare.

V

Samma år, 1922, insjuknade Lenin. Läkarna sade: det finns inget hopp om tillfrisknande. Sjukdomen kommer att fortskrida. Naturen känner inga under.

Partikrafterna, som dittills hållits samman av Lenins starka hand, förutsågo en snar uppgörelse och började inta kampositioner för den oundvikliga striden.

Stalin hade just då inträtt i partiapparatsens ledning. Hans ställning var svår. Nästan alla ledande poster hade beklänts av representanter för tråsket eller av Trotskijs anhängare. De som hörde till stalingruppen innehade då huvudsakligen endast lägre poster, och de högre funktionärerna hade avgörandet i sin hand. Därför gällde det att gå slugt till väga, att inte yppa sina egna planer utan söka bilda block med andra, låtsas vara blott ett verktyg.

Stalin träffade en överenskommelse med tråsket. Där hälsade man detta förbund med glädje. Alla små roffare föredra att verka i samlad grupp. Tråsket trodde att de krafter, som stodo bakom Stalin, voro fullständigt betydelselösa. Men Stalin själv representerade en kraft, som tråskets ledare hoppades kunna utnyttja mot Trotskij. Sedan tänkte de naturligtvis göra sig av med Stalin.

Så kom redan under Lenins liv oligarkins regim till stånd, och politiska byråns allmakt befästes. Men bakom dess rygg valde Stalin och Molotov med Sinovjevs och Kamenevs ofrivilliga bistånd sina män och drogo fram dem till ledningen. Sinovjev och Kamenev trodde, att deras ställning därigenom skulle säkras.

... Ett under skedde. Oväntat övervann Lenin sjukdomen genom sin viljas gigantiska kraft. Han tillfrisknade inte fullständigt men kunde återuppta arbetet. Han genomskådade genast spelet, förutsåg dess följder och blev eftertänksam.

Denna period mellan Lenins första och andra insjuknande var sannolikt den tyngsta i hans liv. Han visste med bestämdhet, att hans dagar voro räknade. På samma gång visste han, att

mycket berodde av honom och att han var i stånd att genomföra en allomfattande förändring. Men i vilken riktning?...

Det gällde att utse en efterträdare. Den statsform Lenin skapat var byggd på en persons diktatur.

Sinovjev och Kamenev lämnades genast ur räkningen. Trotskij kom inte heller i fråga. Inte heller de ”unga”: Bucharin och Pjatakov. De voro olämpliga i politiskt hänseende.

Åter kvarstod endast Stalin. Med tungt hjärta bestämde sig Lenin för honom. Han fruktade hans styrka, hans måttlösa maktbegär. Stalin var en despot till sin läggning — därtill en österländsk despot. Individerna betydde ingenting för honom — han älskade, högaktade, värderade ingen. Det var sant att han inte tjänade sina personliga intressen utan idéen, men det var än mera ödesdigert. I en dogmatisk idéns namn skulle han kunna offra tusentals, millioner människor — ett helt folk.

Hans despotism skulle kunna bli än ohyggligare än Kalvins och Robespierres ... Men kanske fordrade historien just en sådan kraft som Stalin, just den regim han sannolikt skulle upprätta? Kanske fanns det ingen annan väg för Ryssland att nå frihet och välstånd, då Lenin en gång var borta — han, som kunde förena fasthet och djärvhet med en förmåga att elastiskt anpassa sig till folkets intressen och resurser? Kanske kunde blott en så ohämmad kraft som Stalin bana väg för Ryssland? Frankrike hade ju haft sin Robespierre, och han var nödvändig, då landet inte ägt en Cromwell och Napoleon först senare inträdde i historien.

Lenin hann inte finna någon klar lösning under de få dagar han förmådde ägna sig åt sitt arbete. Men han avlägsnade inte Stalin från makten. Han beslöt blott att göra en kompromiss och befäste avsiktligt oligarkernas regim. På samma gång strävade han att göra allt som stod i hans makt för att under denna korta period demokratisera statens och partiets struktur och på så sätt kringskära den högsta makten. Men historien gick sin egen väg ...

VI

Hur självsäker än Trotskij var, förstod hans grupp, att Stalin var det fientliga blockets största och farligaste tillgång. Om man bara lyckades fälla honom, skulle Kamenev och Sinovjev snart komma krypande. Denna grupp förstod också, att det var lättare att störta Stalin vid denna tidpunkt än senare. Ännu kunde man utnyttja Lenins auktoritet.

Troligtvis märkte Trotskijs grupp Lenins tveksamma hållning gentemot Stalin. Det är också möjligt, att en del av Lenins tankar noga rapporterades till Trotskij — han hade nämligen sina agenter överallt, också i Lenins sekretariat. Dessutom lyckades Trotskij att få Lenins godmodiga och svartsjuka hustru, Krupskaja, på sin sida och stämma henne fientlig mot Stalin.

Oerhört försiktigt, för att inte väcka Lenins misstankar, började Trotskij undergräva Stalins ställning.

Under tiden tog Stalin ett allt starkare grepp om maktens tyglar. Då han hade Sinovjev, Kamenev och Djersjinskij på sin sida, då organisationsbyrån genom den faste och trogne Molotov, som utnämns till centralkommitténs andre sekreterare, befann sig fullständigt i hans händer, och då han kunde stödja sig på sina anhängare, vilka han förskaffat höga poster, började han handla egenmäktigt, uppriktigt övertygad om att Lenin, som värderade initiativrika män i sin omgivning, skulle gilla det. Men Trotskijs anhängare iakttog varje Stalins steg, som de genast rapporterade till Lenin, samtidigt som de sökte påvisa, att Stalin redan lämnade honom ur räkningen.

Man betjänade sig flitigt av Krupskaja och inpräntade i denna enkla kvinna, att hon måste underrätta Lenin om sakernas läge, då Stalin i annat fall skulle tillgripa hela makten. Emellertid förvärrades Lenins tillstånd, och han kunde inte mera lämna sin bostad.

Krupskaja ringde till Stalin, fordrade informationer och förklaringar ”för Iljitj”. Den bryske Stalin upprördes över detta småaktiga och grälsjuka förmynderskap, som han trodde ha tillkommit på Krupskajas eget initiativ, uppträdde ibland ytterst oförsynt mot henne och lämnade hennes förfrågningar obesvarade. Krupskaja skyndade då genast till Lenin med klagomål.

Lenins sekreterare kommo också springande till honom och berättade:

— Stalin vägrar att ge informationer ... Av Stalin kan man inte få veta något ... Han bryr sig inte ens om att tala med oss.

Lenin var också blott en människa. Sjukdomen hade skärpt hans känslighet. Han hade blivit särskilt ömtålig för människors sätt att bemöta honom. Kanske hade man verkligen fullständigt upphört att räkna med honom! För denne mäktige man, som blivit van att betraktas som medelpunkten, var denna tanke outhärdlig.

Några dagar efter det andra slaganfallet, som fullständigt bröt ned Lenin, insjuknade också Stalin och reste till landet för att vila. Trotskijs grupp beslöt att begagna detta tillfälle för att ta ett avgörande steg. Den utnyttjade Stalins repressalier mot de georgiska kommunisterna — separatisterna — under den oböjliga och trotsige Mdivani. Dessa voro Trotskijs vänner och anhängare. Det var Ordsjonikidse, som genomförde repressalierna tillsammans med Molotov, Vorosjilov och Djersjinskij. Om Trotskij lyckades, skulle han på så sätt inte blott slå ned Stalin utan också hans närmaste män.

Man framställde saken för Lenin, som om Stalin handlat egenmäktigt, splittrat partiet och bedragit honom genom lögnaktiga informationer.

Lenins krafter voro nästan uttömda. Han blev oerhört uppretad. På samma gång visade man honom några dokument, av vilka det framgick att Stalin förberedde den förestående kongressen efter eget gottfinnande och starkt protegerade sina anhängare. Mot vem samlade Stalin sina krafter? Kanske mot Lenin? ...

Trotskij, som satt i gång hela denna intrig genom sina bulvaner, lade sig till sängs med en fransk roman för att kunna låtsas fullständigt oskyldig, om något skulle inträffa.

Han uppsöktes av Fotieva, Lenins sekreterare och förtrogna, vilken också trakasserats av Stalin.

— Till kongressen har Vladimir Iljitj en bomb i beredskap åt Stalin, sade hon.

Sedan fick Trotskij en skrivelse, som Lenin dikterat:

”Jag ber er enträget att försvara den georgiska angelägenheten i partiets centralkommitté. Denna sak är föremål för 'förföljelser' från Stalins och Djersjinskijs sida, och jag kan inte lita på deras opartiskhet. Snarare tvärtom ...”

Denna skrivelse gav en förkänsla av seger över Stalin.

Trotskij tillställde genast Lenin material, som han redan tidigare samlat mot Stalin. Efter någon tid lämnade en annan av Lenins sekreterare, Gijasser, en packe handskrivet material åt Trotskij.

— Det är från Vladimir Iljitj. Han ville använda det mot Stalin på kongressen, men han befarar, att han inte blir i stånd att infinna sig. Därför skickar han er sitt material.

... En ny gäst i Trotskijs våning – Kamenev.

Han kom just från Krupskaja. Hon hade sagt till honom:

— Vladimir Iljitj har nyss dikterat ett brev till Stalin, vari han bryter alla förbindelser.

Det visade sig att Stalin på det mest oförsynta sätt, i de grövsta ordalag farit ut mot Krupskaja, som åter ringt till honom för att få några upplysningar och som tröttat ut honom med sina eviga frågor.

Krupskaja sprang genast tårdränkt till Lenin för att klaga.

Lenins nerver, som redan voro vid bristningsgränsen genom alla dessa intriger, höllo inte ut. Krupskaja skickade skyndsamt Lenins brev till Stalin. Av detta brev har ingen kopia bevarats. Blott genom hörsägen har man fått veta dess innehåll. Lenin skrev, att Stalins hänsynslöshet gick över alla gränser, att han uppförde sig som en maktdrucken österländsk satrap, att han inte var värd att vara kommunist.

— Ni känner ju Vladimir Iljitj, sade Krupskaja triumferande till Kamenev, han skulle aldrig låta det komma till en brytning, om han inte ansett det nödvändigt att politiskt tillintetgöra Stalin ...

”Kamenev var upprörd och blek”, skriver Trotskij, ”marken gungade under hans fötter. Han visste inte hur han skulle uppträda och åt vilket håll han skulle se.”

Trotskij skyndade sig att utnyttja den trumf han fått i sin hand. Han lät Kamenev förstå, att varken han eller Sinovjev hade något att frukta från Trotskijs sida. Men på samma gång hotade han.

— Ibland kunna människor, rädda för en inbillad fara, utsätta sig för en verklig, sade han. Tänk på det och meddela det åt de andra .. .

Trotskij fordrade av Kamenev, att denne på den förestående partikonferensen i Tiflis skulle uppträda mot Stalins linje.

Trotskij ville också, att Kamenev skulle påverka Stalin, och lät förstå, att han inte tänkte företa något mot denne.

— Jag håller på status quo. Om Lenin kommer på benen före kongressen, vilket olyckligtvis knappast är troligt, så komma vi att än en gång diskutera frågan tillsammans. Jag är mot att Stalin störtas ... Men en skarp vändning är nödvändig. Dessutom måste Stalin skriva ett brev till Krupskaja och be om förlåtelse för sina oförsämdheter och lägga sig till med ett annat uppförande. Han skall inte gå bakvägar. Bort med intrigerna! Ett ärligt samarbete är nödvändigt ...

Kamenev lovade att göra allt. Han begav sig genast till Stalin. Snart ringde Krupskaja och meddelade, att hon fått ett brev från Stalin, i vilket denne bad om ursäkt. Trotskij kände sig redan som segrare...

Men upphovsmännen till denna intrig, som kunnat få ödesdigra följder för partiet och landet, hade förbisett en sak — Lenins sjukdom. De sista dagarnas oro hade tagit så starkt på hans krafter, att han förlorade medvetandet, sedan han dikterat brevet till Stalin. Kort därefter kom det andra slaganfallet. Det var slut med Lenin.

Stalin kom till Moskva alldeles utom sig. Utan att på något sätt lägga band på sig kastade han sig över Krupskaja och ropade, att hon bar skulden till Lenins död. Han hotade att anklaga henne inför hela partiet och blotta alla hennes små intriger. Den bestörta Krupskaja lovade att i fortsättningen förhålla sig fullständigt passiv, förtiga Lenins brev och återlämna Stalin hans egna rader.

På vägen till Tiflis fick Kamenev ett chiffererat telegram:

”Lenin är paralyserad. Kan varken tala eller skriva.”

På den georgiska konferensen uppträdde Kamenev enligt Stalins direktiv. Stalin och träsket reste sig åter mot Trotskij. Genom sina intriger och sitt hot hade denne avskurit den sista möjligheten till en kompromiss. En grym kamp började.

VII

År 1924 dog Lenin...

Men kort före sin död antecknade han på ett papper några tankar om de människor, som skulle kunna bli hans efterträdare. Dessa personers karakteristik lästes upp på partiets trettionde kongress och inverkade i hög grad på utgången av kampen om Lenins arv.

Lenins testamente tillfogade Trotskij, Sinovjev och Kamenev det hårdaste slaget.¹

Trotskij var alldeles övertygad om att Lenin skulle utse honom och ingen annan till sin efterträdare. Men i testamentet stod ... ”kanske den mest begåvade av alla, men alltför självsäker”. Det var dock inte det värsta. Huvudsaken var ... ”ingen bolsjevik”.² Kort, klart, fullständigt dräpande. Hur skulle man sedan kunna tänka sig honom som Lenins efterträdare? Hur skulle en människa, som inte var bolsjevik, kunna styra ett land, där bolsjevikernas parti hade makten? Lenin gick kallt förbi Trotskij, som om han varit en främling.

Än mera ringaktande yttrade sig Lenin om Kamenev och Sinovjev.

I förbigående nämnde han:

”Jag vill inte karakterisera andra medlemmar i centralkommittén efter deras personliga egenskaper. Jag vill blott påminna om att Sinovjevs och Kamenevs hållning under oktoberdagarna naturligtvis inte var tillfällig, men att man lika litet kan förebrå dem det, som Trotskij att han inte är någon bolsjevik.”³

Det var allt. Punkt. Alla diskussioner i den frågan blevo överflödiga.

Karakteristiken över Stalin var betydligt fördelaktigare. Om honom stod följande i testamentet:

”Stalin är alltför hänsynslös, och detta fel, som kan fördras i vår krets, i umgänget mellan oss kommunister, blir outhärdligt hos en generalsekreterare. Därför föreslår jag, att kamraterna skola överväga ett sätt att förflytta Stalin från denna post och i hans ställe utnämna en annan, som i alla andra avseenden är lik Stalin, men utmärker sig genom större fördragsamhet, större

¹ Författarens återgivning av Lenins ”testamente” är minst sagt slarvig, vilket lätt inses om man jämför med den auktoriserade översättningen (se följande noter). I detta sammanhang är det på sin plats att påpeka att i den *Gnistan*-artikel om ”testamentet” som nämns i introduktionen ovan påstod artikelförfattaren Sigge Åkervall att ”Moshé Lewin citerar falskt” när Lewin i sin bok [Lenins sista strid](#) citerade ”testamentet”. Som Kenth-Åke Andersson visade i [Kfml:s omvälvning av historien](#), så var det bara en fråga om en annan översättning (från franska), som mycket litet ändrade innebörden i texten. Det märkliga är att hrr Åkervall inte noterade de betydligt större skillnaderna mellan Dmintrievskys version och den ”auktoriserade” version som återges i Lenins *Valda verk*. –MF

² Så här står det i själva verket (auktoriserad översättning): ”Personligen är han måhända den talangfullaste medlemmen i den nuvarande centralkommittén, men han är också behäftad med alltför stor självsäkerhet och lägger alltför stor vikt vid den rent administrativa sidan av saken.” Om påståendet att Lenin ansåg Trotskij vara icke-bolsjevik, se följande not. – MF

³ Auktoriserad översättning: ”Jag vill bara påminna om att oktoberepisoden med Zinovjev och Kamenev givetvis inte var någon tillfällighet, men att den lika litet kan läggas dem personligen till last som Trotskij hans icke-bolsjevism.” Det Lenin säger är precis motsatsen till det som Dmintrievsky påstår: Lenin säger att man inte ska kritisera dessa ledare för gamla ”synder”, dvs i Trotskijs fall att han inte var bolsjevik *före 1917!* – MF

lojalitet, hövlighet, större uppmärksamhet mot kamraterna, som är mindre nyckfull och så vidare.”¹

I denna karakteristik stod inte ett ord om att Stalin inte skulle vara lämplig i politiskt hänseende — tvärtom. Lenin föreslog att i hans ställe sätta en människa, som, med undantag för hänsynslösheten, ”i alla andra avseenden”, det vill säga politiskt, skulle vara i besittning av Stalins egenskaper. Lenin utsåg ingen annan. De övriga, som stodo i ledningen, hade Lenin själv förskjutit som olämpliga att bekläda Stalins plats.

Därför ställde sig frågan sålunda:

— Finns det någon, som man kan sätta i Stalins ställe? Svaret var givet:

— Nej.

Lenin hade inte utsett någon.

Då frågade man sig:

— Kan man försona sig med Stalins bryskhet, om han är lämplig i alla andra avseenden?

Sinovjevs och Kamenevs anhängare sågo en bundsförvant i Stalin. Det fanns inga skäl för dem att uppträda mot honom. Stalins män hade än mindre skäl att göra det. Vad spelade hans bryskhet för en roll? — de voro vana vid större råhet.

Därför applåderade de bara, då Stalin, framträdde och sade:

Jag vet själv att jag är hänsynslös och oförsynt... Men vad skall man göra. Sådan är min natur.

Då uppträdde Stalin bryskt endast mot Trotskijns anhängare. Men för Trotskij var det ofördelaktigt att utkämpa en strid på grundval av Lenins testamente. Om det då lyckats honom att störta Stalin, skulle han själv ändå inte kunnat bli landets härskare. Därtill fordrades ett finare spel. Det gällde att tills vidare dölja Lenins testamente för massorna, för partiets breda skikt, för befolkningens aktiva lager. Sedan ville han beröva testamentet dess värde genom att undergräva Lenins auktoritet och ersätta, den med sin egen. Trotskij beträdde denna väg. Han började vässa sin penna för att framträda med en revision och förfalskning av leninismen och revolutionens historia och påvisa, att bolsjevismen alltid haft orätt och att Lenin segrade, först då han avsvurit sig bolsjevismen och följde Trotskij. På så sätt skulle anklagelsen mot Trotskij, att han inte var någon bolsjevik, bortfalla. Men denna taktik tillintetgjorde fullständigt Trotskij. Stalin utnyttjade senare glänsande denna hans självtillit. Han framställde

¹ Om Stalin skriver Lenin: ”Efter att ha blivit generalsekreterare har kamrat Stalin i sin hand koncentrerat en gränslös makt, och jag är inte säker på att han alltid kommer att kunna bruka denna makt tillräckligt varsamt... Stalin är alltför grov, och denna brist, som är fullt tolerabel i vår mitt och i relationerna mellan oss kommunister, kan inte tolereras hos en generalsekreterare. Därför föreslår jag kamraterna att överväga ett sätt att förflytta Stalin från denna post och till den utse en annan person, som är överlägsen kamrat Stalin bara i ett avseende, nämligen att han är tolerantare, lojalare, hövligare och mer uppmärksam mot kamraterna, mindre nyckfull osv. Denna omständighet kan förefalla att vara en oväsentlig småsak Men med tanke på att förebygga en sprängning och med hänsyn till vad jag tidigare skrev om förhållandet mellan Stalin och Trotskij så tror jag att det inte är någon småsak eller att det är en sådan småsak som kan få avgörande betydelse.” —MF

Vidare om nationalitetsfrågan (Georgien): ”Jag tror att Stalins jäktande och hans administreringsmani här har spelat en ödesdiger roll och likaså hans förbittring mot den ökända ’socialnationalismen’... Och jag tror att vi i föreliggande fall, beträffande den georgiska nationen, har att göra med ett typiskt exempel, då en sant proletär inställning till saken kräver ytterlig varsamhet, tillmötesgående och medgörlighet från vår sida. En georgier som nonchalerar denna sida av saken och överlägset slänger ut beskyllningar för ”socialnationalism” (medan han själv är inte bara en verklig och äkta ”socialnationalist”, utan också en brutal storrysk grobian [det är Stalin som Lenin syftar på]), en sådan georgier kränker i själva verket den proletära klassolidaritets intressen... Det politiska ansvaret för hela denna sant storryska nationalistiska kampanj bör givetvis läggas på Stalin och Dzerzjinskij.” Att Lenins Stalin-karakteristik, som Dmirevsky skriver, skulle ha varit ”fördelaktigare” än omdömena av de övriga och att Lenin inte hade någon *politisk* kritik mot Stalin är minst sagt märkligt. —MF

Trotskij, inte som sin personliga medtävlare och fiende utan som Lenins fiende. Han publicerade en rad dokument, som skrivits före revolutionen och i vilka Trotskij framträdde skarpt mot Lenin. Han strävade att bevisa, vilket också lyckades honom, att Trotskij alltid stått fientlig mot Lenin och bolsjevismen, och att hans nuvarande kamp var ett nytt och naturligt uttryck för denna fientlighet.

Stalin kvarstannade år 1924 på sin post.

Hur det tillgick berättar han på följande sätt:

— Vid centralkommitténs första plenum efter den, trettonde kongressen bad jag att få lämna min befattning som generalsekreterare. Kongressen diskuterade denna fråga. Varje delegation diskuterade den och alla delegaterna, däribland Trotskij, Kamenev och Sinovjev ålade mig att kvarstanna... Efter ett år begärde jag åter att bli befriad, men åter ålades jag att stanna...

”Testamentet” doldes för den breda partimassan och för befolkningen.

Då rykten därom nådde utlandet, framträdde ingen annan än Trotskij med en förklaring i pressen:

”Vladimir Iljitj har inte lämnat något 'testamente' efter sig. Som ett 'testamente' omnämner man vanligtvis i emigranttidningarna och den utländska borgerliga och socialdemokratiska pressen (i en till oigenkännlighet förvrängd form) ett av Vladimir Iljitjs brev med organisationsförslag. Partiets trettonde kongress uppmärksammade mycket noga detta brev, som allt annat, och drog därur de slutsatser, som hade giltighet för ögonblickets läge. Allt prat om ett 'testamente' som hemlighållits eller förbigåtts är ett elakt påhitt, helt och hållet riktat mot Vladimir Iljitjs sanna vilja och mot det parti han skapat...”¹

Så skrev Trotskij i september 1925. Det är kuriöst, att han senare själv började tala om att testamentet ”hemlighållits” och ”förbigåtts”.

Slutligen gjorde han senare i utlandet ett förbluffande meddelande:

”Testamentets otvetydiga syfte var att underlätta mitt ledarskap ...”

VIII

... Stalin lät ingen tid gå förlorad. Då han avgått med en formell seger, som för en viss tid tillförsäkrade honom makten, började han febrilt bemäktiga sig partiet och omskapa partiapparaten — endast därigenom kunde han nå fullständig seger. Förutom Molotov, Djersjinskij och Ordsjonikidse voro Bubnov och Andrejev hans närmaste medhjälpare i detta arbete.

Denna ombyggnad förde med sig, att Stalin så småningom omintetgjorde sovjetapparatens demokratisering, som påbörjats under Lenins sista år, och upprättade partiets absoluta envåldsmakt i landet. Både folkkommisariernas sovjet, enskilda folkkommisariat, republikernas regeringar och de största sovjeterna förlorade sin forna betydelse, förvandlades till underlydande, rent tekniska ämbetsverk, till kanslier, till partiets konsultativa och exekutiva organ. Själva partiapparaten utvidgades betydligt. Man upprättade verksamhetsceller för olika grenar av statsstyret, vilka skulle leda och kontrollera, alla sovjetorgan.

På samma gång centraliserades partiet så långt det var möjligt, hela partinätet omorganiserades och kompletterades, så att först oligarkkollegiet i politiska byrån fick sin envåldsmakt säkrad och sedan en person, diktatorn Stalin. Valet av partitjänstemännen, som förut till stor

¹ Publiceringen av ”Lenins testamente” utomlands via amerikanen Max Eastmans kunde inte Stalin & Co tolerera och de tvingade därför Trotskij att förneka testamentet. Detta gjordes i [Brev om Eastmans bok](#) (daterat 1 juli 1925), som finns i sin helhet på marxistarkivet. Dmitrevskys citat är något förvanskat – jfr sid 2 i versionen på marxistarkivet. – MF

del försiggått på arbetsplatserna, förlades till centrum. Detta gjorde att partitjänstemännen blevo helt beroende av centrum. För att ha dem fullständigt i sin hand utövade Stalin uppsikt över alla tjänstemän inom själva partiet genom kontrollkommissionen och dessutom genom GPU, statspolisen. Det minsta fel, den obetydligaste försummelse, varje detalj ur privatlivet antecknades och bevarades i partiets arkiv, drogs fram när det behövdes och hotade att tillintetgöra vederbörande. Då det inte kunde finnas några fläckfria människor, så tungt som sovjetlivet gestaltade sig, och då det var otroligt lätt att ”fästa” någon handling vid en människa, till och med en handling, som aldrig begåtts (det fanns ingen brist på falska vittnen, och så småningom började alla spionera och anmäla varandra, till och med de närmaste vännerna, hustrur och barn), blevo alla, både de högsta och de lägsta, fullständigt beroende av partiapparaten. Först räckte det med ett tecken från någon av oligarkerna och senare från diktatorn eller någon av hans närmaste män, för att vem som helst kunde dras ned i smutsen, förintas politiskt och socialt och kanske till och med ställas inför en revolvermynning. Om man inte kunde ”fästa” en handling vid någon, pådiktade man honom yttranden eller ideologiska avvikelser. ”Materialet” över de högre dignitärerna, över Stalins närmaste män, befann sig i hans eldfasta skåp. Då det behövdes, tog han fram det och hotade. Så förvandlades partiregimen så småningom till partiförtryck. Partiet såsom mer eller mindre fritt kollektiv försvann och blev till en jättelik byråkratisk apparat, vilken som ett vidunder omspann hela landet och vars rörelser leddes från en plats — från diktatorns arbetsrum på Novaja Plosjtjad.

”Regimen, som upprättats i partiet”, skrevo Pjatakov, Preobrasjenskij, Serebrjakov och andra redan år 1923, ”är fullständigt outhärdlig. Den dödar partiets självständiga verksamhet och gör det till en tjänstemannaapparat.”

Däri låg mycken sanning.

Inte blott sovjeternas kongress förvandlades till ett rent dekorativt möte av lydigt röstande tjänstemän, samma dekoration i diktaturens byggnad utgjorde också partiets kongresser, dess konferenser och centralkommitténs plenum. Alla dessa instanser godkände lydigt den högsta ledningens förslag.

Hur underligt det än kan tyckas, avlägsnade sig regeringen därigenom inte från folkmassorna utan närmade sig dem i stället. Många nya medlemmar drogos in i själva partiet. Man utlyste val bland ”arbetarna från verkstäderna”, och de strömmade in i tio- och hundratusental.¹ Och detta försvagade inte utan förstärkte diktaturen.

Trotskij kallade föraktfullt de tusen och åter tusen nya partimedlemmar, vilka kommo direkt från folket, för ”röstande kreatur”. Delvis är beteckningen riktig — denna massa följde Stalin och hans anhängare nästan blint, och i dessa rösters hav drunknade rösterna från trotskij-anhängarna och tråskets intellektuella. Men varför följde denna massa just Stalin och hans män? Var den köpt? — Nej. Det var huvudsakligen just trotskijsternas och tråskets röster som köptes. Bland dessa människor blomstrade falheten, och Stalin utnyttjade den. Den ständigt växande massan av medlemmar ur folket följde stalingruppen, huvudsakligen därför att den fann något närstående, besläktat i dess strävanden, idéer och mentalitet. De kände, att Stalin och hans män inte spekulerade i politik, inte bara sökte makten för dess egen skull, för de fördelar den gav, utan ärligt strävade att ge något åt folket.

¹ Några statistiska data från de sista åren. Den 1 april 1930 funnos 1,852,090 medlemmar i det ryska kommunistiska partiet. Från år 1928 till 1930 hade 602,670 arbetare invalts. År 1928 funnos 58,4 % arbetare i partiet; år 1931 utgöra de 68,2 %. Komsomol räknade år 1930 2,466,000 medlemmar. Från år 1928 till 1930 hade 529,150 nya medlemmar inregistrerats. Nu finnas tre miljoner medlemmar i komsomol. År 1930 funnos där 858 798 (34,8 %) arbetare och 329,602 (13,4 %) bönder. En stor betydelse har pionjärorganisationen, som är nära förbunden med partiet. År 1928 funnos där 1,653,701 barn, år 1930 — 3,301,458.

Dessa folkmassor, som utgjorde det nya partimaterialet och vilka följde ledningen, som var folklig vad härkomst och strävanden beträffar, gjorde partiet en stor tjänst — de förenade det, eller rättare sagt förenade stalingruppen genom tusentals trådar med hela folket, vilket de representerade, och de tjänade som tolkar för Stalins ideologi och verksamhet.

Den största aktiva rollen spelade och spela ungdomsorganisationerna,¹ på vilka ingen så väl som Stalin förstått att stödja sig. Detta bevisar åter att Stalin representerar något av folksjälen, att han ännu i dag kan spela på dess strängar.

IX

... Stalin stödde sig i kampen mot ”det gamla gardet” på partiapparaten, på folkrevolutionärerna, som då på få undantag när följde honom, på folkmassan, som lydde dessa, på den största delen av den aktiva ungdomen, och segrade genom att vädja till högre och lägre känslor hos alla partiets skikt, genom att locka några med en segerrik revolution och andra med nationalism, genom att köpa några genom höga befattningar och ärebetygelser, eller genom hot, genom att knäcka ryggrader, fängsla, arkebusera offentligt, lönnmörda.

Nära fyra år pågick kampen mot Trotskij. Det var inte lätt. Partiapparaten hade inte en sådan organisation som nu och var inte så lydlig. Stalin själv hade heller inte den orubbliga auktoritet han senare förvärvade. I de ledande kretsarna fick han huvudsakligen stödja sig på tråskets män — ett vacklande och opålitligt stöd. Dessutom tänkte tråskets ledare, Sinovjev och Kamenev, naturligtvis inte så mycket på Stalins intressen som på sina egna. De tänkte överlista honom. Men Stalin hade inte förgäves gått i sammansvärjningens och konspirationens hårda skola. Han hade inte för intet fötts i östern av en georgisk far och en osetinsk mor. Det blev i stället han, som överlistade dem. Först tvingade han Sinovjev och Kamenev att framträda skarpt mot Trotskij.

År 1925 skrev Sinovjev:

”Den som säger att trotskijsmen kan bli en 'laglig schattering' av bolsjevikpartiet, upphör själv att vara bolsjevik. Den som nu tänker bygga upp partiet i förbund med Trotskij, med den trotskijsm, som öppet uppträder mot bolsjevismen, lämnar bolsjevismens grundvalar.”

”Trotskij har redan blivit en symbol för allt som riktar sig mot vårt parti”, skrev Kamenev vid samma tid, år 1925, ”vi måste vidta alla mått och steg för att denna antibolsjevikiska lära inte skall besmitta de skikt av partiet, vilka den räknat med ... Man måste välja mellan trotskijsmen och leninismen. De båda kunna inte förenas...”

Men genom skickligt intrigspel bragte Stalin det därhän, att Sinovjev och Kamenev, vilka förlorat fotfästet och övergivits av nästan alla sina anhängare, som anslutit sig till Stalin, i vilken de sågo en blivande segrare, kastade sig i Trotskijs armar och slöto förbund med honom.

Då drog Stalin fram ur arkivet allt de skrivit och frågade offentligt:

— Ha Kamenev och Sinovjev mod att upprepa dessa ord? Om de äro beredda att göra det, varför befinna de sig då i block med Trotskij? Om de inte äro beredda att upprepa dem, framgår det klart, att de frånsagt sig leninismen och övergått till trotskijsmen.

Resultatet blev att Stalin nästan samtidigt med Trotskij slog ned Kamenev och Sinovjev och gjorde slut på tråskets oligarki, som länge hämmat hans rörelser. Under landets föraktfulla och skadeglada tystnad förvisades Trotskij först och skickades sedan till utlandet. Kamenev och Sinovjev gjorde snart ”bot”, kröpo tillbaka till partiet, men fingo inte längre någon makt utan

¹ Kaganovitj har dragit fram intressanta fakta på partiets sextonde kongress (år 1930) : sovjetindustriarbetarnas genomsnittsålder är 30-32 år. 25 % av industriarbetarna äro under 22 år.

blott förmånliga befattningar, på det villkor att de skulle stå till Stalins förfogande. Så begagnade sig Stalin senare av Kamenev för att framprovocera några öppenhjärtiga förklaringar av Bucharin, vilka senare utgjorde en god trumf i Stalins kamp mot ”högeroppositionen”.

Betydligt lättare var kampen mot Rykov, Tomskij och Bucharin, gårdagens bundsförvanter, vilka också började binda Stalin. De hindrade honom från att befästa sin obegränsade enväldsmakt, störde hans försök att fullständigt förtrycka landet och spänna dess krafter till det yttersta för sina planers förverkligande. Högeroppositionens ledare voro alltför svaga och kunde inte tillgodogöra sig den välvilja och sympati, som strömmade emot dem. Liksom Trotskij kämpade de med ord, tal, resolutioner — men voro kanske mindre företagsamma. Det enda argument, som respekterades under de rådande förhållandena, var en knuten näve. Den enda vägen gick över politisk sammansvärjning och omvälvning... Stalin vågade inte utesluta högeroppositionens män ur partiet — de hade alltför många anhängare, de hade för djupa rötter i partiet och landet. Men han tvang dem att göra offentlig avbön, piska sig själva, han avlägsnade dem från makten och gav dem neutrala poster. Bucharin står nu i ledningen för sovjetvetenskapen, medan Rykov är folkkommissarie för post och telegraf.

Det kan vara av visst intresse att framhålla Stalins yttrande, då trotskij- och sinovjevblocket på sin tid skarpt framträdde mot Bucharin:

— Hur skall man förklara, att den vilda hetsen mot Bucharin trots allt fortsätter? Vad vilja de egentligen av Bucharin? — De vilja Bucharins blod. Just det vill Sinovjev ... Är det Bucharins blod ni fordrar? — Vi skola inte ge er hans blod, lägg det på minnet.

Stalin berättade vidare att trotskijsterna år 1923 föreslagit honom att slopa politiska byrån och i dess ställe upprätta ett ”politiskt sekretariat”, bestående av Sinovjev, Trotskij och Stalin, det vill säga ett diktatoriskt triumvirat.

— Vad skulle det ha inneburit? sade Stalin. Att partiet skulle ledas utan Rykov, utan Kalinin, utan Tomskij, utan Molotov, utan Bucharin ... Detta förslag gick om intet, inte bara därför att det var principlöst då, utan också därför att det var omöjligt att leda partiet utan de kamrater jag nämnt. Denna fråga, som framställdes till mig i ett brev långt bortifrån Kislovodsk, besvarade jag nekande och förklarade, att om kamraterna insisterade, var jag beredd att lämna min plats utan larm, utan någon hemlig eller öppen diskussion och utan att fordra en garanti för minoritetens rätt...

Men Stalin kvarstannade. Än mera. Från sommaren 1930, från och med partiets sextonde kongress blev han sovjetrikets enväldshärskare. Han föredrog att inte dela makten med någon. I stället för politiska byrån eller triumviratet föredrog han sin egen diktatur. Han påbörjade och uppmuntrade ”den vilda hetsen” mot Bucharin, vars blod han nu själv fordrade. Nu leder han partiet utan Rykov, utan Tomskij, utan Bucharin, till och med utan Molotov, ty denne har genom sin utnämning till ordförande i folkkommissariernas sovjet blivit befriad från sin befattning som partisekreterare.

Ännu en karakteristisk detalj. Det var en tid då Sinovjev och Kamenev ville påskynda Trotskijs oskadliggörande. De fordrade att han skulle lämna sin post som medlem i politiska byrån. De fordrade synbarligen också något mera. Stalin, som var försiktigare, förstod, att tiden ännu inte var mogen, att Trotskij ännu inte tillräckligt komprometterats i partimassans ögon och att ett sådant tillvägagångssätt blott skulle betraktas som en personlig intrig. Han föreslog, att man så länge skulle nöja sig med att blott avlägsna Trotskij från hans post som krigskommissarie.

Då Stalin år 1925 omnämnde detta på partiets fjortonde kongress sade han:

— Vi voro inte överens med kamraterna Sinovjev och Kamenev, därför att vi visste, att en rensningspolitik kan innebära en stor risk för partiet, att en rensningsmetod, då blod måste flyta — och de fordrade just blod — är farlig, smittosam: i dag hugges den ena grenen av, i morgon den andra, i övermorgon den tredje. Vad blir då kvar av vårt parti?

Så kom en tid, då Stalin själv började hugga av den ena grenen efter den andra från ”gamla gardets” träd. Då han sprängt trotskij- och sinovjevblocket och splittrat högeroppositionen, hade han också skingrat så gott som hela ”gamla gardet”. Nu finns nästan ingen av dess representanter kvar i högsta ledningen. De nuvarande styrande kretsarna tillhöra till största delen de skikt och den generation, som burit fram Stalin till makten och som i sin tur burits fram till makten av honom — de äro partiets ”andra”, unga generation (i trettiofem- och fyrtioårsåldern). Efter den följer och växer sig stark den ”tredje” generationen — revolutionsungdomen.

X

Stalins idésystem är okomplicerat, men däri ligger dess styrka: det är tillgängligt för den mest primitiva uppfattning. Till grund för Stalins idéer ligger nu, liksom många år tidigare, Lenins teori om imperialismen som ”den socialistiska revolutionens helgdagsafton”. Därur härleder Stalin idén om den ryska eller snarare rysk-asiatiska (de ryskasiatiska folken förenade i en sovjetstat) messiasmissionen. Och därur framgår naturligt idén om den ”röda”, ”proletära” eller rättare sagt rysk-asiatiska imperialismen.

— Världen har splittrats i två läger: imperialismen och dess bekämpare.

— Vårt land, sovjetförbundet, ställer sig i spetsen för de missnöjda, som utkämpa en strid på liv och död mot imperialismen.

Detta är den enda formulering Stalin ger åt sina idéer.

Detta är deras a och o. Allt det övriga: kommunism, socialism, är blott en bisak, ett vapen, en form, som kan förändras alltefter stundens krav. Men grundidén — kampen mot imperialismen, dess tillintetgörande — är oföränderlig.

”Att kapitalismen förvandlats till ett system, i vilket ett fåtal 'föregångsländer' genom finansiellt tryck och kolonialslaveri behärska det största flertalet av jordens befolkning”, skriver Stalin, ”har å ena sidan fört med sig, att enskilda nationalhushåll och nationalterritorier blivit länkar i den kedja, som kallas världshushållning — men har å andra sidan splittrat jordens befolkning i två läger: i ett fåtal kapitalistiska 'föregångsländer', vilka exploatera och förtrycka koloniala och avhängiga länder, och i en mängd koloniala och avhängiga länder, vilka tvingas att föra en kamp för sin befrielse från det imperialistiska förtrycket.”

Västerlandets kapitalism bryter själv ned de passiva nationernas agrara isolering och på samma gång den svaghet, som denna förorsakar. Den drar in dem i det kapitalistiska maskineriet. Den förser dem med fabriker, bruk, järnvägar, med alla den nuvarande teknikens resurser. På så sätt lämnar västerlandets kapitalism själv vapen till befrielsekamp åt de svagare nationerna. Dessa ställa upp samma mål, som en gång i tiden också lockade de europeiska folken: att skapa en enhetlig nationell stat som ett värn för den ekonomiska och politiska friheten och att inom ramen av denna stat bygga en egen industri, som skall kunna konkurrera med den europeiska. Kriget påskyndade denna process och tvang västerlandets imperialism att hastigare upprätta en nationell industri i de koloniala och avhängiga länderna — kriget tvang den att beväpna en del av Afrikas och Asiens folk. Då dessa folk själva lärt sig att tillverka alla de ”tekniska under”, vilka ditintills blott västerlandets folk fabricerat, då de lärt sig att döda västerlandets folk under dess egen ledning och insett, att det inte alls var så svårt, då de tillägnat sig den västerländska tekniken att tillintetgöra människor, kände de sig

inte längre som slavar, betraktade inte längre nykomlingarna från väster, vilka ännu i går fjättrat dem, som en högre ras. Men hatet till västerlandet, eget för alla kolonialfolk, förminskades inte därigenom. Varför skulle de inte, när de beväpnat sig enligt västerländskt mönster och lärt sig massmordets teknik, störta västerlandets folk i de hav, över vilka de kommit, själva börja ett härnadståg för att fullkomna sin befrielse genom att tillintetgöra dem? Stalin anser, att de koloniala och avhängiga folken, vilka vakna till nationell självständighet, mycket väl kunna förenas till en "sista och avgörande kamp" mot västerlandet.

De uppvaknande nationaliteterna ha en stark bundsförvant i västerlandet: dess proletariat. Det är sant att imperialismen i sina metropoler tillförsäkrat sig stöd hos en viss del av proletariatet. Den skapade ett privilegierat skikt, vilket också tillhör våra dagars "parasiter" och lever genom exploatering av "ociviliserade" länders befolkning och till en del genom exploatering av övriga skikt av proletärer och bönder inom det egna landet. Men det privilegierade skiktet är obetydligt. Den största delen av metropolernas proletariat lever i fattigdom. Denna fattigdom skulle dock varit lyx för kolonialländernas slavar, ty det västerländska proletariatets, liksom hela befolkningens, levnadsstandard är många gånger högre än kolonialländernas. Denna höga standard uppnås genom utsugning av kolonialländerna. Men då en del av kolonierna faller bort, marknaden minskas (vilket redan nu sker) till följd av den nationella industrins och den nationella rörelsens frammarsch i de avhängiga länderna, kommer metropolernas proletariat i allt högre grad att gå miste om det torftiga bröd det åtnjuter, och levnadsstandarden kommer att sjunka till den otillfredsställande "koloniala" nivån. Då blir den proletära revolutionen i "föregångsländerna" oundviklig. En koalition mellan denna revolution och de "efterblivna" ländernas nationella befrielseörelse kommer till stånd, och barbarernas härnadståg och inbördeskriget komma att störta nutidens stolta Rom — det västerländska kapitalet.

— Imperialismen, säger Stalin, har inte bara fört med sig, att den västerländska revolutionen blivit oundviklig, utan har också skapat goda villkor för en stormning av kapitalismens grundvalar.

Men vad har Ryssland med saken att göra? frågar sig Stalin.

— I Ryssland möttes imperialismens motsättningar, säger han. De kommo bäst till synes just i Ryssland på grund av den vedervärdiga karaktär de där antogo. Ryssland var den västerländska imperialismens viktigaste stöd, emedan det sammanband västerns finanskapital med österns kolonier ... Endast i Ryssland existerade en real kraft, som kunde lösa imperialismens motsättningar på revolutionär väg.

— I Ryssland ägde den största folkrevolutionen rum. Den utfördes av världens mest revolutionära proletariat, som hade en så allvarlig bundsförvant som den ryske revolutionäre bonden. Behöver man bevisa, att en sådan revolution inte kunde stanna på halva vägen, att den vid en första framgång måste gå vidare och höja revoltens fana mot imperialismen.

Stalin bevisar inte heller. Han påstår helt enkelt att det revolutionära Ryssland måste bli organisatören och anföraren för världsrevolten mot västerlandets imperialism, ledaren i en koalition av österlandets nationella befrielseörelse och västerlandets proletära revolution.

Hur skall världen se ut, om denna koalition kommer att segra? — Därom talar också Stalin, ehuru tillräckligt oklart: ett enhetligt, ostatligt, socialistiskt samhälle skall upprättas, i vilket alla nationella kulturer skola sammangutas till en med ett enhetligt språk.

Men på väg mot detta statslösa samhälle "yrka vi på att den proletära diktaturen skall förstärkas", säger Stalin. "Den är den mäktigaste av alla statsformer, som hitintills existerat. Att nå statsmaktens högsta utveckling för att möjliggöra dess försvinnande — det är den marxistiska formeln."

Då ett prov på ”proletariatets diktatur”, på ”den mäktigaste statsformen” redan existerar, redan skapats — Stalins makt — och denna diktatur i sin ”högsta utveckling” synbarligen kommer att byggas efter Stalins gamla recept: att med tillhjälp av sovjetryska bajonetter tvinga länderna in i den sovjetryska ”konfederationen”, är det inte svårt att förutse de europeiska folkens framtid, åtminstone vad övergångsperioden från ”den högsta statsformen” till statslösheten beträffar. Åt de folk, vilka underordnats ”proletariatets diktatur” utlovar Stalin för övrigt ”den nationella kulturens uppblomstring” och ”rätten till det egna språket” under övergångsperioden. Men detta gäller med samma inskränkningar som för de andra folken, vilka nu stå under Ryssland: man kommer att strängt undertrycka alla ”strävanden, att isolera sig och sluta sig inom sitt nationella skal, att sudda ut klassmotsättningarna inom sin nation, att skydda sig från den storryska chauvinismen genom att avlägsna sig från det allmänna socialistiska uppbyggnadsarbetet, att inte ha ögonen öppna för det som förenar olika nationaliteters arbetande massor inom SSSR utan bara se det, som kan avlägsna dem från varandra”...

Sådana äro Stalins ”stora planer”. Än så länge äro de blott drömmar, som inte sträcka sig utom det nuvarande sovjetrikets ram, som existera endast i ledarnas tankar, i deras tal på partikongresser och andra möten. Men inom själva Ryssland betyda dessa drömmar mycket.

XI

Redan för att hålla stånd mot västerlandets påstådda ”interventioner” fordras det mycket och än mera för att besegra det. Politiskt och ideologiskt står Ryssland enligt Stalins mening redan nu högre än västerlandet. Men det gäller att ekonomiskt hinna upp och förbi det. Detta har väckt en strävan att snabbt övervinna Rysslands ekonomiska och tekniska efterblivenhet, för med sig landets industrialisering, ger upphov till egen produktion av industrialster, till jordbrukets kollektivisering, och föranleder ett skärpt förtryck i landet.

— Vi äro femtio eller hundra år efter föregångsländerna, vi måste tillryggalägga denna utvecklingsväg på tio år. Antingen komma vi att göra det, eller också smulas vi sönder.

Så säger Stalin.

— Vårt lands tekniska och ekonomiska efterblivenhet är inte vårt påfund. Denna sekelgamla efterblivenhet är en följd av vårt lands hela historia och har gått i arv till oss.

— Det vore dumt, om vi tröstade oss med att denna efterblivenhet inte är vårt påfund utan ett arv och att vi därför inte kunna och böra ta på oss ansvaret för den. Det är oriktigt. Eftersom vi kommit till makten och åtagit oss att omskapa landet på socialistisk grundval, ansvara vi och måste vi ansvara för allt, både för det goda och det onda. Och eftersom vi ansvara för allt, måste vi övervinna denna tekniska och ekonomiska efterblivenhet. Vi måste ovillkorligen göra det, om vi vilja hinna upp och förbi de kapitalistiska föregångsländerna. Endast vi, bolsjeviker, kunna göra det, och ingen annan. Just för att fullgöra denna uppgift måste vi systematiskt upprätthålla ett hastigt utvecklingstempo för vår industri.

Men, säga många i landet, däribland det ledande partiets män, det är alldeles utmärkt om man övervinner den tekniska och ekonomiska efterblivenheten, men man kan göra det långsammare, inte så hastigt som nu, då landets krafter spännas till det yttersta och allt, till och med själva makten, sättes på ett kort...

— Man frågar ibland, berättar Stalin, om det inte går att hejda tempot, dämpa det forcerade arbetet. — Nej, det går inte, kamrater. Man kan inte hejda tempot, tvärtom, om krafterna och möjligheterna tillåta, måste man än mera öka det.

Stalin försöker också ange skälen. Det gäller liv eller död, säger han. Sovjet ”är det enda land, som har proletär diktatur, och det är omgivet av kapitalistiska länder”. Den västerländska

kapitalismen kommer inte att lämna Sovjetryssland en lång andhämtningspaus. Ögonblicket måste utnyttjas.

— I det förflutna hade vi inte och kunde inte ha ett fosterland, säger Stalin patetiskt. Men nu, då vi ha en arbetarmakt, ha vi ett fosterland, och vi komma att försvara dess självständighet. Vill ni, att vårt socialistiska fosterland skall bli slaget och att det skall förlora sin självständighet? Om ni inte vill det, så måste ni så fort som möjligt utveckla ett sant bolsjevikiskt tempo vad det ekonomiska livet beträffar. Det finns inga andra vägar. Det var därför Lenin under oktoberdagarna sade: ”Antingen dö eller hinna upp och förbi de kapitalistiska länderna.”

— Om vi hejda vårt tempo så bli vi efter. Och de efterblivna bli slagna. Det gamla Rysslands historia vittnar om att landet ständigt blev slaget på grund av sin efterblivenhet. Mongoliska khaner slogo det. Turkiska bejer slogo det. Svenska feodalherrar slogo det. Polsk-litauiska herremän slogo det. Engelska och franska kapitalister slogo det. Japanska baroner slogo det. Alla slogo det för dess efterblivenhet — för dess militära, kulturella, statliga, industriella och agrara efterblivenhet. De slogo, därför att det var inkomstbringande och fick ske ostraffat. Minns ni den förrevolutionäre poetens ord: ”Både torftig och rik är du, både mäktig och kraftlös, o, moder Ryssland.” Denne gamle poets ord hade dessa herrar omsorgsfullt lagt på minnet. De slogo och mumlade: ”Rik är du” — således finns det något att hämta. De slogo och mumlade: ”Torftig och kraftlös är du” — således kan man slå och plundra utan att frukta något straff. Sådan är kapitalismens lag: att slå de efterblivna och svaga. Kapitalismens vargalag. Du är efterbliven, du är svag, således har du orätt, således kan man slå och förslava dig. Du är mäktig, således har du rätt, således måste man frukta dig. Det är därför vi inte längre få bli efter.

Denna nationalkommunistiska tankegång är fullständigt riktig, om man utgår från Stalins synpunkt och inte talar om Rysslands självständighet i allmänhet utan om det stalinska nationalkommunistiska Rysslands självständighet. En rent nationalistisk makt skulle utan dagens oerhörda anspänning av alla folkkrafter kunna säkra landets självständiga utveckling — revolutionen visade, att det fanns förutsättningar för det. En nationalistisk makt skulle kunna säkra landets rätt inte genom den förbittrade ekonomiska och militära kampen mot västerlandet, utan genom en försoning och ett förbund med det. Just från västerlandet skulle Ryssland kunna erhålla de medel, som fattas för ett starkt ekonomiskt uppsving, för att kunna förverkliga industriplanerna i den ryska nationens intressen.¹

Men annorlunda ställer sig saken för den national-kommunistiska, stalinska makten. Den är oförmögen till en fullständig försoning med västerlandet. Hela Stalins tankegång utesluter detta. Stalins Ryssland och västerlandet äro två fiendliga, stridande världar. Inte på grund av krigsinterventionen från väster, vilken Stalin naturligtvis själv inte tror på. — Det är inte så västerlandet kan besegra honom utan blott ekonomiskt och politiskt — genom sina grundidéer — inuti själva landet. Hela saken beror på att Stalin inte behöver industrialiseringen så mycket för att befästa Rysslands självständighet som för att bevara makten åt sig själv och för att förverkliga sina imperialistiska planer.² Stalindiktaturen kan upprätthållas och dess planer förverkligas blott genom att fullständigt monopolisera såväl den politiska som ekonomiska makten i landet. Den politiska makten befinner sig sedan länge i Stalins händer. Men den ekonomiska behärskar han ännu inte fullständigt. Han kan tillskansa sig den, blott om den monopolistiska statskapitalismen famnar hela det ekonomiska livet i landet. Men än så länge gör den det inte. Då Stalin först påbörjade sin industrialisering, gjorde den det än mindre. Industrin var svag, den tillfredsställde inte befolkningens behov. Redan det tillät västerlandet

¹ Detta var för övrigt Lenins tanke och plan.

² Huvudpunkten i Stalins tankegång är: vi ha ett fosterland, bara då och så länge ”vår” makt, ”arbetarnas”, ”min” är förhärskande.

att göra sitt inflytande gällande. Men av största vikt var den omständigheten, att det existerade självägande bönder, vilka blevo allt mäktigare. De utgjorde den största faran. En stark bondeklass kunde vända om regimen; inte längre låta ”reglera” sig av stalinmakten utan själva börja ”reglera” den, vilket den också många gånger försökt genom att undanhålla bröd, landets föda. Men det var blott svaga försök. Så småningom kunde de bli enträgnare och farligare. Bönderna, som organiserats ekonomiskt, skulle också kunna organisera sig politiskt inom det kommunistiska partiet — vilket redan började skönjas. Senare skulle de kunna förena sig med statens arbetande intellektuella och kapitalistiska skikt och diktera de maktägande sina villkor, vilka skulle gå ut på att den politiska kursen fullständigt måste läggas om, de internationella äventyren upphöra och en rent nationell linje följas. Senare skulle de kunna ställa upp egna ledare och överta statsmakten. I det fallet skulle de kunna påräkna stöd från västerlandet och förena sig politiskt och ekonomiskt med det. Men om det inte heller funnits ett formellt stöd där, skulle bondeklassens seger i själva landet bli segern för västerlandets grundidé: individualism och liberalism inom det politiska livet. Man får ju inte glömma, att Ryssland inte blott är Asien utan också Europa. Det egentliga västerlandet — västerlandets människor och idéer ha funnits och komma att finnas i Ryssland.

Stalin har rätt: frågan om tempot är frågan om hans makt och hans idéers vara eller icke vara. Därför stormar han trots alla svårigheter så vilt fram på industrialiseringens väg. På så sätt vill han befria sitt statligt kapitalistiska, eller rättare sagt krigskommunistiska system från dess beroende av landsbygden. Han vill skänka övervikt åt staden, som fullständigt befinner sig i hans händer. I det fallet beträder Stalin delvis den linje Trotskij dragit upp och mot vilken han på sin tid opponerade sig. Men blott delvis ... Ty han går vidare.

Han strävar att inte blott genom varuutbyte utan också direkt omspanna landsbygden med sitt statskapitalistiska nätsystem. Han strävar att tillintetgöra bönderna som klass och skapa lantbruksarbetare på statsfarmer. Först då han lyckats förverkliga detta, kommer han att vara övertygad om att han besegrat västern och dess idéer inom landet. Först då blir han i stånd att sätta alla krafter i rörelse för att också besegra västerlandet.

XII

Stalin kom inte genast fram till sitt nuvarande politiska och ekonomiska system.

I början försökte han befästa sin makt genom att tillfredsställa bönderna. Inte hela bondeklassen utan de rika, självägande bönderna. Då var han ännu fördragsam gentemot stadens kapitalistiska skikt — han var överhuvudtaget benägen att acceptera liberalismen. Det som han sade år 1925 stämmer inte alls överens med hans nuvarande ord och handlingar.

— Det finns människor inom partiet, vilka påstå, att eftersom nep införts i landet och kapitalismen börjat stabilisera sig, är det vår uppgift att utöva ett starkt tryck, såväl i partiet som i statsapparaten, så att allt skall gnissla runtomkring oss. Jag måste påpeka, kamrater, att denna politik är oriktig och farlig. Vi äro inte betjänta av ett starkt tryck utan av en stor elasticitet... Den förutan kunna vi inte kvarhålla rodret under det nuvarande komplicerade läget.

Vad tvang Stalin till en sådan förklaring? — Delvis följde han vanemässigt leninpolitiken. Kampen mot trotskij-sinovjevoppositionen spelade också en roll. Men utslagsgivande var det dåvarande läget på landsbygden.

År 1927 berättade han följande:

— Hur var vår ställning på landsbygden för två tre år sedan? ... Oerhört svår. Våra byordförande och överhuvudtaget medarbetarna på landsbygden brändes och dödades. Bykorrespondenterna hotades med skjutvapen. Här och var, i synnerhet i avskilda trakter, framträdde bandithopar. I Georgien hade vi till och med en resning. Kulakerna blevo starka,

mellanskikten grupperade sig kring dem, och de fattiga bönderna splittrades. Särskilt betungande för landet var den omständigheten, att de produktiva krafterna på landsbygden växte ytterst långsamt; en del av åkerjorden bearbetades inte alls. Den besådda arealen utgjorde blott 70-75 % av förkrigsarealen.

Stalin ansåg, att dessa missförhållanden berodde på ”rester av krigskommunism”, ”förtryck” och ”administrativt godtycke”, alltför höga skatter — bönderna uppmuntrades inte tillräckligt att utveckla sina hushåll och att spara.¹ Följden blev, att statsmakten hade landsbygden mot sig och saknade tillräckliga resurser för sin existens och för uppbyggnadsarbetet.

Då gjorde Stalin tillsammans med Bucharin och Rykov, som senare kallades för ”högeroppositionella” men då voro hans bundsförvanter, stora eftergifter åt bönderna, särskilt åt mellanskikten. Stalin försökte också försona kulaken med statsmakten. Då fruktade han inte kulaken. Alla som Stalin senare ”avkulakiserade”, plundrade, förvisade norr ut, arkebuserade, betraktades då som ett mellanskikt, som ett stöd för sovjetmakten. På fjortonde partikongressen fingo bönderna rätt att arrendera jord, fingo nyttja lejd arbetskraft. Bysovjeten ”uppträskades”, skattefrågorna reglerades. Landsbygden fick möjlighet att göra besparingar, och man räknade just på de sparande, rika, självägande bönderna. Detta föranledde Bucharin att senare framkasta sin lösen: ”Gör er rika!” Därav uppstod hans teori om ”kulakens inväxande i socialismen”. Stalin delade då dessa synpunkter — han var alltid beredd att kalla vad som helst för socialism, bara det var fördelaktigt för hans planer. Han skrädde inte orden. På samma sätt kallade han senare sitt nuvarande monopolistiska statskapitalistiska system för socialism.²

Stalin var då beredd till stora eftergifter för att uppnå en överenskommelse med de välbärgade bönderna. År 1925, vid en mottagning för en delegation av bykorrespondenter, ”uttryckte han sin sympati för tanken att återinsätta bönderna som privatägare till jorden” genom att överlåta jorden åt dem på fyrtio år eller ännu längre tid. Efter påtryckning från trotskijsterna blev Stalin tvungen att återta sina ord och skylla på ett missförstånd. Men orden voro sagda, och de visade hur stora eftergifter Stalin var beredd att göra för bönderna, som höllo på att ”göra sig rika”.

Då Sinovjev och Kamenev på partiets fjortonde kongress år 1925 försökte revidera de beslut, som fattats på den förberedande konferensen, och mot Stalins dåvarande riktlinjer ville börja en ”avkulakiseringspolitik” på landsbygden, opponerade sig Stalin skarpt.

— Det var en politik, som åter skulle leda till inbördeskrig ute i landet, sade han senare. Partiet slog tillbaka denna attack ... Det upprättade ett stabilt förbund med mellanskikten ... Därigenom lyckades man försona landsbygden. Vad innebär det? — Det innebär att man skapat ett av grundvillkoren för socialismens genomförande. Man kan inte uppbygga socialismen, då man måste skydda sig mot banditangrepp och bonderevolter.

Så sade Stalin år 1927.

Landsbygden växte sig stark. Redan år 1927 uppnådde den besådda arealen 95 % av förkrignivån. Landets allmänna välbefinnande ökades. Men detta innebar just den största faran för statsmakten, om den ville förbli nationalkommunistisk och inte nationellt rysk. Den förstärkta landsbygden började utöva tryck på statsmakten, vilket gjorde sig kännbart, så snart industrialiseringen påbörjades.

¹ Det vill säga, Stalin ansåg att missförhållandena föranletts av allt det, som han nu själv praktiserar och som för med sig, att sovjettjänstemän dödas och att resningar äga rum ute i landet.

² Stalin är svagast i de tal och skrifter, där han försöker påvisa, att hans nuvarande regim är socialistisk. Han jonglerar helt enkelt med ord ur Lenins citat.

Tanken på landets industrialisering hade redan framställts på partiets fjortonde konferens. Genast uppstod frågan: varifrån skall man få medel att genomföra industrialiseringen. Studenterna i Sverdlovs kommunistiska universitet formulerade frågan klart, då de år 1925 vände sig till Stalin.

— Kunna vi industrialisera landet utan utländsk hjälp, utan krediter utifrån?

Detta var huvudfrågan. Och den uppställdes senare många gånger.

Stalin svarade:

— Historien påvisar, att ingen ung stat har kunnat höja sin industri, särskilt grovindustrin, utan hjälp utifrån, utan lån, utan plundring av främmande länder, kolonier och så vidare. Det är den kapitalistiska industrialiseringens vanliga tillvägagångssätt. England höjde sin industri genom att i hundratals år suga musten ur alla sina biländer och kolonier och placera de plundrade rikedomarna i sin industri. Tyskland byggde upp sin industri med tillhjälp av den franska kontributionen, och på sista tiden har det repat sig med tillhjälp av amerikanska lån, som uppgå till några miljarder rubel. Men ingen av dessa metoder kunna vi använda oss av. Vår politik utesluter all kolonialplundring, och några lån få vi inte. Vi ha blott en enda utväg: att höja vår industri, att omskapa den genom besparingar inom landet ... Detta kommer att vara förenat med stora svårigheter, vi få utstå tunga prövningar — men det, som är omöjligt för de borgerliga staterna, komma vi att kunna genomföra på vår väg mot socialismen.

För statsmakten har industrialiseringen visat sig genomförbar blott ”på väg mot socialismen” — det vill säga blott med tillhjälp av ett allt överskyggande stats-kapitalistiskt system, som utbreder sig över hela landet, och genom en politisk diktatur, som bragts till högsta fulländning.

Bara på detta sätt kunde stalinmakten tillgodogöra sig befolkningens medel och på så sätt bygga fabriker, bruk, tillverka kanoner...

”Tack vare besparingar inom landet”, det vill säga genom att tillskansa sig privatkapitalet — vilket knappast hunnit växa sig starkt sedan nep infördes — och böndernas tillgångar, skulle industrialiseringen genomföras. Statsindustrin var och är till denna dag oräntabel. Därför är man ständigt tvungen att betala, inte blott för att iståndsätta och uppbygga den utan också för att understödja de företag, vilka redan äro i verksamhet.

Städernas privatkapital tog snart slut. Och landsbygden gjorde motstånd. Så snart man skärpt trycket på bonden, vilken börjat återhämta sina krafter, försökte denne ”reglera” statsmakten genom att släppa ut ett mindre antal produkter i marknaden. Statsmakten skärpte skatte-trycket, försökte indriva brödet med våld — bonden minskade den besådda arealen, slaktade ned sina kreatur.

Stalin beslöt då att genomföra kollektiviseringen, det vill säga införa statlig kapitalism på landsbygden. Det fanns ingen annan utväg. Blott genom att fullständigt beröva bonden hans ekonomiska självständighet, blott genom att förvandla hans jord till en statlig plantage och honom själv till en lejd arbetare kunde landet få sina behov täckta och efter eget gottfinnande förfoga över alla produkter. Inbördeskriget bröt ut på landsbygden. Men det fanns ingen annan utväg för Stalin. Därför säger han inte längre, att man inte kan bygga socialism ”då bonderevolter äga rum”. Han opponerar sig inte längre mot ”avkulakiseringen” — tvärtom, det är en av huvudlinjerna i hans politik. Det program, som han fördömde för fem år sedan, håller han nu på att förverkliga.

Men då detta program inte längre är motståndarnas utan hans eget, kan han säga:

— Vår uppgift är att fullfölja en politik av starkt förtryck, såväl i partiet som i statsapparaten, så att allt skall gnissla runt omkring oss ... I annat fall kunna vi inte kvarhålla rodret under de nuvarande komplicerade förhållandena.

XIII

Hammare slå. Människohänder arbeta. Maskinhjul svänga ... Nya hus, hela nya städer växa upp. Jorden sprängs, och nya strömmar av olja spruta fram, malm och kol utvinnes. Sirener tjuta. Gigantiska fabriker växa upp ur marken, en efter en. I deras stenroppar födas maskiner ur maskiner; fabriksportar öppnas, och pansarbilar, tanks, kanoner, aeroplan krypa fram och ställa sig i hotande led. En ström av ännu tiggande gevär, millioner kalla bajonetter, väller fram. Oerhörda mängder av ammunition. Behållare för giftgas sträcka sig i mörka led. Hur mycken kraft, hur mycken värdefull malm, hur många millioner pud bröd, hur många mänskliga tankar, hur många armar ha inte brukats för att skapa allt detta... Och det är ändå otillräckligt!... Maskiner föda maskiner — huvudsakligen maskiner, som skola tillintetgöra människor.

Varje slag av hammaren, varje rörelse av maskinhjulet ropar:

— Vi storma Europa!

Denna tanke behärskar allt. Ett jättelikt uppbyggnadsarbete pågår. En gigantisk kamp förberedes.

I stället för tanks myllra ibland fram led av traktorer, plogar. De tränga in i den svarta jorden, plöja den orörda marken. De alstra bröd, som åter skall förvandlas till maskiner, kanoner, giftgas ... Volchovstationen arbetar utan avbrott. Dnjeprostrojs fördämningar växa. Svirstationen skjuter upp. Elektriska lampor tändas, där ännu för kort tid sedan tjärbloss lyste. Det nya bevattningssystemet befruktar Mellanasiens jord. Nya berg av ull kastas in i fabrikenas gap. Kilometer tyg flyta fram. Det förpackas och skickas till utlandet i utbyte mot maskiner, som i sin tur skola tillverka maskiner, och mot uppfinningar, med vilkas tillhjälp man på bästa sätt kan döda människor ... Magnitostroj växer. Kusnetsbäckenets kolgruvor utvidgas. Snart komma Sibiriens kol och Urals malm att förenas för att frambringa nya maskiner och vapen ... Turksib växer. Volga—Donkanalen projekteras. Tusentals nya anläggningar planeras och byggas. Samfällt skola de lyfta Ryssland till en svindlande höjd och tvinga till marken och kasta i smutsen västerlandet ... Ryssland arbetar med anspänning av alla krafter och med en oerhörd intensitet. Det stora uppbyggnadsarbetet pågår.

I de en gång överfulla hamnarna är det relativt tomt nu. Men nya elevatorer resa sig: dit hålls säden ned, sköljd av tårar och blod. Oljans tjockflytande ström rinner genom rörledningarna. Oändliga led av virke, fuktat inte blott av svett, utan också av blod, staplas upp för export. Högar av lådor, balar... Skepp komma och gå. De föra bort varor, som befolkningen måste avstå från: bröd, smör, socker, tyg, boskap ... Ibland hämta de sådant, som landet ännu har i överflöd: kommunistiska agitatorer, instruktioner, litteratur — också exportvaror, som Europa kommer att betala med revolters blod... Inkommande skepp föra med sig nya maskiner, nya krigsvapen.

I städerna, hamnarna, i ämbetsverken och på fabrikenas trängas utlänningar. Affärsmän, ingenjörer, turister, korrespondenter och dagdrivare.

— Vilket imponerande skådespel ! ... Det är verkligen ett under.

Så säga de vanligen. De gå att vila i hotellen, vilka äro inrättade med all den lyx ett fattigt land kan prestera. På vägen besöka de butiker, där allt är dyrt men där allt finns att få: både kaviar, rökt stör och sällsynta frukter och viner — det som Ryssland alltid haft till övermått och som nu blott är tillgängligt för utlänningar och för några privilegierade skikt.

— Hur underligt, hur rikt är inte Ryssland!...

Långa köer av kvinnor och barn stå vid dörrarna till de kooperativa arbetaraffärerna, där tomma konserverburkar skylta i fönstren — konserverna ha skickats till utlandet — där svarbrunt, illa bakat bröd ligger på diskerna och rostig sill i smutsiga bunkar. Vanligen stå dessa människor tigande. Om de säga ett ord är det elakt, hätskt.

Kanske äro de borgare, som förlorat sina forna rättigheter och därför äro förbittrade, eller andra fordom lyckligt lottade, vilka kastats ut ur ämbetsverken, därför att statsmakten ”inte ser sig nödsakad att sörja för sina klassfiender”, och vilka blott kunna få det grävsta arbetet, sysselsättning i tvångsarbetsläger eller i GPU : s upplysningsavdelning?... Nej. De äro hustrur, mödrar, barn till arbetare — sovjetrikets ”ägare”. De få sin föreskrivna ranson och återvända skyndsamt till sina smutsiga, förfallna hålur. Där vänta dem nya sorger: det finns ingen tvål, ingen ved, inget tyg. Nästan ingenting. Just så mycket som räcker för att vidmakthålla en animalisk existens.

Som bleka skuggor stå arbetarna vid maskinerna. Ansträngda, utpinade ansikten. De röra liknöjt sina trötta armar. Äro de kanske helt enkelt lata? Vilja de inte arbeta? — Jo, de vilja. Man måste arbeta.

— Skulle vi svika Ryssland, vårt fosterland?! ...

Men huvudet är fullt av andra tankar ... Ett år av hunger. Två år. Det tredje året ... Vad kommer sedan?... Det blir fruktansvärt tungt att arbeta och leva så. Arbetet och dess resultat bli på något sätt ovidkommande... På grund av felmanövrering upphöra maskinerna att fungera, stanna, förstöras. Kontrollörer och sorterare granska de färdiga produkterna... 20 % ... 40 % ... 50 % ... 70 % kasseras ... Det stora uppbyggnadsarbetet pågår.

Arbetarna fly från företagen. Irra omkring i industrin. De söka efter de platser, som ge den största förtjänsten och den bästa maten. Många lämna industrin för alltid. Några — flertalet — bege sig ut på landsbygden och stanna kvar där. Andra befatta sig med smyghandel, spekulera, byta ut allt de komma över mot bröd och kött, som de föra till städerna. De överfylla tågen, överfylla Sucharevka och andra torg och uppluckra den statliga näringsplanen.¹

Men statsmakten når alla. Arbetaren binds vid företaget ... Ingen får vara arbetsdesertör ... Var och en måste verka på den plats, där statsmakten satt honom.

Järndiktaturens ring pressar allt starkare samman landets arbetarmassa. Det stora uppbyggnadsarbetet pågår.

Krafterna spännas till det yttersta. Ögonen glänsa feberaktigt.

— Bröder, ge inte tappt! En gång till! ...

Det är ungdomen — stalinmaktens stöd — i arbete.

— Var fattas något? Var brister något?

De unga strömma till, brinnande av entusiasm för uppbyggnadsarbetet.

De förfrysa sina lemmar i den fruktansvärda kolden. Förgås i de asiatiska stäppernas hetta. Omkomma vid ras i kolgruvor, vid skogshyggen, duka under för träskfeber, dödas av kulor och yxhugg från bönderna i sovjetushållen. Men intet av allt detta förmår hejda dem.

¹ Enligt officiella uppgifter finns nu på landsbygden — huvudsakligen i kollektivhushållen — i genomsnitt 40 % överflödigt arbetskraft — således också överflödiga munnar att mätta. Detta överflöd av arbetskraft för med sig, att arbetsproduktiviteten sjunker — särskilt i kollektivhushållen blir den allt sämre. Vid bärgningen av skörden år 1930 förstördes på grund av dåligt arbete 24 % av all spannmål.

— Fram för kolet! Fram för malmen! Bröd! Ull!

— Bröder ... Kamrater ... Ge inte tappt! ... Misströsta inte... Klaga inte! Fram för arbetet! ...

De bästa gå under. Också de sämsta. De som stanna kvar bli eftertänksamma. En fabrik har byggts — det finns inget råmaterial för den. Man har skaffat en dyr maskin — men ingen kan hantera den. Maskinen går sönder, rostar, där den står på fabriksgården. Man har importerat något, betalat det i utländskt mynt, och så visar det sig vara värdelöst, då tjuvar, bedragare eller okunniga människor genom protektion placerats i de utländska handelsrepresentationerna. Man har tillverkat varor i stora mängder, men transportmedlen äro absolut odugliga. Man har förstatligat kreatur, men de ha dött av vanskötsel. Man har skickat en traktor — den fungerar inte, man kan inte reparera den, inga reservdelar finnas. Man har importerat rassvin från utlandet — de ha dött av glasskärvor och bleckplåt i avfallet... Vem bär skulden? Människorna? Systemet? ... Varför hungra städerna? Varför räcker ingenting? Varför är arbetet så jättelikt och resultaten så intiga? — Allt är dåligt anpassat, landet gnisslar som en osmord vagn. Mycket larm och förkrossande små resultat ... Varför? Var ligger felet? Vilka äro orsakerna? Räcka krafterna. till för ett sådant arbete?

... Glansen i mångas ögon slocknar, människorna låta armarna sjunka, tvivlet griper omkring sig. Men i andras ögon flammar blicken hetare och händerna knyts. Hårda och oförsiktiga ord kastas fram vid något partimöte ... och människan är borta, komsomolaren är borta, blott en statsfånge bakom fängelsevagnens galler finns kvar. Och vagnen går i riktning mot norr ... Det stora uppbyggnadsarbetet pågår.

Det är som om något skulle brista i människorna ibland. De slänga undan sitt arbete — så går det inte vidare. I dag är det maskar i köttet. Det finns inga skor. Det finns ingen tvål ... Skälen äro många ... Ett möte, ett beslut. Strejk!

Partikommittén ingriper. Fackföreningen. Statsmakten. Strax intill stå redan starka män i gråa rockar: en truppavdelning av GPU. Övertalningar. Utredning. Någonting förbättras. Tvål lämnas ut. Tyg. Ett extra stycke bröd. Människorna ta åter itu med arbetet. Vad skulle de annars göra? — Det finns ingen utväg. Arbeta måste man. Annars kommer fosterlandet att fullständigt gå under ... Men inte alla inta sina platser vid maskinerna. Många försvinna: till nordens skogsarbete, till de gudsförgätna sibiriska tundrorna, till de överfyllda fängelsernas kvava burar. Och ibland dit, varifrån ingen någonsin återvänder.

Ibland blir det fullständigt outhärdligt, och människan blir beredd till allt — ledd av ett blint, djuriskt raseri väller arbetarvågen fram över gatan. Men vad skall man göra? — Allt är blott ögonblickets ingivelse. Det finns ingen organisation. Varken något klart mål eller några ledare. Hatet koncentrerar sig på de upplysta fönstren i affärerna för utlänningar och för några lyckligt lottade ur deras egna led. Händerna söka efter stenar, käppar... Åter gråa uniformsrockar, GPU-arméns järnhjälmor. Som svar på stenarna smattra kulor. Blod färgar gatan... Men allt detta varar blott en minut. Mängden drar sig undan. Liken föras bort. Inga nyfikna stanna kvar. Allt är som förr. Livet flyter i sin vanliga strömfåra. Maskiner skramla. Människor hungra, förgås, stupa.

På gatorna, i verkstäderna, i arbetarbostäderna, spridas syrtsovtsernas¹ flygblad.

— Kamrater, vet ni att de tillfångatagna arbetarna piskades i GPU i går?

¹ Syrtsov — före detta ordförande för RSFSR:s sovjetfolkkommissariat. Han fick lämna sin befattning på grund av sin starka opposition mot Stalin och hans system. Syrtsovs anhängare föra en aktiv kamp mot stalinregimen. Han själv befann sig till helt nyligen i förvisning i landsorten. Men i juni 1931 tillät man honom i samband med Stalins politiska ”vändning” att återkomma till Moskva för att ”vårda sin hälsa”. Stalin hade en rad underhandlingar med honom. Det är möjligt att Syrtsov snart återvänder till makten. Han representerar partiets unga generation, som spelade en stor roll under inbördeskriget.

— Kamrater ... Vet ni ...

Uppmärksamma ansikten. Trotsigt sammanpressade tänder. Korta skott. I Leningrad dödades befälhavaren för GPU:s transportavdelning. I Charkov en annan högre funktionär. En tredje i Odessa. I Kaukasien mördades ledaren för en trupp, som skulle slå ned en ”revolt”. Många stupa. Tiotals, hundratals skott. Tiotals, hundratals lik. Blodet flyter på bägge hållen. Öga för öga, tand för tand — inbördeskrigets grymma lag! ...

Men den envisaste kampen utspelas ute i landet. Statsmakten befäster trotsigt sin överhöghet där. Statsmakten kämpar för brödet — nuet och framtiden. Den självägande bonden kämpar för sin jord och för ekonomisk frihet. Medlemmen i kollektivhushållet för sitt arbete, för rätten till skörden.

— Man äter för mycket i kollektivhushållet, säger Jakovlev, folkkommisarien för jordbruket. Där fördelas skörden lika. Också sådana som inte arbetar, få bröd: gubbar, orkeslösa, sjuka. Vi måste införa en rationell fördelning. Blott den, som utför produktivt arbete, skall få bröd efter de normer, som staten bestämt.

— Trots det vilda motståndet komma vi att genomföra kollektiviseringen, säger sovjetförbundets ”äldste”, Kalinin.

Om en partiarbetare i en guvernementsstad får i uppdrag att resa till landsbygden, blir han förskräckt. Han vet att strid pågår där, att döden hotar honom. Men han får inte vägra. Han reser. Stadsungdomen, som går i härad mot landsbygden, biter ihop tänderna och griper efter revolvern. Inte alla återvända. Ett yxslag, ett skott ur ett skröpligt gevär — och en människa, som kommit dit för att mäta ut bröd, räkna kreaturen, organisera ett sovjethushåll, är borta. Men den, vars hand lyft yxan eller tryckt av hanen, ställs upp vid närmaste skogsbyn och faller för bestraffningsexpeditionens kulor.

— Hur skulle du ha handlat, frågar man honom vid det korta förhöret, om det varit ogjort? Om du till exempel inte hade dödat honom ... Du måste ju förstå att det är en förbrytelse.

— Vad jag skulle ha gjort? — Jag skulle ha dödat honom igen...

Öga för öga, tand för tand ... Inbördeskrigets grymma lag.

Ibland resa sig hela byar, distrikt, provinser. Georgien revolterar gång på gång. Ett uppror utbryter i Aserbejdjan. Ständigt blossa resningar upp i det fjärran Sibirien, där bonden alltid varit fri, aldrig känt någon överhet.

Armén har ofta vägrat att ingripa, ty trots de ständiga utrensningarna av ”opålitliga element” är flertalet ändå bondsöner. Då rycka GPU-soldater in, den nuvarande regimens garde. De äro omsorgsfullt valda och vana vid inbördeskrig. Maskingevär rullas fram, kanoner ställas upp, behållare för giftgaser skruvas upp. Ofta finns ingen, som kan berätta vad som hänt — hela byn är borta. Inga människor finnas kvar — varken kvinnor, åldringar eller barn. Ammunitionen och gasen skona ingen. Kriget är i gång. Kampen för brödet — det viktigaste, det värdefullaste — pågår. När det åter finns bröd, skola ögonen klarna, de bittert sammanpressade läpparna le. Tågförseningarna och tågsammansötningarna komma att upphöra, hela berg av kol vältra fram ur marken, det kommer att arbetas på annat sätt — allt kommer att vara annorlunda ... Men det finns inget bröd.

Fast människan är hungrig, fast hon är bunden till händer och fötter, fast hon är dömd till en omänsklig tillvaro, vill hon förbli en människa. Livet går sin gilla gång. Här och var spelas både glad och sorgsen musik. Nya skådespel uppföras på teatrarna. Nya böcker komma ut. Människorna tänka, skapa. Människorna älska, smeka. varandra, skratta, plaska under solen vid flodernas och havens stränder. Men just därför att de leva, ännu inte fullständigt brutits

ned utan vilja leva, förstärks blott längtan att slita av det mörka höljet, som nu täcker folkets liv. Tron på framtiden vaknar. Krafter hopas. Nej, det kan inte fortgå så längre. Det jättelika landet får inte tillspilloges. Ett folk kan inte gå under. Ur nuets lidande måste oundvikligt ett nytt, ljusst liv födas...

XIV

I ett stort rum i Kreml sitta dystra och bekymrade människor vid ett långt bord. Här brukade man samlas redan under Lenins tid. Härifrån styrdes landet. Det var dagar av stora förhoppningar. Allt tycktes enkelt och klart. Man blickade emot en lugn och glad framtid.

Lenin har dött. Bordskivan, på vilken han arbetat, och hans länstol förvaras i ett hörn bakom en silkes-kordong, som i ett museum. Det är nästan det enda som finns kvar från Lenins tid. Hans porträtt hänger på väggen. De flesta av hans medarbetare ha avlägsnats. Nya, yngre och strängare människor ha kommit dit. Molotov är ordförande. Han är den mäktigaste mannen i landet efter Stalin. En hård vilja. En klar och trotsig hjärna. Bredvid Molotov sitter Andrejev, hans närmaste man. Han har ett utpinat ansikte, ögonen glänsa av ständig spänning, det är en omärklig och oansenlig människa, men med en oerhörd fond av livsenergi ... Ibland samlas där ända till femtio personer. Alla ha gått igenom kriget och revolutionen. Det är människor, som valts av en slump, av ödet, och av vilka mycket kommer att bero i nuet och i det kommande. Det är folkkommissariernas sovjet, vars inflytande betydligt förstärkts, sedan Molotov blivit dess ordförande.

Alla landets brännande frågor passera revy. Och ansiktena mörkna. Kommer landet att hålla ut? Är det den rätta vägen?

De tänka tyst för sig själva. Alla ha gått igenom samma hårda skola. Alla ha länge följts åt. Alla älska ända till blindhet sitt fosterland, det underbara Ryssland. Men nu, då landet står vid skiljevägen, flyta åter meningarna isär. Leninpartiet står åter inför en klyvning.

Några äro beredda att blint följa den väg som utstakats.

— Är folket trött? Vill det inte längre offra allt? Vill det leva sitt eget liv? Fordrar det fred? Bröd? Frihet? ... Det betyder ingenting. Det kan ge sig till tåls, spänna sina krafter än mera. Inga ansträngningar äro för stora för att nå målet. Historien har många gånger visat, att massorna inte förstått sina egna intressen. Antingen drevos de på eller underkuvades av fiender utifrån. Tyckte kanske Peter synd om någon, då han drev på sitt efterblivna folk? Vi skola också göra det. Vi skola dra dem med oss, tvinga dem att till slut bära hela industrialiseringens, kollektiviseringens och krigets tyngd. Den som är mot oss sopa vi bort, tillintetgöra vi. Må blod flyta, må slaveriet härska i landet. Den dag, då de sista bloddropparna i folkens stora befrielsekamp flutit, då segertecknen fästas på de västerländska huvudstädernas portar, då hela världen sjunkit på knä för det befriande kommunistiska Ryssland, då kommer den sanna friheten ... Ändamålet helgar medlen!...

Så säga många av dem. De äro slavar för en idé, i vars namn de styra millioner andra slavar.

Andra däremot öppna allt vidare sina ögon, betrakta allt noggrannare folklivet, försöka förstå folkets krav, önsknings, hemliga tankar.

”Är det inte på tiden”, tänka de, ännu dunkelt, tvivlande, ”att på något sätt komma folket nära? Inte sträva att förverkliga en död idé utan försöka tillfredsställa stundens krav? ...”

Några av dem äro nationalkommunister.

Andra helt enkelt ryssar, helt enkelt nationalist, men födda och uppfostrade av revolutionen — nationalrevolutionärer.

I dag äro de samlade och arbeta tillsammans. I morgon...

...En människa, den mäktigaste, han som förenat dem alla och fört dem till makten, är inte närvarande. Han har sannolikt stängt in sig på sitt gods utanför Moskva. Men fastän frånvarande är han tillstädes. Ännu bestämmer han över varje steg, varje ord av de människor som samlats.

Och alla tycka sig också här höra ljudet av hans klara röst med den oryska brytningen:

— Vi komma inte att låta slå ned oss, vi komma inte att ropa på hjälp, vi komma inte att ge upp vårt arbete, och vi komma inte att vara rädda för några svårigheter. Den som är trött, den som är rädd för möda, den som är förvirrad må lämna plats för den, som ännu har manlighet och fasthet. Vi höra inte till dem, som frukta svårigheter. Därför att vi kallas bolsjeviker, därför att vi gått igenom Lenins hårda skola, komma vi inte att fly utan gå svårigheterna till mötes och övervinna dem.

Så talar Stalin.

XV

Godset Gorki utanför Moskva. En vit byggnad med kolonner i alexanderstil. Denna stil har ännu bevarats inomhus — den rena, klara stilen från det ryska caesarismens första tid. ”Vita väggar, ramar i vitt och guld, kristallkronor, antika marmorvaser, nötta stolar i vitt och guld, divaner med randiga överdrag.” Tunga, röda sidengardiner, palmer och fikusar i lerkrukor.

...Boningsrummen äro enklare. Men också där finns ännu något kvar av den forna herremansstilen. Möblerna äro av björk från Karelen, speglarna ha tunga bronsramar, porträtt av värdiga damer i pudrade peruker pryda väggarna..

Lenin levde och dog här. Då Stalin inte vistas i Moskva, bor han vanligen här — på sista tiden allt oftare.

En stor park omger byggnaden. Inga utomstående få beträda området. Bönderna ha förflyttats från grannbyarna. Överallt vaktposter. Överallt Stalins särskilda bevakning.

Också här ligga högar av papper på bordet. Också här finns det arbete utan ände. Oupphörligt utdelas befallningar genom telefonen, genom personer som tillkallats, genom särskilda kurirer — befallningar, vilka måste uppfyllas utan gensägelse, vilka avgöra landets öde.

Ett av rummen har inrättats till biograf. I ett annat står Stalins älskade pianola.

...Stalin sitter lugn, orörlig, med en urtidsödlas stenansikte, där blott ögonen leva. Han ser allas tankar, önskningsplaner. Han läser, lyssnar, tänker intensivt. Bestämt, utan brådska ger han befallningar. Spinner ett nät av intriger. Upphöjer några människor, trampar ned andra. Köper och säljer kroppar och själar.

...Han vet allt som sker i det oändliga Rysslands vidder.

Men ingenting upprör honom. Han känner inget tvivel. Han hyser inget medlidande. När det krävdes, övergöt han Georgien, sitt fosterland, med blod. Med diktaturens järnkedjor band han det till det socialistiska Ryssland. För hans soldaters kulor föllo kanske hans lekkamrater, hans bästa vänner, hans bundsförvanter; vid de mord och plundringar han begått, hans närmaste ... Vad betyder det! De ha visat sig vara förrädare. De ha sökt hjälp hos västerlandets imperialister, de ha fört underhandlingar med den sekelgamla fienden England. Död åt förrädarna! Nej, han hyser inget medlidande. En stor sak kräver stora offer. Man måste hinna upp, hinna förbi det hatade västerlandet, smula sönder det, bryta dess förmättna makt. Fördenskull är han beredd att offra inte blott det lilla land, som sett honom födas, utan hela den nu levande generationen. Lenin har rätt: denne man har en österländsk despots själ. Men

han har gått fram ur revolutionen. Därför är han ingen Tjingis Khan utan en det asiatiska Rysslands Robespierre.

Men livet står inte stilla. Det går framåt, och tiden skonar intet. Hans makt står redan på osäker grund. Han vet det. Han känner, att tomheten gapar runtomkring honom. Varje dag blir han tvungen att vräka undan allt flera tvivlare och oppositionsmän. I hans närmaste omgivning spirar förräderi. Ännu för kort tid sedan stodo nästan alla revolutionens dystra män bakom honom i slutna led. I dag är han fruktansvärt ensam och litar inte på någon annan än den tystlåtna kvinnan vid sin sida.

Förut har han haft få vänner, nu har han inga. Några ha lämnat honom — andra ha för alltid gått bort. Den oförskräckte Kamo, som så många gånger stått ansikte mot ansikte med döden men alltid förblivit oskadd, drabbades av ett meningslöst olycksöde: mitt på dagen, på en folktom gata i Tiflis, överkördes han av en sovjetbil. Stalin blev alldeles utom sig, då han fick veta det — så mycket betydde vännen för honom. Han telegraferade: arkebusera chauffören. Denne var kommunist, han hade fått många utmärkelser men han blev ändå avrättad. Detta kunde dock inte återsänka Kamo livet. Den siste vännen var borta.

Kan Stalin lita på någon av alla dem som omge honom? Alla vilja störta honom — några av maktbegär, andra för Rysslands skull. Allt starkare knyts trådarna i osynliga sammansvärjningar. Han söker sig fram till dem, reder ut några, hugger sönder andra. Men han vet, att nya trådar knyts. Det finns sannolikt ingen utväg. Han kommer slutligen att brytas, tillintetgöras. Han är en dömd man. — Men varför? Är hans väg inte folkets ?

Inte längre. Revolutionen har redan hunnit förbi Stalin. Han har varit nyttig, såtillvida som han fört fram nya människor till makten — den unga, ryska generationen. Han var nyttig, såtillvida som han lät det stora folkets nationella självmedvetande komma till sin rätt. Han var nyttig, såtillvida som han med sin stålvilja och obegränsade makt lade ett fundament till det nya nationella imperiets byggnad. Det är gjort. Ur den uppluckrade marken växa sig nya människor och nya idéer starka.

Dessa människor komma att tillvarata mycket ur det program, som Stalin med deras hjälp ställt upp. Men de komma att göra ett ytterst betydelsefullt tillägg: en idé, utan vilken Stalins alla ansträngningar äro tillspillogivna — idén om individens frihet, vilken fötts och mognat i västerlandet. Hur betydelsefull denna idé är förstod den store Lenin. Hans nya efterföljare förstå den också. Men Stalin förmår inte acceptera den.

Det är sant, att Stalins ord på sista tiden fått en ny klang. Livet utövar synbarligen ett alltför starkt tryck på honom — och livet lär. Stalin har lagt om sin politik. Han har hejdat kollektiviseringen för en tid. Han tillmötesgår de högre arbetarskiktens fordringar. Det talas om att förbättra de tekniska specialisternas ställning. Arbetare och bönder få lämna fängelserna. Men tar han verkligen avstånd från sitt system — ändrar han det för alltid? Eller är detta blott en diktators taktik, en ögonblicklig ”andhämtningspaus”, efter vilken han kommer att börja ett nytt och avgörande angrepp mot kapitalismen? Vem kan säga det? Stalin av i dag är ännu ett oavslutat blad i historien.

Jag tror inte, att det är just Stalin givet att bli Rysslands Caesar eller Napoleon: att bli dess befriare från att ha varit dess förtryckare. Om Stalin skulle kunna bli en befriare, så vore jag den förste — med alla dem som följa mig — att böja mig för honom. Ty alla historiska och personliga försyndelser kunna förlåtas en människa, som kan fullborda en stor revolution och skapa ett nytt nationellt imperium. Men detta är inte Stalin givet. Detta är inte hans historiska mission, det strider mot hans läggning och hela hans kommunistiska förflutna.

... Sök inte i Paris efter en gata, som bär Robespierres namn. Det finns ingen sådan. Denne man och hans förtjänster ha ännu inte blivit erkända. Visserligen bär bara en liten gata långt

bortom Seinen Bonapartes namn, men nationens portar krönas ännu av imperiets örnar, i domstolarna tillämpas ännu Napoleons lagar, i ämbetsverken härskar den tingens ordning han infört. Vid varje steg blir man påmind om den store imperatorns segrar. Som en nationell helgedom bevaras hans stoft.

Utan en Robespierre funnes ingen Napoleon. På marken, som röjts av den förre, byggde den senare en. ny värld.

Denna bok var redan avslutad. Jag slog mig till ro. Jag öppnade ”En kurs i rysk historia” av Kljutjevskij, som inte blott är vår störste historiker utan också en av de största ryska patrioterna.

Jag läste följande rader om Peter den store:

”Peters reform var despotismens kamp mot folket, mot dess tröghet. Han hoppades att med tillhjälp av statsmakten tvinga det förslavade samhället till självverksamhet; han ville att slaven, som förblev slav-, skulle skapa medvetet och fritt. En samverkan mellan despoti och frihet, upplysning och slaveri — det är cirkelns politiska kvadratur.”

Inte desto mindre lyckades Peter genomföra mycket, cell på grundval av hans verk skapades det nya Ryssland av nya generationer...

Kljutjevskij slutar:

”Ett självhärskardöme är vedervärdigt som politisk princip. Medborgarens samvete kan aldrig acceptera det.

Men man kan försona sig med en person, som förenar denna onaturliga makt med oegennyttia, en självhärskare, som utan att skona sig går in för den allmänna saken med fara att duka under för de oöverbärliga hindren och som till och med går mot sina egna intressen. Så försonar man sig med vårstormarna, som knäcka de sekelgamla träden men uppfriska luften och med sitt skyfall komma den nya sådden att gro.”